

dupl

:ČAS:

**ZNANSTVEN
:OBZORNIK:**

**IZDAJA LEONOVA
• • • DRUŽBA • • •**

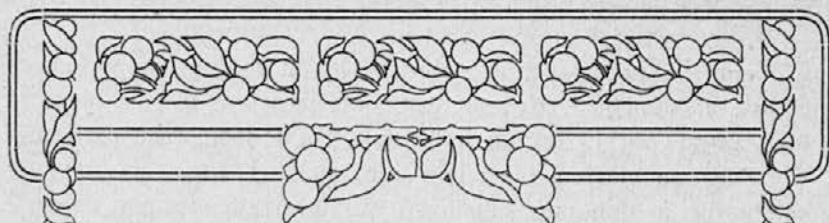
Leto II. • Zv. 7. in 8.

V LJUBLJANI, 1908

Vsebina.

	Stran
Problemi v sodobnem dušeslovju. (Franc Terseglav.)	305
Delavsko zavarovanje. (Državni posl. prof. dr. Krek.)	320
Slovenski narod, njegova inteligenca in dijaštvo. (Razvoj od 1. 1848.) (Jos. Puntar, Gradec.)	331
Še: ločitev Cerkve in države. (Dr. A. Ušeničnik.)	355
Liberalizem v gospodarstvu. (Ivan Podlesnik.)	368
Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina. Prispevki za slo- vensko slovstveno zgodovino (1680—1830). (Fr. Rebóš.)	374
Kulturne slike z Balkana. III. Balkanska carica. (Dr. J. Debevec.)	381
Slovenska trgovska šola. (Iv. Podlesnik.)	387
Nove knjige. S. Gregorčič: Poezije IV. (I. S.) — Snopek: 1. Studie Cyrillo-Methodějské. 2. Konstantin-Cyrrill a Methoděj, slovanští apoštolé. 3. Methodius Slavorum apostolus quo sensu ortho- doxus declaratus sit. (Dr. F. Grivec.) — Dr. G. Reinhold: Der alte und der neue Glaube. (F. G.) — P. Špaldák: Člověk a zvíře. (F. G.)	390—396
Listek. Kulturna debata v državnem zboru. — Resnica o Ricmanjih. — Biolog dr. J. Reinke. — V proslavo 1500letnice sv. Zlatoustá. — Meditace. — Predsodki proti „Latincem“ med Srbi in Bolgari. — „Věra i Žizň.“ — „Dokumente des Fortschritts.“ — „Himmel und Erde“	397—400

»Čas« izhaja po desetkrat na leto. Naročnina: 5 kron, za dijake 3 krone.
Za člane »Leonove družbe« je naročnina plačana z letnino. (Letnina rednih
članov 10 kron, letnina podpornih članov 6 kron.) Naročnino sprejema:
::: »Leonova družba« v Ljubljani. :::

Problemi v sodobnem dušeslovju.

Franc Terseglav.

IV.

Psihofiziški paralelizem — Substancialna enota.

- Vierter: Zweierlei Dinge lass' ich passieren, die Welt
und die Seele;
Keins weiss vom andern, und doch deuten sie
beide auf eins.
- Fünfter: Von dem Ding weiss ich nichts und weiss auch
nichts von der Seele;
Beide erscheinen mir nur, aber sie sind doch
kein Schein.
- Sechster: Ich bin Ich und setze mich selbst, und setz' ich
mich selber
Als nicht gesetzt, nun gut, hab' ich ein Nicht-
Ich gesetzt.
- Siebenter: Vorstellung wenigstens ist! Ein Vorgestelltes
ist also;
Ein Vorstellendes auch, macht mit der Vor-
stellung Drei.
- Lehrling: Damit lock' ich, ihr Herrn, noch keinen Hund
aus dem Ofen;
Einen erklecklichen Satz will ich, und der auch
was setzt!
- David Hume: Rede nicht mit dem Volk! Der Kant hat sie
alle verwirret:
Mich frag', ich bin mir selbst in der Hölle noch
gleich.

Friedr. Schiller: Die Philosophen.

Dušni dejji — mislim, čutim, hočem — so duhovni, od
tvarnih pojavov bistveno različni. (*Geistiges und Körper-
liches stellen beide ganz unvergleichliche Erscheinungen dar* :
Jodl, Lehrbuch der Psychologie. *Eine mechanistische Erklärung
der psychischen Vorgänge ist schlechterdings unmöglich*. Bins-
wanger, Lehrbuch der Psychiatrie.) Kakor pa imajo fiziški procesi
podstat, tvar, na kateri se odigravajo — periferiško, simpatiško
živčevje, možganje, tvarne atome — tako temelje tudi dušni dejji
na duhovni substanci, kajti niso mogoči občutki, kojih bi nihče

ne občutil, ni predstav brez subjekta, ki jih nosi, ni nagonov brez nekoga, ki se nagiba. Ker pa stvar nima predstav, ne čuti, ne more hoteti, zato je počelo dušnim dejem duhovna podstat, duša. (I., II., III.)

Zdaj pa nastane temeljno vprašanje: Kakšno je razmerje med stvarno in duhovno substanco, v kakšni zvezi sta medseboj? V kakšnem odnosu sta telesnost in dušnost? Naša prva naloga spričo tega problema je, natančno ga orisati.

1. Tisto, kar v nas živi, se prehranjuje, sprejema čutne mike itd., je telesna substanca.

2. Je pa v nas tudi počelo dušnih dejev, refleksije, višjega spoznanja, samohotnega gibanja, teženja k dobremu, razumne samoodločbe. To počelo je, kakor smo obširno že dokazali (II.), duhovna podstat.

Kako naj zdaj razložimo dejstvo, da isti jaz o sebi ve, da je na eni strani telesna, na drugi duhovna substanca? Kajti, ne da se tajiti, da se človek zaveda, da je obenem telesno bitje, obenem pa tudi nositelj višjih razumnih pojavov. Celó Kartezij, ki tako strogo ločuje telesnost od dušnosti, priznava: »Natora me uči po občutkih bolečine, gladu, žeje itd., da se ne nahajam v svojem telesu kakor krmar na svoji ladji, temveč da sem z njim zelo tesno spojen, zvezan in stopljen, da z njim tvorim eno samo celoto.« (Descartes: Meditation sixième, 119—120).

Dve dejstvi treba torej razložiti:

1. Duša in telo tvorita eno samo substanco, eno natoro, eno osebo, substancialno enoto.

2. Na vprašanje: kako je to mogoče? odgovorimo: Duša je substancialni lik (forma), t.j.: bistveno določilo telesa.

Kaj pomeni prvi stavek, prva teza?¹

Čutno delujoče telo in razumna duša tvorita, medseboj spojena, eno substanco, eno natoro, eno osebo. Nista dve substanci, vsaka samazase, ki bi ena na drugo delovali in vplivali zgolj zunanje — takorekoč fiziško —, kojih zveza bi bila le prigodna. Duša ne biva v telesu kakor krmar v ladji in zato je čisto napačno, ako si dušeslovci stare in nove šole belijo um, da bi razložili, kako bi se »prepad« med dušo in telesom premostil, kako bi se dalo doumeti medsebojno učinkovanje (*Wechselwirkung*) med dušnostjo in telesnostjo. Pri tem problemu gre za medsebojni odnos, medsebojno vplivanje med različnimi deji — stvarnimi in duševnimi — enegateristega subjekta, ne pa dveh druge od

¹ Mercier: Psychologie, cap. 259, 260, 263.

druge ločenih substanc. Spoj med telesnostjo in dušnostjo je podstatni, ne prigodni spoj. Prigodna zveza je n. pr. med različnimi kolesi stroja, tako pa ni pri človeku. Tisto bitje, v katerem temelje vsi dušni, vsi tvarni, vsi tvarnodušni, psihofiziški deji, je enotna substancialna bitnost; prvo počelo, iz katerega izhajajo vsi telesni in dušni deji, je ena sama natora; subjekt, kateremu pripisujemo vse, bodisi telesne, bodisi duševne pojave, je ena, enotna oseba — človek, človeški jaz.

1. Dokaz za substancialno enoto med dušo in telesom podaja samozavest. Najbolj točno ga je formuliral Tomaž Akvinski takole: »*Idem ipse homo est, qui percipit se intelligere et sentire.*« (Sum. Theol. 1 a, q. 76, a. 1.) Človek, ki svoje razumne dušne deje, svoje misli, ideje itd. nanaša **nase**, pripisuje sebi — isti človek pripisuje **sebi** tudi čutno delovanje. Če bi pa čutno delovanje izključno pripadalo čutnemu, telesnemu subjektu, razumno spoznanje in hotenje pa izključno drugemu, dušnemu, drugi netvarni substanci, potem bi ta čutni jaz zaznaval čutne zaznave, **drugi** jaz pa nadčutne ideje. Nemogoče bi bilo, da bi eniteristi jaz pripisoval le sebi samemu deje, ki pripadajo različnim subjektom. Samozavest bi ne pričala: *Idem ipse homo est, qui percipit se intelligere et sentire.*

2. To jasno pričevanje samozavesti se izraža jasno tudi v jeziku. Vsi pravimo, da ta ali ona določena oseba misli, ne pa: dušna podstat v tem posebnem slučaju misli samazase. »*Manifestum est quod hic homo singularis intelligit.*« »Sokrates misli« n. pr. Sokrates pa je človek s telesom, ki živi, se prehranjuje, čuti bolečine, ima čutne nagone. Ta telesni individuum pa tudi misli, sklepa. Isti individualni subjekt je obenem telesen, obenem dušen. Nikakor se to dejstvo ne da razlagati tako, kakor da bi dušnost in telesnost bili dve samosvoji substanci, ki se tesno dotikata in ena na drugo neposredno vplivata: duša na možganje, telo neposredno na duha, kar je skoroda nemogoče¹ — kajti vzlic najtesnejšemu stiku bi samozavest ne mogla pričati o eni natori, eni osebi, ki se zdaj čutnotelesno, zdaj razumno — duševno udeležuje. Ostanimo pri klasiški Kartezijevi primeri (rabil jo je že Platon): Duša je v telesu kakor krmar v ladji. Duša vodi telo, krmar vodi ladjo. Krmar misli, kako ladjo krmariti. Nikomur ne

¹ Scotus meni, da se tomistiško naziranje, da telo na duha neposredno ne more vplivati (*influxus physicus*), ne da dokazati. Vprašanje ni lahko.

pride na um reči, da krmar in njegova ladja mislita. Ravnotako bi samozavest ne mogla enotni osebnosti pripisovati mišljenskih dejev, ako bi ne bilo med dušo in telesom substancialne enote. Med dušnostjo in telesnostjo je pravi spoj, ne stik.

3. Izkustvo jasno kaže spoj med telesnostjo in dušnostjo. V gotovih mejah se tvarno-živčni procesi z dušnimi takorekoč stopijo v eno samo realnost. (Glej izvrstno delo: Grundlagen der Seelenstörungen, I., II. Julius Bessmer. 1906.) To se opazuje pri 1. čutnih zaznavah, 2. čutnih predstavah, 3. čustvih in afektih. Vsi ti deji so ravnotako deji možganja kakor so deji duše: so nam reč deji oduševljenega možganja. Spoj je v tem slučaju tako popoln, da se živčni proces od dušnega ali narobe dejansko ne da ločiti, ampak samo v mislih, v abstrakciji; seveda ta ločitev ni samovoljna, temveč temelji na čisto posebnem značaju dejev čutnega zaznavanja, predstav in čustev. Isto stvar, isto dejstvo — n. pr. občutek (*die Empfindung*) — takorekoč na dva načina, od dveh strani, vidimo, to pa le zato, ker ne doumemo njegovega bistva, ne, če ga smatramo za izključno tvarno, ne, če ga smatramo za izključno psihiško dejstvo. Ne zadostuje namreč za bistvo občutka samo živčni proces, pa tudi ni zadostno, ako občutek pojmujem za neko zaznavanje: le obadva ta momenta skupno tvorita občutek. In vendar je občutek nedeljiv element. To velja o čutni predstavi, o čutni sli, o občutku bolesi itd. Treba pa pomniti, da so tudi taki dušni deji, ki se z živčnimi ne spajajo. To so deji višjega spoznanja in hotenja, ki so tvarnosti povsem nasprotni. Take so ideje, splošni pojmi, sodbe, sklepi, svobodna samoodločba volje. Imamo torej izključno fiziške akte (prehranjevni proces, refleksno gibanje itd.), izključno dušne deje (spoznanje, hotenje) in čutno spoznanje ter čutno teženje, ki jih prištevamo med psihofiziške. Na teh pa se snuje tudi vse višje duševno življenje. Staro načelo je: Nihil in intellectu, quod non fuerit in sensu. Enako pri volji. Prvič je odvisna od spoznanja, ki temelji na čutnem, iz njega jemlje snovi, drugič pa se nagiba k stvarjem po čutnem teženju. Zunanji mik zadene oko — očesni živec prenese mik v možganje — vrše se tvarni, kemiški procesi — nastane zaznava — nastane čutna predstava — na podlagi teh nazornih predstav snuje duša višje — abstrahira iz čutnospoznanih stvari njih bistvo — spoznava v idejah, kar je nadčutno — izvaja nujnoveljavne zakone, sklepa itd. — na drugi strani se v zvezi z vsemi temi procesi pojavlja čutno teženje, kaže se jasno

vpliv duha na tvar! Mislim na kaj, na kako nadčutno dobrino, Boga n. pr., intenzivno mislim — pojavijo se v zvezi s tem silna čustva, afekti, z njimi pa tvarne izpremembe! Kri živeje kroži, volumen udov se poveča, koža (epidermis) in celo sluznice pordeče, temperatura se poviša. Dihanje se izpremeni, iz žlez stopijo izločine itd. (Lehmann: Hauptgesetze des menschlichen Gefühlslebens; Féré: Pathologie des émotions.) Na podlagi teh dejstev se da dokaz takole formulirati:

Vsi deji človekovi so eden od drugega odvisni, in sicer redno in vedno. Vsi skupaj tvorijo čudovit red in soglasje in merijo smotno na to, da se do viška razvije umsko življenje. Prehranjevalni in razplojevalni procesi so pogoj za zdravo, normalno delovanje čutov, čuti dajo snov za višje spoznanje. Tako soglasno delovanje pa zahteva enotnega, stalnega počela, ki jih uravnava k njihovemu smotru, tako da pod vsakimi pogoji redno in svojemu smotru primerno delujejo. To počelo je človeška natora, oseba, substancialna enota med dušo in telesom.

Toliko o dejstvu! Dokazi so razvidni. Nekaj drugega je razložiti, kako je taka substancialna enota mogoča. Ta problem je težaven — ne gre pa tajiti dejstva!

Vprašanje, v kakšnem odnosu sta medseboj duša in telo, je odnekdaj zanimalo dušeslovce. Začetnik modernega, protisholastiškega modroslovja, Descartes je modroval takole: Duša in telo sta dve druga od druge ločeni, neodvisni, samostojni substanci; duša — njeno bistvo je mišljenje — in telo, ki je bistveno raztezno, bivata drug poleg drugega in ni je enote, ki bi ju združevala. (*«Non autem plura quam duo summa genera rerum agnosco; unum est rerum intellectualium sive cogitativarum h. e. ad mentem sive substantiam cogitantem pertinentium; aliud rerum materialium sive quae pertinent ad substantiam extensam h. e. corpus.»* Principia philosophica, p. 1, No. 48. Citat pri Mercier, l. c.) Kako pa, da vendar drug na drugega učinkujeta? Kartezijev odgovor na to je, da sploh ne vplivata drug na drugega, temveč da se tvorni, telesni pojavi, fiziška gibanja le ujemajo z gibanji, teženji duše, jim odgovarjajo. Kadar mik zadene telo, istočasno — brez notranje vzročne zveze — nastane občutek, zaznava. Ali slučajno? Ne, to bi bilo brezsmiselno. Da se oboje ujema, istodobno nastopa, to je odredila volja božja.

Učenci Kartezijevi so mojstrov nauk izpopolnili, v prvi vrsti Malebranche. Učinkovanja duha na telo, telesa na duha ni. To se

mi le dozdeva. Ako volja ukaže, da se giblje roka, kdo je roko ganil, vprašaj. Volja? Ne, kajti med tako različnimi stvarmi ni mogoč noben odnos. Kadar moja volja ukaže, je to le za Boga, ki je pravzrok vseh stvari in tudi edini njihov pravi vzrok, povod (*causa occasionalis* — odtod se Malebranchov sestav imenuje *okazionalizem*), da povzroči po svoji volji, da se roka premakne. Bog tako deluje v duši, oziroma telesu, da, kadar duša to misli, to čuti, to hoče, telo na to odgovarja, oziroma, kadar se v telesu vrši to ali ono gibanje, se v duši pojavi njemu odgovarjajoče. (M.: *De la recherche de la vérité*, l. c.) Malebranchov sestav je absurden:

1. Ima ravnotisto hibo kakor vsi — tudi moderni dušeslovci — kadar gre za to, da se razloži medsebojno učinkovanje med dušo in telesom: ne razloži ga namreč, temveč uniči, utaji. 2. Je proti jasnemu pričanju samozavesti. To smo že razložili. Mnogo sodobnih psihologov ravno v tem greši. Kar se pa Malebrancha tiče, treba samo to poudariti: Bog bi bil po nepotrebnem tako čudovito uravnal zvezo med tvarnočutnimi organi in dušnimi pojavi, ako bi v resnici med njimi nobene vzročne zveze ne bilo, temveč bi Bog sam te pojave povzročal. 3. Leibniz je nasproti temu okazionalizmu poudarjal, da nista v človeku telesnost in dušnost kakor dve uri, od katerih bi se vedno ena po drugi navijala. 4. Malebranchova teorija ne razloži enotnosti človeške osebe, človeške nature — nasprotno, človek bi po tem naziranju bil dvojno bitje, kar je proti samozavesti.

Leibniz je uvedel prvi v dušeslovje pojem takozvanega preddoločenega soglasja (*harmonia praestabilita*) in se močno bliža današnji podmeni psihofiziškega paralelizma, vzporednosti med dušnimi in njim odgovarjajočimi telesnimi deji. Soglasje med delovanjem telesa in duše je po Leibnizu od Boga od vekomaj preddoločeno. Telo in duh sta kakor dve uri, ki sta tako sestavljeni, da tečeta natančno druga po drugi. (*Theodicée*, *Essais sur la bonté de Dieu*). Tudi za Leibnizovo teorijo velja, da enote med duhom in telesom ne razloži, temveč utaji. Dva stroja, ki sta drug po drugem uravnana, ne tvorita enote! Da pa taka enota obstoja, to je neposredno dano, razvidno dejstvo samozavesti, kakor smo že uvodoma razložili.

Moderno dušeznanstvo stoji na stališču *psihofiziške vzporednosti*. Preje so dušne deje izvajali popolnoma iz tvarnih, zdaj oboje strogo ločijo, obenem pa nikajo, da bi mogla med dušnimi

in telesnimi pojavi obstojati sploh kaka zveza, kak spoj, kako medsebojno učinkovanje. Duša na telo ne more vplivati, telo ne povzročiti dušnih dejev. Psihiški akti in fiziološki procesi so »disparatni« — pripadajo dvema povsem različnima vrstama. Teko pa medseboj vzporedno.

Na kaj se naslanja ta podmena? Na izkustvo ne, to smo že videli. Pohaja odtod, ker moderno dušeznanstvo, dasi se brani materializma, vendar noče priznati duše. Vse so samo dušni deji (II.). Razen teh poznamo tvarne, oziroma fiziološke deje, drugega nič. Aktualizem nujno vede do paralelizma. Kajti kakšna naj bo zveza med tako nasprotnimi si deji? Aristotel in po njem krščansko modroslovje uči, da je duša forma, določujoči lik telesa, Malebranche in Leibniz sta vsaj v božjem umu in volji iskala razloga za dušnotelesni spoj, moderni aktualist pa to seveda zameta. Sklicuje se na izkustvenost. (*Empiriški paralelizem*. Wundt: *Physiologische Psychologie*. Ziehen: *Über die allgemeinen Beziehungen zwischen Gehirn und Seelenleben*, 1902, in dr.) Wundt odkrito priznava, da Aristotelova teorija najboljše razloži trajno in zakonito soglasje med obema vrstama dušnih in telesnih pojavov, da pa dušeznanec ne sme nič drugega poznati in nič postulirati razen dejev zavesti; — substanca, ki jih nosi, in medsebojna učinkovanja, bodisi med dušnimi deji samimi, bodisi med dušnimi in vzporednimi stvarnimi, so neizkustvene podmene.

Drugi so doslednejši. Njih dušnotelesni paralelizem je *metafiziški*. (Jodl, *Lehrbuch der Psychologie* 1903, James Sully, Paulsen, *Einleitung in die Philosophie* 1896, Höffding, *Psychologie*, Fechner.) Temelji popolnoma na spinozizmu. Po E b b i n g h a u s u se imenuje ta podmena tudi *identitetna*. Med psihiškimi in fiziškimi dejstvi je brezdvomno čudovito razmerje soglasnosti, z empiriškim paralelizmom pa tega ni moč razjasniti. Empiriški paralelizem zanika a priori, kar bi šele razložiti moral: dušnotelesno enoto. Harmonija med dušnimi in stvarnimi pojavi pohaja odtod, da so oboji pojav eneteriste substance, svetovne prabitnosti, ki ima dva nujna atributa, dve določili: razteznost in mišljenje, dušnost. Kar »odzunaj« vidimo kot živčni proces, je »odnotraj« občutek itd. Ta podmena, ki smo jo sicer že zavrgli (II.), je protislovna. Dočim v nasprotju z materializmom nika, da bi bili dušni in stvarni deji istovetni, jih vendar zopet po ovinku »prasubstance« izvaja ene iz drugih. Med materializmom in spinozizmom ni druge poti kot Aristotelova teorija o substancialni enoti med dušo in telesom!

Dušni akti niso isto kot telesni in narobe — združeni, spojeni so pa po svojem delovanju v eni substanci, eni natori, v enem človeku. Kako tesen je ta spoj, smo že pojasnili na temeljnih življenjskih aktih.

Duh in stvarno telo — kako se more to združiti v enoto? Spinozistovski paralelizem — monizem ne ve za rešitev, kajti, kaj je njegova mistiška prasubstanca, svetovna duša? Empiriški paralelizist ves problem taji. Malebranche in Leibniz se zatekajo k neverojetni božji asistenci. Aristoteliško-sholastiški nauk o duši kot bistvenem liku telesa je res, kakor Wundt sam priznava, najboljša razlaga za to težavno vprašanje. Bessmer (*Grundlagen der Seelenstörungen*) povzema ta nauk nakratko sledeče: Duša je bistvena forma telesa. To se pravi: Šele po duši je telo to, kar je; šele vsled duše živi; le oduševljeno telo vidi in sliši, čuti in tipa; šele oduševljeno možganje ima predstave in spomin-ske podobe, čuti slò in bolečino. Med stvarjo človeškega telesa in dušo je tak odnos kakor med tistim, ki določila rabi, in elementom, ki ga določa, determinuje, ga napravi za to, kar je. Kakor mramor postane kip le po formi, po kateri ga umetnik vpodobi, tako je človeško telo telo le po duši. Duša pa ni kakor lik, ki ga umetnik podeli kamenju, zgolj zunanja, prigodna oblika, temveč tako bistveno spada k telesu, da slednje brez nje ne more živeti sebi primerne, sebi bistvenega življenja in da na drugi strani tudi duša brez telesa ni popolna. Duša je bistveno določilo telesa. Telo in duša se spojita v eno počelo, en učinkujoči vzrok, iz katerega pohaja čutno spoznanje in želenje. Seveda duša po višjem spoznanju in hotenju takorekoč sega preko telesa daleč v kraljestvo čiste duševnosti, toda temu nadčutnemu spoznanju in hotenju dajeta snov čutno zaznavanje in želenje. (Zanimivo je, da spada filozofski nauk o duši kot bistveni formi telesa med cerkvene dogme. Koncil viennski je l. 1312. definiral: »*Doctrinam omnem seu propositionem temere asserentem aut vertentem in dubium quod substantia animae rationalis seu intellectivae vere ac per se humani corporis non sit forma, velut erroneam et veritati catholicae inimicam fidei, sacro approbante concilio, reprobamus: definientes quod si quisquam deinceps asserere, defendere seu tenere pertinaciter praesumpserit, quod anima rationalis seu intellectiva non sit forma corporis humani per se et essentialiter, tanquam haereticus sit censendus.*« Poznejši papeži so se večkrat sklicevali na viennsko definicijo; zadnjič Pij IX. nasproti Güntherju in Balzerju.)

Nasprotno pa je paralelistiška podmena dejstvom popolnoma nasprotna. Opozarjamo na to, kar smo uvodoma izvajali o tesni medsebojni zvezi med fiziološkimi procesi in psihiškimi deji in narobe. Samozavest priča, da je ta zveza vzročna. Zunanji mik in živčni proces je vzrok občutku vida. Samoodločba volje je vzrok, da se premikajo udi, da se izvrši taalioni fiziološki proces, najprej v živčevju, potem potom tega mehaniški v mišičju itd. Proti paralelizmu govori sledeče:

1. Paralelizem taji in nika, kar bi šele moral razložiti: enotnost med dušnimi in telesnimi deji, ki je vzrok, da se jasno zavedamo, da je en subjekt, ena oseba, ena natora, iz katere oboji pohajajo.

2. Paralelisti trdijo, da tvorijo dušni deji na eni strani nepretrgano vrsto, telesni deji pa svojo ravnotako nepretrgano vrsto, ki druga z drugo sicer vzporedno tečeta, drugače pa druga na drugo ne vplivata. Vsakemu stvarnemu procesu odgovarja psihiški, vsakemu psihiškemu stvarni. Dejstvo pa je, da teh dveh nepretrganih vrst večkrat ni. Kar se n. pr. dušnih dejev tiče, imamo čestokrat stanje nezavestnosti, kjer ni nič psihiških aktov. Tu je vrsta že pretrgana. Kar se pa telesnih tiče, ki vzporedno z dušnimi teko, treba opomniti, da se vmes vrine mnogo dejev, pri katerih se dušni od telesnega in narobe dejansko ne da ločiti, psihofiziških aktov. Pri teh čisto evidentno ni nobene vzporednosti, temveč spoj. V čutni zaznavi n. pr. nimamo stvarnega deja, poleg tega pa dušnega, temveč telesni dej je takorekoč poduševljen, duši vtelešen. Nimamo mrtve barve, oziroma razteznosti, ampak zaznavo iste, zaznava pa tudi ni zgolj duhovna, temveč raztezna itd. V zaznavi barve n. pr. ni mogoče ločiti med telesnim, razteznostjo, in psihiškim. Ravnotako je občutek bolečine raztezen. Dveh druga od druge neodvisnih nepretrganih vrst skratka ni.

3. Vsakemu dušnemu deju odgovarja fiziški, vsakemu fiziškemu dušni, trdijo paralelisti. To je tudi dosledno. Saj sta po njihovi podmeni dušnost in telesnost dva atributa eneteriste bitnosti, ki se v njih vedno, nujno, povsod javlja. Toda, kako morejo paralelisti dokazati, da z vsakim dušnim pojavom vzporedno teče tudi stvarni? Da ima, recimo, vsaka sodba, vsaka ideja fiziološki korelat? Na vsak način pa vsakemu telesnemu aktu ne odgovarja duševni. Koliko fizioloških procesov se odigrava lahko n. pr. pri človeku, kadar je v stanju nesvestnosti, ko ni govora o odgovarjajočih psihiških dejih! Sicer pa je tudi drugače mnogo stvarnih

procesov, ki jim noben psihiški ne odgovarja. Paralelizem ne ve razloga za to, zakaj so le gotovi in določeni telesni dejji z dušnimi združeni, drugi pa nikoli. Takozvani panpsychisti, oziroma hylozoisti (Haeckel, Fechner) se izkušajo iz tega izviti na ta način, da trdijo, da je vse, kar sploh biva, oduševljeno; celo atomi. Te fantastiške podmene nam ni treba zavračati: v znanstvu itak ne igra nobene vloge.

4. Ni mogoče dvomiti o tem, da dušni dejji vplivajo na dušne, tako da vlada med njimi prava vzročna zveza. Zavedamo se n. pr., da volja vpliva na razum ali pa da ta odlok volje povzroči drugega itd. Toda ravnotako jasno kakor tega, se zavedamo tudi, da naša volja giblje telo. Če nas v prvem slučaju zavest ne vara, nas v drugem tudi ne.

5. Zunanji miki in od njih povzročeni fiziološki procesi so z dušnimi, ki jim sledijo, v določenem razmerju, in sicer v logaritmiškem.¹ Odkod tako čudovito uravnano in urejeno razmerje? Za paralelista je to vsekakor uganka. Če obstoja med miki, oziroma njim odgovarjajočimi fiziološkimi procesi in občutki zgolj vzporednost, kako to, da je med njimi natančno logaritmiško razmerje? S stališča paralelizma bi bilo tudi vsako drugo mogoče. Da je proporcija logaritmiška in ne enostavna, to ne govori proti temu, da bi ne bilo vzročnega razmerja med fiziološkim in psihiškim dejjem, kajti tudi pri vzrokih v natori ni učinek povzročujoči sili enostavno proporcionalen. Tako n. pr. privlačnost pojema s kvadratom razdalje itd. Sicer pa se Weberjev zakon zelo različno razlaga — nekateri menijo, da je proporcionalnost enostavna, drugi drugače. Dejstvo pa je, da je razmerje zakonito in da paralelizem za to zakonitost ne ve razloga. Drugače tisti, ki pojmuje to razmerje za vzročno.

¹ V eni roki držim utež A , v drugi utež B . Ako pridenem k uteži B malo, dodatno utež d , čutim takoj razloček. $B + d$ je občutno težji kot A . Zdaj pa izravnam zopet uteži na obeh straneh, tako da d pridenem k A . Imam torej v eni roki $A + d = B + d$ v drugi. Če zdaj pridenem k $B + d$ še drugo utež, enako d , ne čutim več razlike med utežima na obeh rokah; da jo občutim, je treba, da je pridejana utež večja kot je bila d , n. pr. d_1 . Šele $B + d + d_1$ občutim težje kot $A + d$. Pozneje moram zopet pridejati k $B + d + d_1$ utež d_2 , ki je zopet težja kot d_1 , da čutim težnosti razloček med $A + d + d_1$ in $B + d + d_1 + d_2$ itd. Ta poizkus kaže, da občutek ne raste v enakem razmerju z mikom. Takozvani Weberjev psihofiziški zakon pravi, da intenziteta občutov raste v aritmetičski progresiji, ako tvorijo stopnje intenzitete mikov geometriško progresijo. Ker stojijo, kakor znano iz matematike, v takem razmerju logaritmi z logaritmandi, se to razmerje imenuje logaritmiško.

6. Paralelizem uniči enoto med dušo in telesom. Zato ne more razložiti, kakor smo ravnokar omenili, zakonitosti, ki vlada pri medsebojnem učinkovanju duha na telo in narobe. Zato tudi ne more odgovoriti na vprašanje, zakaj ima to učinkovanje gotove meje. Zakaj večkrat, kadar obole telesni organi, živčevje, to škodljivo vpliva na dušo, oziroma se izpremene dušni deji? Zakaj dušno delovanje postane anormalno vsled gotovih, določenih izprememb, oziroma telesnih poškodb, ne pa vsled drugih ali vseh? Paralelizem ne more razložiti dejstev psihopatologije, dušnih bolezni.

7. Ravnotako je za paralelista nerazrešljiva uganka dejstvo podedovanja. Dušne lastnosti, dispozicije se podedujejo od prednikov na potomce. To kaže na tesno, vzročno zvezo med organskimi, tvarnimi in dušnimi dispozicijami, zmožnostmi. Paralelizem nima ključa do tega problema.

Psihofiziški paralelizem ima vsled svojih velikih hib tudi med modernimi dušeslovci veliko nasprotnikov. (J. Rehmke, Fr. Erhardt: *Die Wechselwirkung zwischen Leib und Seele*, deloma H. Metscher: *Causalnexus zwischen Leib und Seele*, Johannes Volkelt, ki n. pr. o psihofiziškem paralelizmu piše, da je »ein gedankenloser Unfug«. Gutberlet, Kampf um die Seele itd.)

Kaj se da ugovarjati proti psihofiziškemu paralelizmu smo dozdej razložili s stališča krščanskega modroslovja. Ni ravno slabo znamenje, da se v tem oziru z rezultati sholastiške, oziroma novosholastiške šole strinja tudi mnogo sodobnih znanstvenikov, ki drugače ne gredo z nami. Tu zopet omenjamo globokega misleca J. Rehmkeja, ki v svojem »Dušeslovju« v posebnem obširnem poglavju (§ 16., str. 86—115, izdaja od 1894¹) zavrača zmoto dušnotelesne vzporednosti. Sledimo natančno njegovim izvajanjem, ki se v bistvu popolnoma s tem strinjajo, kar uči v tej tvarini krščanska filozofija.

Rehmke prišteva vse pristaše paralelizma med spinoziste; gotovo čisto upravičeno. Najizrazitejši predstavnik paralelizma mu je Höffding (»Psychologie«) in tega zavrača od konca do kraja. Za podlago mu služijo zlasti sledeča temeljna izvajanja Höffdingova (citata po nemški izdaji H. »Dušeslovja«):

»Wenn ein Übergang von dem einen Gebiet ins andere dem Satze vom Bestehen der physischen Energie (Bewegung) wider-

¹ Ali je izšla od tega globokozamišljenega dela kaka novejša izdaja, mi ni znano.

streitet, und wenn demnach die beiden Gebiete in unsrer Erfahrung (Welt des Bewusstseins und Welt der Materie) als verschieden dastehen, müssen sie sich jedes nach eigenen Gesetzen gleichzeitig mit einander entfalten, so dass es für jede Erscheinung in der Welt des Bewusstseins eine entsprechende¹ in der Welt der Materie giebt und umgekehrt. Wir haben kein Recht, Seele und Körper für zwei Wesen oder Substanzen in gegenseitiger Wechselwirkung zu halten. Wir werden dagegen bewogen, die körperliche Wechselwirkung zwischen den Elementen, aus welchen Hirn und Nervensystem bestehen, als eine äußere Form der inneren ideellen Einheit des Bewusstseins aufzufassen. Was wir uns in unsrer innern Erfahrung als Gedanken, Gefühl und Entschluss bewusst werden, hat also in der körperlichen Welt seine Repräsentation (zelo značilen izraz) durch gewisse körperliche Processe des Hirns, die als solche unter dem Gesetze vom Bestehen der Energie stehen, während dieses Gesetz keine Anwendung auf das Verhältniss zwischen Hirn und Bewusstseinsprocessen finden kann. Es ist, als wäre ein und derselbe Inhalt in zwei Sprachen ausgedrückt. Physiologie und Psychologie behandeln denselben Stoff von zwei verschiedenen Seiten gesehen und es kann ebensowenig zwischen ihnen Streit herrschen wie zwischen dem Beschauer der convexen und dem Beschauer der concaven Seite eines Kreisbogens. Jede Bewusstseinserscheinung giebt zu einer doppelten Untersuchung Anlass, bald ist uns die psychische, bald die physische Erscheinung am leichtesten zugänglich, dies erschüttert aber nicht das principielle Verhältniss der beiden Seiten.« (Pag. 80.)

Iz teh Höffdingovih izvajanj jasno lahko razberemo, kaj je vir spinozistovski vzporednostni zmoti. Sicer smo že v prejšnjih razpravah (zlasti II.) pokazali, da je priljubljena primera o konkavni in konveksni strani krogovi prazna in brezsmiselna primera. Zato zdaj ni treba tega še delj razpredati. Opozarjamo le na to: Spinozisti trdno stojijo na stališču, da se dušni in telesni pojavi ne dajo drugi iz drugih izvajati, da se ne dajo primerjati, da so »inkomparabilni« itd. Tako zelo to poudarjajo, da celò zanikujejo, da bi sploh bila med njimi mogoča kakoršnakoli zveza. In vendar jih istovetijo medseboj! Trdijo, da so enoteristo in različni le

¹ »Entsprechende« — telesnim pojavom odgovarjajoči, torej nepovzročeni, oziroma neučinkujoči dušni pojavi — to je bistvo nauka o psihofiziški vzporednosti.

vsled različnega stališča, s katerega jih opazujemo. Prej postavijo bistveno razliko, potem pa jo skoro v isti sapi proglašajo za zgolj nebistveno, prigodno. Čudna nedoslednost.

Kaj pa Rehmke? Analizuje dalje Höffdinga, zelo ostroumno. Kaj je tista vzporednost, kaj pomeni tisto odgovarjanje, kaj tisto soglašanje, ki vlada med telesnimi in dušnimi deji v smislu paralelistov, nasprotnikov vzročne zveze med telesom in duhom? Höffding pojasnjuje »na podlagi izkustva«, kje in kako obstoja ta vzporednost.

1. Živčevje — izvaja Höffding — je za vse različne organe nekak osrednji, v e z n i, združujoči organ. Podeljuje telesnemu delovanju harmonijo. Ravnotako pa združuje zavest vse, kar je časovno in prostorno ločeno (— naš duh je mikrokosmos, ki odseva v sebi makrokosmos —), v zavesti valovi življenje od slè do neslè, mišljenje osredotočuje vse, kar čuti od zunanjega sveta zaznamujejo itd. Evo lepe vzporednosti med živčnim in dušnim delovanjem!

Res — pravi Rehmke — v besedah je tu pač čudovit paralelizem! Živčevje »združuje«, »spaja«, »spravlja v soglasje«, duša »ritmiško valovi«, »osredotočuje«, »veže«. Le analizujmo! Živčevje združuje posamezne dele organizma, toda ti deli niso njega deli, deli živčevja — zavest pa spaja »kar je prostorno in časovno ločeno«, toda to je njeno, spada k njej; združuje namreč svoje zaznave, lastne predstave. Dalje: Med posameznimi deli telesa »vlada harmonija« — dobro — to se pravi, da ti deli smotrno delujejo. In pri zavesti, pri jazu? Ali se »ritem« med slò in neslò, v katerem »valovi« duša, da primerjati s harmoniškimi delovanjem telesnih organov? Čisto naravno, da ne; živčevje in zavest se bistveno medseboj razlikujeta in vzporejanje njihovih pojavov je zgolj umetničenje.

2. Paralelisti modrujejo: Energija v živčnem sistemu je v labilnem ravnotežju (Höffding, 62—65). Ako naj živčevje deluje, treba mika, treba povoda, ki ravnotežje zmoti in izzove delovanje. Ravnotako pri zavesti. Tu spravijo zavest iz stanja ravnotežja tudi miki — vzbuditi se mora pozornost.

Upravičeno poudarja tu Rehmke, da si pod »ravnotežjem vsebine in energije zavesti« nihče nič konkretnega misliti ne more. Vrhutega pa ta primera izraža le sledeče: Neko stanje se izpremeni, ako nastopi pogoj za to, nekaj se jame gibati, ako kdo povzroči gibanje. V tem oziru pa se da zavest primerjati z vsemi

stvarmi na svetu, ne samo z živčevjem. Iz tega bi sledil paralelizem med dušo in vsem, kar sploh biva...

3. Ravnoisto velja za sledečo »vzporednost«: Ena čutna zaznava vzbudi drugo; — čutne zaznave, predstave se vežejo medseboj, se asociirajo, druga drugo pospešuje ali zavira. Ravno-tako pri mikih, ki vplivajo na živčevje. Zunanji mik se pre-nese iz tega živčnega centra na drugega, vzbuja zopet druge itd. Toda, ali ni to paralela, ki velja tudi za sto drugih stvari? Iskra vname smodnik — sunek povzroči gibanje molekul, ki se javi kot toplota — to gibanje se prenaša itd. Koliko je tu vzporednosti! Ni torej nobenega razloga smatrati to vzpored-nost med telesnimi deji in dušnimi pojavi za posebne vrste vzporednost.

4. Imamo takozvano senzorično živčevje, ki prenaša zunanje mike iz periferije v živčne centre ter motoriško živčevje, ki iz centra vun deluje na organe, oziroma mišičevje, in jih giblje, da odgovarjajo, reflektujejo na mike odzunaj. (Höfdding, l. c.) Imamo torej *a)* neko gibanje naznotraj, t. j. sprejem mika, *b)* neko preosnovo, pretvorbo mika v živčnih centrih, *c)* neko gibanje nazunaj, neko reakcijo. Temu odgovarjajo pri zavesti deji spoznanja, čustva, volje. Spoznanje je pasivno, sprejema vase, čustvo pretvarja, volja je aktivna, gre nazunaj.

Kakšno izmišljanje! Kaj naj si predstavljamo, kaj naj umemo pod stavkom, da sta spoznanje in čustvo »naznotraj naravnani gibanji?« Bolje bi umeli, ako bi n. pr. spoznanje imenovali na-zunaj naravnano gibanje — gibanje, ki si z njim duša skuša pri-svojiti zunanji svet. Sicer pa Höfdding najprej postavi paralelo med senzoričnim živčevjem in spoznanjem na eni ter med moto-riškim živčevjem in voljo na drugi strani. Ko pa vidi, da mu še za čustvo paralele manjka, si izmisli še tretjo živčno funkcijo: neko pretvarjanje gibanja, »ki pride odzunaj« (*»eine zentrale Be-arbeitung der dem Erkennen entsprechenden einwärtsgehenden Bewegung«*)...

Vzporednosti med dušo in možganskim delovanjem ni — vsaj take ne, ki bi dopuščala sklepati, da sta telo in psiha le dve različni obliki enegateristega principa, prigodna pojava ene bitno-sti.¹ Videli smo ravnokar, kako so vse v to svrho navedene pa-ralele brezvsebinske. So vzporednostne primere, ki se lahko po-

¹ Ebbinghaus je za to nekako »novospinozistovsko« naziranje iznašel ime »identitetne podmene«.

stavijo med najrazličnejšimi predmeti, pa nikomur ne pade v glavo, da bi vsled teh prisposodbnosti te predmete smatral za »dve strani« enega konkretnega.

Da so paralelistovske definicije le podobe, dokazuje zlasti analiza stalne spinozistovske fraze: Dušnim dejem odgovarjajo telesni, oziroma telesnim dušni.

Kaj se pa to pravi, da »odgovarjajo«? Če pravim: desni strani telesa odgovarja leva, hočem reči, da imata obedve strani ista določila — toda dušni deji in telesni pojavi ne kažejo istih določil, rajši nasprotna. To, da drug drugemu odgovarjajo — to se nič drugega ne pravi kot: eni so pogoj za druge. To pa je vse kaj drugega kot paralelizem:

Höfding (l. c.) zatrjuje n. pr.: »Misli, čustva, sklepi imajo svojega predstavnika v gotovih tvarnih procesih možganja.« Če kdo kaj reprezentuje, predstavlja — odgovarja Rehmke — to takoj spoznamo, ako ga pogledamo, ga poslušamo. Tvarne procese možganja pa si lahko ogledujemo kolikor hočemo, toda o kakih mislih, čustvih ali sklepih ne bomo nikoli nič na njih zapazili, iz njih izluščili.

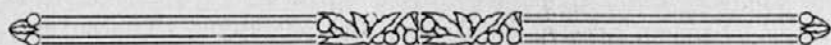
Absurdne so tudi posledice, ki se izvajajo iz spinozistovskega paralelizma.

1. Vzporednosti med dušnimi in telesnimi deji paralelisti ne pojmujejo tako, kakor da bi vsak dej zavesti bil navezan na kak dej možganja, oziroma da so deji možganja pogoj za deje zavesti — kar je edino prava formula — temveč tako, da vsakikrat, kadar se javlja možganjsko delovanje, mora obenem vzporedno z njim teči psihično, od prvega neodvisno, nepovzročeno, toda z njim vred izvirajoče iz enega »identičnega počela«. Kaj sledi iz tega? Kakor je delovanje možganja, oziroma živčevja nepretrgano, tako bi moralo biti nepretrgano tudi delovanje duše. Tega pa ni. V spanju brez sanj, v nezavesti itd. ni dušnih dejev, kvečemu substanca. (Slednjega Rehmke ne priznava, kar pa v tem slučaju proti paralelistom ne razveljavi njegove argumentacije.) Dušne substance pa paralelisti, ki so vsi aktualisti, ne priznavajo. Njihova »nezavestna duševnost« je torej čisto protisloven pojem, ki prav nič ne pomeni. (O nekontinuiteti psihiške vrste smo govorili sicer že v prvem delu.)

2. Psihofiziški paralelizem taji vzročno, oziroma pogojno zvezo med telesnimi in psihiškimi akti. Psihiški akti visé v zraku. Zakaj so, kako to, da se pojavijo, od česa je odvisna njihova

sila, intenziteta, kdaj ponehajo, po katerih zakonih se razvijajo itd., za to paralelist nima odgovora. Vzročne odvisnosti od mikov zunanjega sveta, oziroma pogojne odvisnosti od fizioloških procesov ne poznajo; razlaga, da pohajajo s fiziškimi vred iz »prasubstance«, je metafiziška izmišljotina. Paralelizem uničuje znanstveno dušeslovje, ker onemogočuje, da bi se dušni pojavi vzročno pojmovali.

Blodnja psihofiziškega paralelizma pohaja, kakor smo že večkrat poudarjali, iz monistovske podmene. Dejstva so proti njej. Znameniti dušeslovec Stumpf (Berlin) paralelizma v svojih delih ne omenja. Zdi se, da je izgubil ta spinozistovski nauk svojo prejšnjo veljavo. Pač pa je neko drugo nasprotje v sodobnem dušeslovju veleaktualno: nasprotje med determinizmom in indeterminizmom. O tem prihodnjič. (Dalje.)

Delavsko zavarovanje.

Državni poslanec prof. dr. K r e k.

V socialnopolitiškem oziru je gotovo sedanjega državnega zbora najvažnejša naloga izvesti zavarovanje za starost in onemoglost. Izprva se je mislilo samo na delavce, všteti pač mednje kmečke in gozdne delavce in posle. Šlo bi za okroglo pet milijonov oseb (dva milijona poljedelskih in gozdnih delavcev, 2,300.000 obrtnih, 150.000 rudarjev, 500.000 poslov in 50.000 drugih). V novem času so pa na vso moč pritiskali tudi zastopniki kmečkega stanu in obrtnikov, ter zahtevajo, naj se tudi samostojne osebe — mali in srednji kmetje in mali mojstri — priklopijo zavarovanju. Umljivo! država zagotavlja 90 K vsakemu delavskemu zavarovancu na leto. Ta denar se bo dobil iz davkov, zato je pravično, da se državnega prispevka udeleže tudi revnejši invalidi samostojnih stanov. Vlada v tem oziru še ni predložila ničesar; v notranjem ministrstvu sedaj računajo in zbirajo podatke. Precej verjetno pa je že, da se obe zavarovanji ne dasta izvesti v eni organizaciji. Tvarina za delavsko organizacijo je zbrana. Meseca decembra 1904 je že predložila vlada »program za preosnovo in izpopolnitev delavskega zavarovanja«. O njem so se posvetovale razne organizacije. Posveti so končani in načrt zakona zagleda

brezdvojbe v kratkem beli dan. Moj članek ima namen na kratko pojasniti vprašanje delavskega zavarovanja po vladnem programu in njegovih ocenah.¹ Zavarovanje obrtnikov in kmetov si prihranim za drugič.

1. Organizacija.

Vse delavsko zavarovanje se nasloni na že obstoječe bolniške blagajne. Te ostanejo splošno, kakoršne so, samo število članov se zakonito določi. Okrajne bolniške blagajne naj bi ne imele pod 1000 članov, prometne, zadružne in društvene pa ne pod 500. V tem oziru so se prizadete korporacije izrekle, da zadostuje 300. Državni načrt se bo skoraj gotovo oprijel te zadnje številke. Socialni demokratje zahtevajo enotne bolniške blagajne in odločno nasprotujejo, da bi se izvan okrajnih še kake druge dovoljevale, toda odpor drugih strank proti tej zahtevi je prevelik, da bi jo mogli izpeljati. — V bolniške blagajne so dozdej plačevali delavci dve tretjini in delodajavci eno tretjino; zato so imeli tudi po tem razmerju svoje zastopnike v odboru. Vladni program določa, naj bi po novem plačeval vsak pol in zato imel tudi vsak pol zastopnikov pri upravi. Proti temu sta se pa obe stranki — delavci in delodajavci — uprli in zato ostane skoraj gotovo pri starem. Vodivnega uradnika pri bolniških blagajnah bo imenovala ali vsaj potrjevala državna starostna zavarovalnica.

Bolniške blagajne naj bi opravljale poleg svojih poslov tudi važna dela za nezgodno in starostno zavarovanje: 1. pri njih bi se morali zavarovanci oglašati; 2. uvrstili bi se v plačne razrede, ki naj bi jih bilo šest; I. do 240 K letne plače, II. do 480, III. do 720, IV. do 1200, V. do 1800, VI. do 2400. Zdaj štejejo 68% delavcev v prvih treh razredih in le 32% v drugih treh; zato je umljiva zahteva, naj se ti trije razredi še podrobneje razdele. To se po zakonu lahko prepusti pravilom vsake bolniške blagajne, ki naj

¹ Viri: Programm für die Reform und den Ausbau der Arbeiterversicherung; Verhandlungen des ständigen Arbeitsbeirates o tem, in sicer protokoli odsekovih in plenarnih sej; Verhandlungen des Industrierates; posebej poročilo H. Vettera za ta svet. Poročilo trgovskih in obrtnih zbornic in osrednje industrialne zveze; Stenographisches Protokoll des VII. Delegiertentages der österr. Handels- und Gewerbekammern, Reichenberg, 11. do 13. junija 1906. Amtliche Nachrichten des k. k. Ministeriums des Innern. 1908, 1. o seji zavarovalnega sveta. Dve obširni poročili prof. E. Czubra o tem vprašanju in poročilo poljedelskega sveta.

uredi stvar po svojih razmerah. Skoraj gotovo se priklapi še VII. vrsta do 3600 K letnega dohodka. 3. Bolniške blagajne naj bi pobirale vse zavarovalne doneske, torej tudi za nezgodno in za starostno zavarovanje. 4. Izvrševale naj bi vsa pripravljavna dela za nezgodne in starostne zavarovalnice; na njihovem temelju bi ti dve sklepali o tem, ali in koliko naj se določi posamniku letne rente ali odpravnine. 5. Predlagale naj bi v posamnih slučajih, kako naj se bolniku omogoči posebno zdravljenje (kopališče, bolnica itd.); na ta način bi se marsikomu, ki bi sicer ostal za delo nezmožen, vrnilo zdravje in bi se s tem hkrati razbremenile zavarovalnice.

Nezgodne zavarovalnice bi ostale, kakoršne so. Prispevke naj plačujejo samo podjetniki. V upravi naj imajo eno tretjino delavci, dve tretjini delodajavci. Načelnik bodi zastopnik delodajavcev, prvi podnačelnik pa zastopnik delavcev. Novo bi bilo le to, da bi imenoval minister notranjih reči vodivnega uradnika, njegovega namestnika in zavarovalno-tehniškega strokovnjaka.

Poleg svojih dosedanjih poslov bi pa nezgodne zavarovalnice tudi pomagale pri starostnem zavarovanju kot vmesni član med bolniškimi blagajnami in državno zavarovalnico. V tem oziru bi imele te-le posle: 1. Nazirale bi zapiske bolniških blagajn glede na starostno zavarovanje. 2. Opravljale bi pisarniška opravila rentnih komisij. Pri vsaki nezgodni zavarovalnici se ima ustanoviti posebna rentna komisija treh članov, zastopnika vlade, delavcev in delodajavcev. Ti presojuje vsako zahtevo, naj se nakaže komu starostna renta. 3. Izpeljale naj bi posebno zdravljenje na predlog bolniških blagajn, seveda na stroške starostne zavarovalnice.

Zdaj so nezgodne zavarovalnice večinoma pasivne. Po vladnem programu bi se v bodoče izpremenile vsled nastopnih določb: 1. Kakor smo že omenjali, bi se pri bolniški blagajni vsak delavec uvrstil v svoj plačni razred. Dozdaj so podjetniki od kolektivne vsote, ki so jo izplačali delavcem, plačevali prispevke za nezgodno zavarovalnico; odslej se bo računal prispevek za vsakega delavca posebej z ozirom na njegov plačni razred. 2. Dokler se poškodovanec zdravi, naj plačuje zanj bolniška blagajna do enega leta, ne pa kakor doslej, nezgodna zavarovalnica. Bolniške blagajne naj bi namreč plačevale bolniščino do enega leta, ne pa, kakor doslej, samo do 20 tednov. 3. Če se poškodovancu zmanjša pridobitna zmožnost za manj nego za eno petino, naj bi se mu enkrat za vselej izplačala primerna odpravnina. 4. Kdor postane vsled

nezgode za delo popolnoma nezmožen, naj vleče rento od starostne zavarovalnice. Nezgodna zavarovalnica naj mu samo toliko dodaja, kolikor je nezgodna renta večja od starostne. 5. Poljedelsko strojno delo naj bi se izločilo iz nezgodnega zavarovanja. Nasproti temu pa zahtevajo delavski svet in nezgodne zavarovalnice, naj se vsi poljedelski delavci zavarujejo proti nezgodam. Dosedanje skušnje so pokazale, da so delavci pri poljedelskih strojih mnogo več dobili za nezgode, nego se je zanje plačalo. Nezgodne zavarovalnice poudarjajo, da ravno vsled njih rastejo njihovi deficiti. Da je ž njimi težava, ni čuda. Strojno delo traja pri poljedelstvu samo kratek čas; pri slamoreznicah n. pr. samo po par ur. Ali naj za tako delo hodi gospodar naznanjat delavce in kako naj se plačuje od njih? 6. Dozdaj so se pri stavbnem obrtu zavarovali samo delavci, ki so bili pri stavbi sami; odslej se bodo morali vsi, ki so nameščeni pri kakem stavbnem podjetju.

Na ta način se upa, da bodo redni dohodki nezgodnih zavarovalnic zadostovali za v bodoče, in da se bodo vrhutega še lahko polagoma amortizirali sedanji deficiti, ki so znašali koncem l. 1902. 38,819.700 K.

Za starostno zavarovanje bi se ustanovila posebna državna zavarovalnica. Načelstvo bi imenoval minister notranjih reči, in sicer zastopnike delavcev in delodajavcev v enakem številu, vrhutega strokovnjake v higieni, v obrtni in zavarovalni tehniki, zastopnike prizadetih ministrstev in vodivnega uradnika. Prizive gledé na zavarovanje bi reševala razsodišča, za vsako deželo vsaj po eno, iz treh članov: en sodnik, po en zastopnik delavcev in delodajavcev. Zadnja dva naj imenuje deželni predsednik ali namestnik za šest let. Pritožbe gledé na bolniščino rešuje razsodišče definitivno; gledé na druge pritožbe je dopusten priziv na razsodišče za delavsko zavarovanje, ki se ustanovi na Dunaju; polovica članov je sodnikov, polovica pa upravnih uradnikov. Odločajo v senatih po štiri člane.

Proti organizaciji, kakor sem jo opisal, ni bistvenih ugovorov. sklepati se sme, da bo povečem taka tudi v sklenjenem zakonu.

Le eno točko naj omenim, kjer se čuje ugovor. V delavskem, v zavarovalnem in industrijskem svetu se je sprejelo načelo, naj bo karenc za nezgode 13 tednov in ne eno leto, kakor je v programu; to se pravi: ponesrečenec bo dobival, ko se bo zdravil, 13 tednov podporo iz bolniške blagajne, ne pa eno leto. Torej bodo nezgodne zavarovalnice bolj obremenjene nego po programu.

2. Kdo bodi zavarovan?

Pri vladnem programu bi moral biti za bolezen, onemoglost in starost zavarovan vsak delavec ali delavka, ki nima nad 2400 K letnih dohodkov, čigar delo je vsaj toliko stalno, da pri enem gospodarju dela več nego po tri dni na teden. Poljedelski delavci, ki ne spadajo pod poselski red, bi tudi ne bili zavarovani. Za mornarje se namerava ustanoviti posebna zavarovalnica. Posli naj bi se v bolniških blagajnah samo delno zavarovali, da bi ne dobivali nobene bolniščine, marveč samo zdravniško pomoč, zdravlila in pogrebni prispevek. Za starostno zavarovanje se zahteva dovršeno 16. in neprekoračeno 60. leto. Ob uveljavljanju zakona nadšestdesetletne osebe ne bi bile deležne starostnega zavarovanja; ravnotako ne tisti, kateri bi šele po 60. letu vstopil v kako tako delo, kjer velja sicer zavarovalna dolžnost.

Te določbe se bodo morale znatno izpopolniti: Na vsak način se morajo priklopiti obligatornemu zavarovanju takozvani domači delavci, ki delajo v trajnem delavskem razmerju za delodajavca v svojih stanovanjih; ravnotako se bo moralo določiti, da spadajo vajenci nujno k zavarovanju podvrženim osebam. Tudi za nestalne delavce, dninarje, ki so zdaj tu, zdaj tam, bo treba poskrbeti, v kolikor se temu ne protivijo tehniško nepremostljive težkoče. Poljedelski in gozdni delavci morajo vsi med zavarovance. To ni samo v njihovo korist, marveč tudi kmetom. Že zdaj manjka delavcev; če bodo razmere po obrtnih podjetjih vsled starostne preskrbnine še ugodnejše, bo seveda v tem oziru mnogo slabše. Ugodnosti, ki jih ima obrtni delavec, naj dobi tudi poljedelski, ker se državni prispevki zajemljejo iz davkov, katere plačujejo tudi kmetje. Po kmetih je pa mnogo malih posestnikov, ki hodijo v dnino; ti so nekoliko samostojni kmetovalci, nekoliko delavci. Poljedelske korporacije zahtevajo, naj se tudi ti, če vsaj tri mesece na leto delajo drugim, zavarujejo za starost. Dalje pravijo, naj se za bolezen zavarujejo vsi poljedelski in gozdni delavci s posli vred, in sicer kot polnopravni zavarovanci. V tem oziru se zlagajo tudi z drugimi korporacijami, ki vse vprek zametavajo v programu označeno delno bolniško zavarovanje. S poljedelskega stališča se odklanja splošno nezgodno zavarovanje in se zahteva, naj se samo delavci pri nevarnih strojih zavarujejo proti nezgodam. Poljedelski svet zahteva tudi, naj se bolniško zavarovanje za kmečke posle in delavce organizuje v posebnih zavodih.

Skoraj gotovo bo državna zbornica nastavila spodnjo mejo za zavarovance s 14. leti in bo zvišala mejo letnih dohodkov na 3600 K. Zavarovanje se bo vsled tega zelo raztegnilo. Po javnih statističnih podatkih je bilo zdaj v bolniških blagajnah povprek po 2,131.474 oseb zavarovanih. Število se bo odslej več nego podvojilo.

3. Finančni načrt.¹

A. Bolniške blagajne. Zavarovanec dobi do enega leta v slučaju bolezni 60⁰/₀ svoje plače po plačnem razredu, ki spada vanj; vrhutega zdravnika in zdravila. Če umrje, se izplača zanj 30kratni znesek njegove dnevne bolniščine za pogreb. Tedenski prispevek, ki se mora potemtakem od zavarovanca zahtevati, se izračuna tako-le: Denimo, da je bolniščina K , m morbiditetna številka, ki označuje, koliko dni povprek pride bolezni na enega zavarovanca na leto; potem je letna potrebščina za bolniščino $= mK$.

Pogrebnina znaša $30K$; s bodi mortalitetna številka, ki pomenja, koliko jih na leto med 100 zavarovanci umrje, potemtakem znaša potrebščina za pogrebnino $\frac{s \times 30K}{100}$; s se je izkazal (po statistiki v letih 1890—1902) 0·96 ali okroglo 1; torej znaša potrebščina za pogrebnino $0·3K$ na leto.

Zdravniški stroški in zdravila so znašali za zavarovano osebo povprek $4·56 K$; ker bo odslej treba zdraviti do enega leta in ne samo 20 tednov, zvišuje vladni načrt to številko na 5 K.

Upravni stroški so znašali za osebo povprek po $1·82 K$, razmeroma 15⁰/₀ vseh skupnih stroškov. Res, da upravni stroški vedno rastejo, toda odslej bo vodivnega uradnika bolniškim blagajnam vedno plačevala državna starostna zavarovalnica in vrhutega odpadejo male bolniške blagajne; zato se sme pričakovati, da bo zadostovalo 15⁰/₀.

Državni program določa, naj vsaka bolniška blagajna nabere rezervni zaklad, ki naj znaša letne stroške, proračunjene povprečno po zadnjih treh letih. Zato naj bi se priračunalo potrebščini 5⁰/₀. Z zneskom za upravne stroške bi torej znašal prirastek k potrebščini za bolniščino in pogrebnino 20⁰/₀.

Morbiditetna številka (m) znaša po statistiki iz imenovanih let s podporami porodnicam vred 8·58. Ker se ima odslej plačevati

¹ Tu podajem natančnejše račune o bolniški podpori, da morejo iz njih dobiti tudi razna podporna društva računsko podlago za podpore.

bolniščina za celo leto, se zviša m na 10. Po teh podatkih si vsakdo lahko izračuna, koliko znaša potrebščina za posamezen plačilni razred. Vzemimo prvi plačilni razred do 240 K; bolniščina K (60% dnevne plače) znaša 40 vin. na dan; potemtakem znaša mK 4 K; pogrebina $0.3K = 0.12$ vin. 4.12 je treba prišteti 5 K za zdravnika in zdravila in 20% cele vsote za upravne stroške in rezervni zaklad (1.82 K); torej skupno 10.94 K; na teden (: 52) 21 vin. Vladni program pridevlje še en vinar. Po njem bi se plačevalo v prvem plačilnem razredu 21 vin. (6.1% tedenske plače), v drugem 32 (4.4%), v tretjem 42 (3.5%), v četrtem 62 (3.2%), v petem 88 (2.9%) in v šestem 112 (2.7%). Temu računu samo pripominjam, da se mi zdi m nekoliko premajhen; morbiteta vedno raste in to se premalo vpoštevata zlasti v Avstriji, kjer je mnogo mlade industrije in zato tudi mnogo čvrstih, ravnokar iz kmetov došlih delavskih sil. Bivanje po mestih in obrtnih središčih znatno oslabi zdravje. Tudi s se mi vidi prenizek. Umrljivost bo že zato večja, ker bodo bolniške blagajne imele bolnike celo leto v breme. Jetika je itak pri delavcih najnavadnejša bolezen; ta se pa vedno vleče nad 20 tednov. Tudi 5 K za zdravnika in zdravila utegne biti kmalu premalo. Drugače je račun popolnoma pravilen. Ker pa program tedenske prispevke zvišuje nad vsoto, ki bi se dobila po čistem računu, smemo upati, da bodo za nekaj časa preračunani prispevki gotovo zadostovali.

B. Nezgodno zavarovanje. Poškodovanec, ki je postal za delo popolnoma nezmožen, dobiva od nezgodne zavarovalnice po sedanjem zakonu 60% svoje letne plače; po novem ima dobiti $300 \times$ bolniščina po svojem plačnem razredu; potemtakem v prvem razredu 120 K, v drugem 240, v tretjem 360, v četrtem 600, v petem 900 in v šestem 1200 K. Doslej se je plačevalo tako-le: Pri vsaki nezgodni zavarovalnici so se razdelila podjetja po nevarnostnem odstotku, ki velja za ondote razmere. Tako se n. pr. pri porcelanskih tvornicah splošno računa 4% nevarnosti, pri steklarnah 9%, v kamnolomih 87%, pri tesarjih 73%. Od 1. januarja 1900 je določeno, da vsako podjetje za K izplačane plače pri 100% nevarnosti plača na leto na Dunaju in v Pragi 7.81 K, v Solnogradu 6.70, v Gradcu 5.67, v Brnu 6.10, v Trstu 6.02, v Lvovem 7.10 K.

Denimo, da je ta temeljna številka g , nevarnostni odstotek p , potem je zdaj plačeval podjetnik na leto $\frac{gp}{100}$; tako torej na Dunaju in v Pragi v 25 nevarnostnem odstotku $\frac{7.81 \times 25}{100} = 1.95$ K

od vsakih 100 K. Odslej pa ne bo plačeval več od kolektivne vsote, marveč individualno glede na plačne vrste. V prvi vrsti znaša letna renta 200 K; torej letni prispevek = $\frac{2gp}{100}$ ali na teden $\frac{2gp}{100 \cdot 50}$ (leto se računa z okroglo 50 tedni) = $\frac{4gp}{100^2}$. Razmerje rent je z ozirom na plačne vrste v tem-le razmerju: 1, 2, 3, 5, $7\frac{1}{2}$, 10; na teden se bo torej plačevalo v prvem razredu $\frac{4gp}{100^2}$, v drugem $\frac{8gp}{100^2}$, v tretjem $\frac{12gp}{100^2}$, v četrtem $\frac{20gp}{100^2}$, v petem $\frac{30gp}{100^2}$, v šestem $\frac{40gp}{100^2}$. Na ta način se bodo vplačila mnogo bolj prilagodila dejanskim potrebam, in kakor smo že rekli, bo to gotovo dobro vplivalo na finančne razmere nezgodnih zavarovalnic.

C. Starostna zavarovalnica. Po vladnem programu, ki se v tej točki gotovo ne bo znatno izpremenil, bo imel pravico do invalidne rente vsak, kdor je bil vsaj 20 tednov zavarovan in je postal za delo popolnoma nezmožen. Važno je, da se nezmožnost za delo meri po razmerah, da se torej v nekem zmislu daje preskrbnina v slučaju poklicne nezmožnosti za delo. V § 84. vladnega programa stoji namreč: »Nezmožen (invaliden) je tisti, kateri zavoljo starosti, bolezni ali betežnosti ni sposoben, da bi si z delom, primernim svojim silam in zmožnostim, ki se morejo gledé na njegovo izobrazbo in dosedanji poklic od njega pričakovati, prislužil eno tretjino tega, kar telesno in duševno zdravi ljudje te vrste z enako izobrazbo v dotičnem kraju po navadi z delom zaslužijo.« Kdor doseže 65. leto, dobi starostno rento, ki je ravno toliko kakor invalidna. Za starostno rento mora biti zavarovan vsaj 1200 tednov; torej če se šteje, da posameznik na leto plačuje 40 tednov zavarovalnine, mora biti za starostno rento zavarovan 30 let. Za osebe, ki so ob ustanovitvi starostne zavarovalnice že prekoračile 35. leto, se polajša ta karencja toliko, da znaša vsaj 20 tednov, to se pravi: za starost se bodo lahko zavarovali vsi, ki še niso prekoračili 60. leta.

Invalidna in starostna renta se bosta odmerjali po plačilnih razredih, in sicer znaša temeljni znesek v prvem 120 K, v drugem 150, v tretjem 180, v četrtem 210, v petem 240, v šestem 270 K; vrhutega dobi še vsak na leto dve desetini vseh doneskov, kar jih je vplačal v zavarovalnico. Če je bil kdo v več plačilnih razredih, se mu bo temeljni znesek preračunal povprečno. Ko zavarovanec umrje, dobi vdova odpravnino v znesku letnega temeljnega zneska. Vsak otrok dobi pod 15 leti pol temeljnega zneska; vendar ne sme vsota, ki jo prejmejo vdova in otroci, presežati trojnega

temeljnega zneska. Splošno se zahteva, naj bi se otrokom dala odpravnina do 16. leta in naj bi je bili deležni tudi nezakonski otroci po očetu in materi. Dvojna sirota dobi cel temeljni znesek. Če se ne izrabi trojni temeljni znesek za vdovo in sirote, dobe en temeljni znesek umrlega zavarovanca stariši, če teh ni, stari oče in stara mati, če teh ni, bratje, oziroma nečaki in nečakinje pod 15 leti, če je prej skrbel zanje. Zavarovana ženska, ki se omoži, dobi polovico vplačanih prispevkov povrnjenih.

Stroški za starostno zavarovanje bi se tako-le pokrili: K vsaki renti prispeva država 290 K na leto; vrhutega da za upravo po 2 milijona kron na leto. Ostali stroški se pokrijejo s prispevki, ki jih pol plačajo delavci, pol delodajavci.

Račun je jako težaven, ker se more naslanjati samo na problematične podatke. Invaliditetna dozdevnost, to je dozdevnost neke xletne osebe, da bo tekom enega leta za leto nezmožna, se je sprejela po Zimmermannovih številkah, ki jo je preračunal glede na uradnike in uslužbence nemških železnic (izvzemši vozno osobje). Dozdevnost umrljivosti, to je dozdevnost neke xletne osebe, da bo tekom enega leta v aktivnem stanju umrla, se je preračunala na podlagi splošne umrljivosti, vpoštevaje umrljivost invalidnih oseb. Obrestna mera, po kateri se bodo obrestovali zavarovalni prispevki, se je določila s 4⁰/₀. Pomnoževalni faktor, to je kvocient geometriške progresije, ki jo tvori leto za letom število zavarovancev, se je vzel po nemški statistiki 1,013.942. Glede na to, kako se bodo zavarovanci razdelili po posamnih letih, se je sprejelo načelo, da ostane število oseb enega leta relativno stalno. Razdelitev se je vzela iz nemške statistike dne 14. junija 1895. Na tej podlagi se je izračunalo, koliko morajo znašati prispevki zavarovancev. Ti računi so preobširni, da bi jih tu razvijal. Naj povem samo končne rezultate: V prvem plačnem razredu bi plačala delavec in delodajavec po 10 vin. na teden, v drugem po 20, v tretjem po 30, v četrtem po 40, v petem po 50 in v šestem po 60 vinarjev. Pri tem se je za upravo računalo 10⁰/₀ od zavarovalnega prispevka in še povprek 7⁰/₀ varnostne doklade. Po sedanjih računih se upa, da bo na leto 4³/₄ milijona kron preostajalo in da se bo vsled tega zavarovalnica od prvega začetka postavila na trdno podlago. Ves morebitni dobiček pride seveda samo zavarovancem v prid. Država bo po sedanjih proračunih plačevala za starostno zavarovanje po tridesetem letu njegovega obstoja nad 38 milijonov kron, ki bi se zvišalo na okroglo 43 milijonov kron.

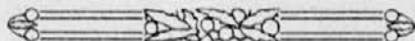
Č. Prostovoljno zavarovanje. Po vladnem programu se smejo prostovoljno zavarovati samostojni podjetniki, ki nimajo več nego dva delavca, domači in nestalni delavci, obrtniki, ki večinoma delajo na račun drugih podjetnikov, poljedelski in gozdni delavci, — vsi ti, če ne znašajo njihovi dohodki nad 3600 K in če niso nad 35 let stari; prostovoljno tudi lahko nadaljujejo zavarovanje vsi, ki so vsaj 100 tednov že plačali zavarovalnino, četudi po zakonu ne spadajo več med zavarovance. To se sme tudi vzdržati, če je zavarovanec izven naše države. V vseh teh slučajih se pa štejeta glede na karencu dva tedna za eden. Pri ti priliki naj dostavimo, da znaša karenca za zavarovanje odpravnin po umrlem zavarovancu 40 tednov. — Pod prostovoljno zavarovanje bi se pač lahko spravili tudi kmetje, toda ta reč se lepše bere, nego je v resnici. Prostovoljnega zavarovanja se loti le malokdo, kakor nas uče izkušnje pri bolniškem in nezgodnem zavarovanju. Pomen imajo te določbe samo za tiste, kateri so iz delavcev postali samostojni podjetniki, da se jim ne izgubi, kar so prej kot delavci vplačali.

D. Železniški uslužbenci. Za železnice ostanejo dosedanje nezgodne zavarovalnice po zakonu dne 28. decembra 1887; d. z. št. 1 ex 1888; pri njih se morajo zavarovati tudi vsi pisarniški uradniki in delavci in vsi državni uslužbenci, ki imajo svoj posel po železnicah. Za starostno preskrbnino se pustijo za železnice in za javnopravne korporacije posebni zavodi, če pri njih zavarovanci niso na slabšem, nego pri državni zavarovalnici.

E. Bratovske skladnice. Dozdaj dobivajo zavarovanci pri bratovskih skladnicah bolniščino, zdravnika in zdravila in preskrbnino za starost in onemoglost, najmanj po 200 K na leto; preskrbnino imajo tudi vdove in sirote. Odslej se bodo smele za bolniško zavarovanje v zmislu novega zakona ustanoviti posebne prometne bolniške blagajne, če bodo imele vsaj 300 članov. Program sicer dovoljuje zanje tudi manjše število, toda tega zbornica brez dvojbe ne bo potrdila. Če ne bo take blagajne, bodo morali rudarji pristopiti k okrajnim. Dalje se uvede za vse osebe, ki spadajo pod rudarski zakon, prisilno nezgodno zavarovanje. Po vladnem programu naj bi spadale k sedanjim nezgodnim zavarovalnicam, toda to pojde težko, ker se jih branijo zavarovalnice zavoljo ogromne nevarnosti, ki je združena z njihovim delom, pa tudi rudarski podjetniki, ki nočejo postati soodgovorni za primanjkljaj, ki se je pri teh zavarovalnicah nagromadil brez njihove

krivde. Zato ne pojde drugače, nego da se za rudarje osnuje eden ali več nezgodnih zavarovalnih zavodov, seveda v zmislu novega zakona. — Glede na starostno zavarovanje pa sedaj prevladuje misel, naj se bratovske skladnice puste, ker imajo zavarovanje vdov in sirot in bi bili potentakem na slabšem, ko bi se razdružile. Delavci so pa bratovskim skladnicam nasprotni, ker jim ovirajo prosto preseljevanje. To bo treba premostiti. Najprej bo potrebno sanirati bratovske skladnice, katerih mnogo tiči v velikem deficitu. Zvršilo se bo to brez težav, ker bo odslej rudar zavarovan za nezgode, in ker bo država skladnici prispevala 290 K za vsakega invalida. Prosto preseljevanje se pa vsaj deloma lahko s tem zjamči, da se za vse bratovske skladnice ustanovi ena provizijska zavarovalnica. Seveda ne more rudar brez svoje škode prestopiti k drugemu delu. Na vsak način bo pa treba vsled izpremenjenih razmer novega zakona o bratovskih skladnicah, ki se bo moral rešiti obenem z novim zavarovalnim zakonom.

Priznajmo z veseljem, da se je naša industrija že sprijaznila s tem, da bo morala šteti za starostno zavarovanje. Na drugi strani pa moramo tudi poudariti, da so socialnodemokraški delavski zastopniki že večkrat javno izjavili, da so pripravljeni podpirati male kmete in obrtnike v tem vprašanju. Iz članka je razvidno, da se zavarovanje teh slojev ne more priklopiti delavskemu, ker to sloni vse na bolniških blagajnah in je zvezano z nezgodnimi zavarovalnicami. Razvidno je pa tudi, da je finančna podlaga trdna in da torej delavsko zavarovanje ne potrebuje nobenih novih darov, nego kar jih že zagotavlja načrt. Dr. Lueger je, kakor je znano, predlagal, naj da država ob cesarjevem jubileju 100 milijonov kron za splošno starostno zavarovanje. Ta vsota naj se po moji sodbi določi kot državni prispevek za zavarovanje kmetov in obrtnikov. Pesimisti sodijo črno o sedanjem državnem zboru. Temu nasproti pravim, da je že zdaj ljudski parlament pokazal v važnih vprašanjih več zmisla in sposobnosti za delo, nego prejšnji v najboljši dobi. Čaka ga pa še najvažnejša naloga: izvesti ljudsko zavarovanje. Prepričan sem, da bo tudi ti nalogi kos in da bo ljudstvo v njem dobilo najlepše pojasnilo, kakšnega pomena je zanj splošna volivna pravica.

Slovenski narod, njegova inteligenca in dijaštvo.

(Razvoj od l. 1848.)

Jos. Puntar (Gradec).

(Dalje.)

V zadnjem zvezku smo narisali splošno kulturno-razvojno sliko slovenskega naroda od l. 1848. Dodajmo sedaj takoj še sliko o razvoju dijaštva v istih dobah.

Prva doba 1848—1890. — Do l. 1870. se zbira slovenska akademična mladež okrog ravno nastalih narodnih društev, kjer se druži tudi probujena slovenska in druga slovanska inteligenca. Središče študija sta Dunaj in Gradec. V Gradcu prevladuje štajerski element, na Dunaju kranjski. Značaj neakademičnih, pozneje tudi skupnih akademičnih društev je označen v namenu: boj za politične pravice, zlasti jezikovne, gojitev vseslovanske, jugoslovanske in vseslovenske ideje. Hrvatje in Slovenci so bili od nekdanjih so-bojevniki, dočim so severni Slovani hodili kaj radi svoja pota. Tako se tudi zdaj shajajo in navdušujejo v istih društvih. Vsled tega pa dobe več splošno-slovanskega kakor le slovenskega značaja.

A različne težnje in koristi poedinih slovanskih rodov so silnejše nego navdušenje za vseslovanstvo, ki je v tej dobi le fikcija brez realne podlage. Naravno, da se okrog leta 1870. pojavijo samoslovenska akademična društva: na Dunaju »Slovenija« (1869) in v Gradcu »Triglav« (1873). Prejšnja društva imajo namen, da seznanjajo inteligenco s slovanskim slovstvom, dajo članom priliko izuriti se v govorništvo, pesništvo in nuditi družabno-zabavnega življenja. Z nastopom samoslovenskih društev preide zanimanje na domače slovstvo, goji se zlasti pesništvo in govorništvo, vseslovanski duh se kaže v skupnih zabavnih prireditvah: veselicah, sijajnih plesih, »besedah«, slavljenju slovenskih literatov-veljakov itd. Graški »Triglav« prireja večkrat celo izlete v bližnje domače kraje, da tako ohrani zvezo z domovino, a ti izleti so bolj poseti vrlih rodoljubov, njih gospa in dičnih hčerk. Višek »narodnega dela« je delo za družbo sv. Cirila in Metoda. Za to družbo se pripravljajo plesi, veselice in druge

zabave. Tudi prvo akad. ferialno društvo »Sava« ima le namen, da goji v počitnicah družabno življenje med dijaki.

Važen pojav so dijaški »tabori«. Prvi se vrši leta 1867., torej še v dobi vseslovanske in jugoslovanske ideje, in sicer v Ljubljani. Drugi mu sledi leta 1869., ki ima vseslovensko lice, kaže se pa tudi prav jasno mišljenje in stremljenje večine tedanjega dijaštva. Na dnevnem redu je namreč razgovor o »slovenski omladini«, ki naj bi se ustanovila kot liberalna stranka, dalje o slovenskem vseučilišču, zlasti pa je zanimiva točka: »Ali je vpliv duhovščine na slovensko politiko in literaturo narodu koristen ali ne?« Navzočih dijakov je okrog 100. Za značaj tega shoda je tudi zanimivo dejstvo, da je hotelo dijaštvo prirediti demonstracijo v čast Trubarju, Bohoriču in Dalmatinu. Opomnim, da je ravno tedaj v Avstriji triumfiral liberalizem: odpravil se je konkordat, vzprejele tri glasovite konfesionalne postavbe. Čas torej »protirimskega« gibanja! Tretji shod (1887. l.) se istotako vrši v Ljubljani v enakem duhu kot drugi.

Za razvoj slovenskega dijaštva je posebne važnosti stik s češkim dijaštvom. Že okrog leta 1860. pride nekaj Slovencev na praško tehniko, v večjem številu pridejo v Prago šele leta 1885. Od tega časa moremo zaznamovati v slovenskem dijaštvu nov duh, nov tok: radikalno-narodni, a tudi radikalno-protiverski. Tisti čas je mladočeška stranka slavila zmago slavje nad staročeško in njen narodno-radikalni program je moral vplivati tudi na Slovence. Če spomnim, da se ta čas pojavlja tudi pri nas »mladoslovensko« — liberalno gibanje med inteligenco, nam je novi tok od severa še bolj umljiv. Svobodomiselstvo Masaryka in požrtvovalno delo in zanimanje Jana Lega za dijaštvo tudi ni malega pomena. To pričajo zlasti prvi letniki »Rimskega Katolika«. Ta češki vpliv se pokaže posebno v drugi dobi po letu 1890.

V tej dobi je bilo za akademično mladino kaj lahko, ko se je poprijela le zabavno-družabnega »dela«, zlasti ko je hotela povsod in pri vsaki priliki pokazati svoje narodno navdušenje. To delo je jako lahko, a vendar velikega »narodnega« pomena; prilike dovolj za navduševavne napitnice, slavnostne govore in poročila — v časnikih. A s tem je v jako tesni zvezi tudi dekadenca slovenske akademične mladine, živeče v velikih mestih, kjer je vedno dovolj najrazličnejših zabav. In res narašča proti letu 1890. propadanje pravega akademičnega

življenja, ki zahteva obilo resnosti in truda — za bodoči poklic. Zabava in zunanje navdušenje posebno pa športi — sabljanje — in drugo posnemanje nemških burševskih razvad se vgnezdijo v slovenskih akademičnih društvih. Kako daleč je dospela tedaj slovenska akademična mladina, kaže posebno slučaj v Gradcu, ko je bil precejšen del »Triglava« celo nezadovoljen s premajhno (!) agresivnostjo društva, oziroma članov proti nemškemu buršem ter si ustanovil svoje novo društvo »Ilirija« po vzoru burševskih društev. Neštete kontrahaže in druge neprilike so ji kmalu skrajšale neslavno življenje. Umevno je, da pri takih razmerah resno delo nikakor ni mogoče. Prejalislej bi se morala pojaviti reakcija in prerodenje slovenske akademične mladine.

Narodna in svobodna ideja navdušujeta torej tudi dijaštvo; v prvi polovici je v ospredju slovanska in jugoslovanska misel, potem pa vseslovenska. Obenem ž njo se enako poudarja takoj ob začetku svobodna misel, ki proti letu 1890. preglasuje narodno. Narodna ideja slavi zmagoslavje, a manjka ji prave vsebine, je le deklamacija. Središče je zunaj, ki kaže v vsem bolj radikalno smer, dokler ga ne prekosi vpliv iz Prage.

Celoten razvoj v tej dobi kaže smer od zgoraj doli: vsemu dijaškemu gibanju daje pravec akademična mladež, ki vpliva tudi na dijaštvo na srednjih šolah. Prijateljsko občevanje s srednješolsko mladežjo za akademično mladino nima posebne važnosti: oba dela živita vsak zase brez ožjega stika. Nemškemu vplivu se v drugi polovici pridruži češki in oni iz domovine. Društva imajo literarno-zabavni značaj, narodno delo pa teoretično lice, v načelnem oziru stoje na naprednem stališču, kar pa ne izključuje možnosti, da ne bi vstopali tudi drugače misleči. Pomanjkanje jasnosti v enotnem naziranju in enotnem določnem programu ter žalostne razmere med dijaštvom povzročijo notranje boje, ki so večalimanj osebni, krijejo pa — načelno razliko. Slovenski dijak je sprva idealist, panslavist, svobodomislec in navdušen narodnjak, literat-poet, pozneje pa dekadent: naturalist in cinik, kavalir in »frakar«. Znak vsej dobi daje: nejasnost v pojmi in »sloga«, vse pa kaže, da se bliža kriza med tradicijami in novim gibanjem. Okrog leta 1890. se pojavi odpor proti vladajočim razmeram, in sicer v dveh smereh, iz Prage in iz domovine: na eni strani Masarykov, na drugi Mahničev vpliv.

Z bojem reakcije s tradicijami prične druga doba: doba secesij, ki traja do l. 1908.

Katoliška secesija.

Ta secesija ima svoje vire še pred letom 1890., ko je »Rimski Katolik« vzbudil med srednješolskim dijaštvom obilo zanimanja za versko misel. Odločni in brezobzirni njegov nastop, jasni nazori in pojmi pridobivajo vedno večji krog somišljenikov. Sveže gibanje preide z mladimi močmi tudi v vseučiliška mesta, kar povzroči najprej boje v obstoječih akademičnih društvih, nato pa izstop in ustanovitev katoliškega akademičnega društva »Danica« na Dunaju (1894) in »Zarja« v Gradcu (1900).

Nova struja postavi — mala sicer po številu — nasproti liberalnemu dijaštvu svoj program, ki poudarja zlasti versko misel, obenem pa resno delo za bodoči poklic in praktično delo med slovenskim ljudstvom. Poudarja vedno potrebo socialnega dela, narodnosti pa priznava naravno in etično važnost, zavrača pa »absolutno narodnost«, ker absolutno je le eno — Bog. S tem je zarisana teorija in praktično delo nove struje. V svesti si, da more zmagati le tedaj, ako se njenih idej oprime vse slovensko dijaštvo, ali vsaj večina srednješolskega, posveča vso svojo pozornost na vzgojo srednješolskega dijaštva, s katerim stopi v posredno in neposredno zvezo. Kako resno si takoj v začetku misli svoj položaj in nalogo, priča glasilo »Zora«, ki precej časa ostane edini od visokošolcev urejevani vsedijaški slovenski list. Tem potom se razširijo kaj kmalu nove ideje med srednješolce in pridobe vedno večji krog somišljenikov, povzroče pa tudi boje med liberalnimi in »klerikalnimi« somišljeniki. Ta boj prinese zjašnjene pojme glede verskega mišljenja in naraščaj katoliške inteligence.

Da pokažejo tudi z dejanji svojo resno voljo, nastopajo »reakcionarci« tudi javno, posebno v izobraževalnih društvih kot poljudni govorniki. Kasneje osnujejo tudi posebno društvo za podrobno počitniško delo (Slovensko Dijaško Zvezo 1905).

Po ponesrečenem poskusu, prirediti v Ljubljani leta 1897. velik vseslovenski dijaški shod z namenom, da bi se ob tej priliki zasnivala skupna slovenska dijaška organizacija, nastopi mlada četa samostojno istega leta v počitnicah v Ljubljani na I. sestanku krščansko mislečega dijaštva. Temu slede skoro vsako leto drugi z raznovrstnim programom, vsebujočim vprašanja, ki morajo zanimati zlasti katoliški slovenski dijaški naraščaj. Namen jim je: razbistriti pojme, vzbuditi zanimanje za resno proučevanje življen-

skih, zlasti socialnih in kulturnih vprašanj, poleg tega pa tudi naloga, da razširijo program, natančneje določijo poedine programne točke, zavzamejo stališče do nasprotnega dijaštva, utrde in izpopolnijo dijaško organizacijo. Pri vsaki priliki pa skuša katoliška mladež priti v najožji stik s katoliško inteligenco, zlasti s preprostim ljudstvom in delavstvom, poudarjajoč svoje demokratično mišljenje. S tem se postavi z ljudstvom in »narodom« v isto črto. In ravno v tem tiči vsa važnost katoliške dijaške struje, da gradi dalje na podlagi pravih narodovih tradicij.

Radikalna secesija.

Neplodni boj liberalnega dijaštva proti pozitivno delavni struji katoliškega dijaštva, žalostni nastopi liberalne stranke proti napredujočemu organizovanemu gibanju v katoliško-narodni smeri mora prejalislej vzbuditi nevoljo, zlasti proti narodno-napredni dijaški struji in politični stranki.

Reakcija proti prodirajočemu vplivu verske zavesti in onemoglemu liberalizmu je utemeljena v preveliki razliki dejstev. Zlasti mladina, ki hoče videti uspehe in navduševati se ob napredku, ne more prenesti disharmonije v razvoju. Vztrajno delo, navdušenje in uspehe pa je že dolgo zrla pri češkem narodno-radikalnem gibanju. Ko primerja razliko med domačimi in onimi razmerami, ji privre na dan nezadovoljstvo z obstoječim položajem v domovini. Sama liberalno misleča ne more sicer izražati simpatij ljudem in politični stranki, ki so veliko ali največ zakrivili, da se je razvilo živahno in delavno življenje na nasprotni strani. Delo in organizovanje ljudskih čet na podlagi ljudskih dosedanjih tradicij ji radi principov ne ugaja, češ, da narod zavajajo v »rimsko« sužnost. In ko se ozre po domovini, ugleda še eno politično, a brezpomembno stranko z gotovim delavnim programom, a mednarodno barvo. Vzorov nikjer, simpatija razdeljena: iz vsega tega se nujno porodi druga narodno-radikalna secesija, ki ji je boj proti obstoječim razmeram glavni klic, pozitivno delo za narod (»Iz naroda za narod«) glavna naloga.

Početek radikalnega gibanja med slovenskim dijaštvom sega globlje, kot bi kdo lahko sodil. Temelji v domačih razmerah, v boju za obstanek narodne osebnosti, v idealizmu mladine in hrepenenju po dejanjih. Že »Novo Nado« (1896) lahko smatramo za radikalni

pojav. To je prvi učinek češkega vpliva, zanešen po slovenskih praških slušateljih med srednješolsko mladino, ki se z velikim navdušenjem oprime novih idej. Kmalu sledi med srednješolsko mladino val, ki se razvije v močno narodno-radikalno strujo. Nastane sličen proces kot ob nastopu prve »katoliške« secesije: boj za vladu in posest v akademičnih društvih je med staro liberalno in novo radikalno-narodno strujo nadvse srdit. Prvi naskok se izvrši na »Slovenijo«, in »stari« se morajo umakniti »mladim« ter zasnovati novo društvo svobodomiselnih akademikov »Savo« (1902). Ta uspeh ohrabri somišljenike v Gradcu, a tu se morajo izseliti mladi v svoj »Tabor« (1904), naposled se razcepi tudi praška »Ilirija«, izstopiti morajo zopet »mladi« ter ustanoviti lastno ognjišče »Adrijo« (1905). S tem je končana druga secesija.

V kratkem času prevlada radikalno gibanje na celi črti, zlasti vsled odločnega in agresivnega nastopa voditeljev, resnobnosti in svojih radikalno-narodnih zahtev. Največ uspeha ji donese vsestransko izpopolnjujoča se organizacija v širšem in ožjem pomenu ter razvita agitacija. Veliko ji pripomore tudi navidezna indiferentnost glede verskega mišljenja, ki pa se od leta do leta bolj odkriva kot najbolj strastno nasprotje do vsega, kar nosi ime katoliško in sploh versko. Lahko ji je tudi stališče do obstoječih političnih strank, ki jim vsem skupaj odreka zlasti v začetku vsako odobravanje. Posebno mnogo simpatij si pridobi, ko začne sistematično preiskovati dijaško socialno vprašanje, ustanavljati ljudske knjižnice, prirejati poljudna predavanja, poudarjati potrebo, da se osnujejo gospodarske organizacije itd.¹

Vpliv nove struje na razvojno smer slovenskega dijaštva je gotovo velepomemben: pozna se na vsem dijaštvu brez razlike mišljenja. Dočim ideje narodno-radikalnega dijaštva ne povzročijo v začetku posebne spremembe pri liberalnem dijaštvu, se tudi pozneje vedno bolj opaza idejno zbliževanje obeh struj. Posebno ob prilikah javnega nastopa proti »klerikalizmu« pozabljajo radikalci na svojo politično abstinenco: bore se v prvih vrstah za liberalno stranko. Zbliževanje obeh struj v idejni smeri kaže tudi najnovejši pojav med liberalnim srednješolskim naraščanjem: list »Svoboda«.

Na katoliško-narodno dijaštvo vpliva radikalno dijaštvo vobče v neznatni meri, ker ima jasen in že davno določen program

¹ Kdor si hoče ustvariti pravo sliko o mišljenju narodno-radikalnega dijaštva, naj si ogleda v »Zori« (štev. 1., 2. in 3.) objavljene citate o »radikalizmu«.

dela, vendar pa opazamo neko nagibanje h kritiki in nezadovoljstvu. Ker to ni v veliki meri, je ta pojav nekaj samoobsebi umljivega: dijaštvo si lasti danes po zaslugi nove struje, da sme kritikovati. Ta pojav seve tudi temelji v splošnem in našem kulturnem razvoju. Že radi nemirnega značaja te dobe v dijaškem razvoju se nam vsiljuje vprašanje, da-li je končano cepljenje slovenskega dijaštva v strogo ločene struje, ali pa se mogoče iz obstoječih struj izcimi prejalislej nova struja, nastane nova secesija.

Od tehle količin je zavisen nadaljni razvoj: 1. logične sile idej; 2. psihološkega razpoloženja; 3. razvoja v domovini, zlasti na političnem obnebu; 4. vpliva sodobnega mišljenja svobodomiselcev, zlasti nemških in čeških.

Socialno-demokratska struja.

Glavna smer kulturnega sedanjega teženja je v socializovanju. Na obzorju sta dve veliki stranki s podrobnim socialnim programom: krščansko-socialna in socialno-demokratska stranka. Liberalizem je opravil svojo nalogo in prišel ob svojo nekdanjo slavo, trenutne uspehe dosega le s pomočjo socialne demokracije. Kulturni boj je brez socialne demokracije docela nemogoč. In ali ne teži ves program narodno-radikalne mladine za tem ciljem?

In razmere v domovini? Troje strank. Vsaka ima nekaj, kar ugaja narodno-radikalni mladini, še najbolj simpatična ji je in ji mora biti radi svojega programa nižjih slojev, torej tudi »naroda«, edino-le socialna demokracija. Dejstvo je tudi, da se liberalna inteligenca že nagiblje k socialni demokraciji, posebno učiteljstvo. Tudi od narodno-radikalne mladine spoštovani možje, à-la dr. Tuma, Ivan Cankar itd. so v socialni demokraciji. Misli teh in narodno-radikalne mladine se po vsebini ujemajo. Sicer pa je že eno dejstvo samo neprecenljive važnosti za nadaljno sklepanje o razvoju slovenske učeče se mladine, dejstvo namreč, da imamo uveljavljeno načelo splošne in enake volivne pravice. Ta je donesla v državnem zboru socialni demokraciji nepričakovan uspeh, svobodomiselne ali liberalne stranke pa je razdrila in strla. Za to dejstvo mladina ne more biti nebrižna, zlasti pa ne, če se v malem kaže tudi po deželah, da raste moč in vpliv socialne demokracije za istotoliko, kolikor pada ugled liberalizma. Tudi pri nas se opaza isto.

Pa tudi v narodno-radikalnem dijaštvu samem je mnogo klic, ki se prejalislej razrasto v socialno-demokratske betve. Tako po »sijajnem« tržaškem shodu narodno-radikalnega dijaštva se čuti, da je z njim dospelo isto do vrhunca svojih uspehov: poslej opazamo vedno več resignacije in pojemanje idejne moči. Prvotna sugestivna sila se polagoma razblinja, ker življenje sili radikalno dijaštvo, da računa tudi v pozitivnem, ne samo negativnem zmislu z danimi razmerami v domovini.

Brez konkretnih vzorov mladina vendar dolgo ne more biti, če ji je res kaj do vzorov delavnosti in do delavnosti same. Vsako stremljenje brez opore v javnosti je jalovo. Kakor hitro pa vpoštevava s pozitivnega stališča dane razmere, je nujno, da se vpraša, jeli tudi najbolje: biti v izključivni opoziciji ali pa v sodelovanju pri tej ali tej politični stranki. In tako vidimo, da se jih mnogo oprijema pomlajenih liberalnih strancic, zlasti onih, ki so si privzele agresivnost in agilnost v smeri narodno-radikalnega programa, nekateri pa še ne vedo, komu bi zaupali svoje simpatije. Nekaj pa jih je postalo res radikalnih tudi v logičnem zmislu idej — približali so se pred letom dni socialni demokraciji, in s tem imamo tretjo secesijo socialno-demokratske slovenske akademične mladine. Uverjeni smo, da to ni samo efemeran pojav, nego vsestransko utemeljen. Priti je moral. Ali pa bode slovenska mladina v obilem številu sledila novi struji, to ni tako gotovo in važno. Najbrže se oklenejo nove struje vsi malkontenti, ki jim tako ali tako ni več zadostoval ali ugajal narodni radikalizem.

Važno je pri tem dejstvu predvsem to: pojav dokazuje, da narodno-radikalni program ne more popolnoma zadovoljiti za resnost in delo vnetega dela dijaštva, da je torej narodni radikalizem le prehodna stopnja konsekvantnejših in treznejših duhov v socializem, socialno-demokratske ali anarho-socialistične barve.

Kako se je kmalu po dobljeni premoči začelo oglašati skeptično razmišljanje svedočijo besede: »Naše gibanje še ni stabilizovano, je pač gibanje, ki kipi in vre v njem cel kompleks raznorodnih idej. Malo ustaljenosti, malo ujasnjenosti! Da često ni metodiško in ne ekonomsko, se takisto ve: vse kipi in vre... Da v praksi nismo dosegli kdove kakšnih uspehov — študent je že po naravi bolj teoretik kot praktik. Ali

da smo si ustvarili še tako malo teoretiškega temelja, to je naša Ahilova peta; temu moramo posvetiti svoje sile!» («Omladina» 1905, 34.)

In: »Naše programsko geslo ni ne nacionalizem, ne radikalizem. Precej smela trditev taka, zlasti vočigled dejstvu, da se je to dosedaj šablonsko podajalo za program, podajal se je namesto kruha kamen... Nacionalizem — radikalizem — kamen... Milejša, a na videz paradokсна postane trditev, če z naglasom pristavim, da smo i narodni (afirmacija slovenstva; torišče naše socialne prakse: naš narod!) i radikalni (izkoreninjenje zla na narodnem telesu!). Ali to še daleč ni nacionalizem — radikalizem. — Obračam se torej proti postopanju, ki hoče z nekakim hokuspokusom verbalne interpretacije pritresti nacionalizem — radikalizem na beli dan.« («Omladina» 1905, 35.)

Niso li že blizu te misli socialno-demokratski struji? Početki nove secesije segajo torej v narodno-radikalno secesijo. Narodni radikalizem v svojem bistvu ne zaključuje procesa, a tudi ne onemogočuje nadaljnjega razvoja iz **lastnega jedra**. Tako je vendarle naposled resničen stavek, da se ekstremi dotikajo. Narodni radikalizem pa — rdeči internacionalizem sta vendar dispartatna pojma. Mogoče je, da se pojem »naroda« drugače misli ali »preuredi« in potem večini narodno-radikalnega dijaštva ni tako težka pot v tabor — socialne demokracije. Ideje zahtevajo to doslednost. Sicer pa socialna demokracija sama ni več na svojem nekdanjem izključno mednarodnem stališču. (Narodnostne težnje češke socialistične stranke!) Končno pa tudi mladostno narodno navdušenje in idealizem poneha, nastopi suha realnost in potem se vrši oportunitetno bližanje v politični smeri. Narodni radikalizem ide tudi to pot...

Z zgodovinskega stališča je važno le dejstvo, da se v razvojni vrsti pokaže učinek predpogojev iz prejšnjega razvojnega stanja, da imamo danes že »klub slovenskih socialno-demokratskih akademikov« na Dunaju, da pa se tudi že pripravljajo tla enakim klubom drugod!

Še en zanimiv in za nadaljni razvoj prevažen pojav moramo omeniti, namreč postanek strokovnih akademičnih društev, oziroma klubov: »Kras«, akademično društvo

slovenskih agronomov na Dunaju, istotam: »klub slovenskih medicincev«, v Pragi »klub slovenskih tehnikov«. To je naravna posledica treznejših nazorov o bodočem stanovskem poklicu. Čim pasivnejši postane taalioni v dijaških bojih, tem rajši se bo pridružil tem organizacijam, ki mu obetajo največ koristi. Zdi se nam potrebno opozoriti na važnost teh organizacij. Dokler bodo na nepristranskem stališču in imele pred očmi le stanovsko korist, jim bo mogoče družiti somišljenike raznih struj v eno celoto. Tudi ta pojav je utemeljen v modernem socialnem razvoju, ki stremi za trdno stanovsko organizacijo. Od njih pričakujemo lahko mnogo strokovno naobraženih mož in bodočih delavnih znanstvenikov na domačem kulturnem polju. In tudi ta pojav kaže nadaljno smer — slovenskemu dijaštvu brez razlike mišljenja. To je veselo znamenje koncem nemirne dobe in secesij.

Podajmo splošen pregled o tej dobi.

V idejnem pogledu je zanimivo, kako prehaja naglašanje z narodno-napredne misli na versko, nato zopet na narodno, a kmalu se pomiče na gospodarsko in končno na socialno. In concreto pomeni to: pomen katoliško-narodne dijaške struje z versko idejo na prvem, narodno in socialno na drugem mestu; potem narodno-radikalne struje z narodno-gospodarsko-socialnim programom in socialno-demokratične s socialno-gospodarskim in deloma tudi narodnim programom, končno strokovne organizacije s samo stanovsko-socialnim programom. S tem je pravzaprav idejni krog zaokrožen in završen. — Ločitev in kristalizovanje kaže v idejni smeri dvoje glavnih struj: katoliško-narodno (manjšina) in narodnonapredno-narodnoradikalno-socialnodemokratično (»napredni elementi«).

Ločitev se pojavi v verskem zmislu: prva reakcija na tedanje razmere med dijaštvom, zlasti proti njegovim liberalnim težnjam. Gradi dalje na ljudskih tradicijah.

»Katoliška« reakcija v javnosti in med dijaštvom kmalu izzove drugo reakcijo z ofenzivo proti sebi in ostareli, nezmožni liberalni inteligenci, zlasti ponesrečeni njeni akciji proti širčemu se »klerikalizmu«. Zida iz lastne moči proti tradicijam naroda, dasi priznava pomen njegove »samorasle tradicije«.

Iz nesoglasja med poedinimi programnimi točkami ter med njimi in realnimi razmerami, iz neustaljenih in pretiranih in zato nenaravnih idej narodnega radikalizma se porodi tretja reakcija proti vsem dosedanjim strujam, a gre v idejno logični smeri naprej.

Dočim katoliško-narodna struja kaže napredek v številu in naraščajoči agilnosti, se nasprotno dijaštvo cepi v razne frakcije, ki so si iz principielnih in osebnih ozirov sovražne, a potem čas in okoliščine zabrišejo prepad, sorodnost idej jih naposled zopet druži. To se opaža zlasti proti koncu dobe. *Getrennt marschieren — vereint schlagen!*

Zdi se, kot bi se hoteli celo združiti narodno-napredna ter narodno-radikalna struja, nebistvene ovire otežujejo spojitve. Dоследna je le pot v socialno-demokratski tabor.

Zanimivo je dejstvo, da je Dunaj vedno prvi, ko se začenja razkol. Prva, druga in tretja secesija se pojavi najprej tu, se širi v Gradec in končno v Prago. To kaže, da je tu največ nagnjenja do skrajnosti, največ življenja ter odločnosti. Prevladuje pač kranjsko dijaštvo, v katerem se odsvita splošni kulturni proces ožje domovine, ki kot najrazvitejša slovenska pokrajina daje tudi drugim obmejnim direktivo v razvoju. Gradec ima povečini štajersko dijaštvo, ki živi v drugačnih razmerah ali vsaj veliko manj razvitem delu domovine. Zato ima tudi manj iniciative. Obmejni boj pa posebno sili k narodnemu radikalizmu. Praga se bori z domačimi in češkimi razmerami: odtod zaostajanje v razvoju. — Prvo secesijo pripravljajo dr. Mahničevi nazori v »Rimskem Katoliku«, naravnost pa jo izzove I. katoliški shod v Ljubljani. Direktiva izide torej izvan dijaštva, a iz srede domovine. Reforma pa se vrši po srednješolskem dijaštvu: vrši se torej v smeri od spodaj navzgor.

Druga secesija ima svoje početke v Pragi, kjer je slovensko dijaštvo izza leta 1885. v ozki dotiki z mladočeškim gibanjem, posebno pa z idejami Jana Legaa in Masaryka. Nezadovoljnost z obstoječimi razmerami med liberalnim dijaštvom, ki ne more paralizovati naraščajočega verskega gibanja med dijaštvom, in s položajem liberalne stranke in njene neagilne inteligence, ki je nezmožna dati razvoju svojo smer in zaustaviti naraščajočo »katoliško renesanco«. Gibanje prihaja pravzaprav iz tujine, do močnega vala ga povzdignejo razmere v domovini: je torej v najožji zvezi z domovino. Elementaren pojav pride šele iz srednješolskega dijaštva: od spodaj navzgor.

Tretja secesija ima svoje početke tam, kjer narodni radikalizem: v tujini in domovini. Pričenja pa se med akademično mladino: torej od zgoraj doli. Da se je osnovala, so vplivali zlasti »Naši Zapiski« in sodelavci, zlasti pa uveljavljena ideja

splošne in enake volivne pravice za državni zbor. Prva secesija vsebuje negacijo in afirmacijo, druga le negacijo, tretja zopet negacijo in afirmacijo.

Dijak te dobe je: organizator in agitator, socialni in politični reformator, ljudski govornik in predavatelj, ki se vglablja v gospodarsko-socialne probleme, prodira v vse kulturno delo svojega naroda, se uči pri drugih in premišljuje o sintezi narodove kulture s splošno kulturo, velik v idejah in načrtih, večji teoretik kot praktik, idealist, realist, nezadovoljnej in kritik po poklicu, nemiren, nestalen, temperamenten, nagibajoč se k skrajnostim. Resne volje mu ne more nihče odrekati. Precejšnja razlika med njim in onim iz prve dobe. So tudi drugi pogoji... Duh cele dobe je svež in realističen, teženje na praktično-socialno stran, zato pa tudi dijaštvo v tej dobi nima veliko zmisla za pisateljevanje. Sicer pa je tudi res: *inter arma silent Musae*...

Najvažnejše dejstvo je: duhovi so ločeni, pojmi razjašnjeni, na vrsti je poslej samo novo urejevanje in ustajenje vsaj za nekaj časa. In tega je tudi treba, ako se dijaštvo resno zaveda svoje važnosti v narodovem organizmu.

Ta znak nosi sedanji razvoj izza leta 1908. Dijaštvo je razdeljeno na štiri struje, ki vsaka zase poudarja posebno važnost ene ideje: ali versko ali narodno ali svobodno ali socialno.

Ločita se dva dela v zmislu dveh nasprotnih in svetovnih naziranj. V tem oziru se nasprotje poostruje. Boj sega že prav do poedincev. Tudi na polje »skupnih vprašanj« sili vsled nestrpnosti narodno-radikalnega dijaštva. Agitacija sega globoko doli v nižje razrede srednjih šol. Že ženska mladina je razdeljena in žal bolj v nasprotni smeri. Dvigniti žensko mladino na višjo stopnjo v intelektualnem in etičnem pogledu je od dne do dne nujnejše. V tem oziru delujejo dijaške organizacije z večjimi ali manjšimi uspehi.

Kako razdeljeni so duhovi, kaže dejstvo, da je danes ločitev duhov prešla iz petega razreda skoro že v drugi in prvi. Gotovo je ta bolesten izrastek nevaren pojav, ki škoduje pravemu razvitku dijaštva. Umljiva posledica pretirane agitacije. Tem značilnejša pa za sedanje razmere med dijaštvom, čim neverjetnejša.

Eno je gotovo, da dijaštvo slovensko ne bo nikdar enih misli in istih načrtov. Ločilo se bo i v bodoče, a ravnotako gotovo je, da se ohranijo tiste struje, ki bodo imele svoj obstoj

dovoljno utemeljen v slovenski javnosti. Mogoče da nastopi ravnotežje v številu, ali pride zbližanje tudi v načelih, to je težje vprašanje. Kje bo večina: ali na protiverski ali verski strani, je sicer zanimivo vprašanje, a mogoč le zelo hipotetičen odgovor. Saj je toliko vplivnih činiteljev v šoli in vzgoji, a tudi izvan šole in naposled v mladini sami, ki določajo končne rezultate. Veliko pomenijo posebno dijaški listi (»Zora«, »Omladina« in »Svoboda«) in sorodno čtivo. In naposled dijaška organizacija tudi veliko premore. Vse struje se trudijo, da se izpopolnijo na to stran. Skrb za obstoj in pomladek zahteva to, še bolj pa boj za zmago idej.

Zanimivi so v zadnjem času množeči se pojavi med narodno-radikalnim in liberalnim dijaštvom: narašča namreč stremljenje za zbližanje obeh struj. Umevno: danes se pravzaprav obe struji ne ločita več tako kot v začetku. Marsikaj je popustila, marsikaj izpremenila radikalna, mnogo privzela liberalna. Pričelo pa se je to gibanje najprej med srednješolskim dijaštvom, ki ne more doumeti, kje je pravi bistveni razloček med to in ono strujo. Saj se je toliko izpremenilo od prvega nastopa v radikalnem zmislu med dijaštvom samim in precej tudi v slovenski javnosti, činiteljih, ki so izzvali narodni radikalizem na bojno torišče.

In zopet gre val od spodaj navzgor: tudi precej narodno-radikalnih akademikov se strinja s tem gibanjem. Nedavno je prinesel »Slovenski Narod« (26. marca t. l.) izjavo iz »Slovenije« izstopivših članov, ki opravičujejo svoj izstop s tem, da hočejo, zvesti svojemu narodno-radikalnemu načelu: »Narodni dolžnosti se klanjajo vse druge«, skupno z liberalnimi tovariši zasnovati novo akademično ferialno društvo za Gorenjsko. Ali ni tu vsaj malo sledu o vplivu javnega življenja iz najnovejše dobe, zlasti na Štajerskem in Goriškem? Vprašanje o spojitvi obeh struj ostane, dokler ne pojde mlajša generacija prek zastarelih osebnih nasprotij in časovno neutemeljenih tradicij, ki so razdvojile svobodomiselno dijaštvo.

Druga pot vodi, kot smo že prej omenili, v — socialno demokracijo. Naravno. Naše javno življenje hoče pravzaprav le troje strank. Nemogoče je, da bi ostalo v tem oziru narodno-radikalno dijaštvo na pasivno-indiferentnem stališču še dalje tudi v — teoriji. Vse kaže, da je danes radikalizem v krizi. Gotovo pa je, da nadaljni razvoj ne bo imel tako elementarnih pojavov kot sta bili pri secesiji: »katoliška« in

»radikalna«. Polagoma se bo vršilo preurejevanje in izenačevanje številnega in idejnega razmerja. Za nas je važno le to, da-li se nagne številna moč na stran katoliško - narodnega dijaštva ali ostane tudi v bodoče večina dijaštva bistveno drugih nazorov kot večina slovenskega ljudstva.

So znamenja, ki pričajo, da pojde slovensko dijaštvo še en korak naprej, namreč v dveh za našo kulturo velevažnih smereh. Zanimanje za strokovno - znanstveni študij narašča, ponavljajo se tudi glasovi po novi literarni struji v zmislu pozitivnega dose-danjega napredka. Ta glas ne more zamreti, ker ljudstvo in vse razmere silijo, da se prične nova — klasična doba. To je ena smer. Druga sili prek ozkih meja naše domovine: ideje in ideali iz prve dobe silijo k razrešitvi, seve v drugačnem zmislu, z drugo vsebino in z drugimi sredstvi.

Teženje po vseobči slovanski kulturi je že od nekdaj pri-rojeno slovenski mladini. Notranji njen razvoj in ž njim neločljivi boji so le začasno odvrnili misli od vseslovanske ideje. Danes je dijaško gibanje skoro završeno, ker je dospelo v isto črto z glavnim razvojem vsega naroda, ki tudi že postaja ekspanziven in agresiven. Na to stran torej moči slovenskega dijaštva ne bodo v toliki meri vezane, da bi mu nedostajalo časa in žrtev za uresničevanje svojih starih idealov.

Slovensko dijaštvo je že precej storilo tudi v tej smeri. Narodno - radikalno in liberalno dijaštvo že dolgo goji stik s češkim svobodomiselstvom, katoliško - narodno dijaštvo pa išče najnaravnejše in najbližje zveze s hrvaškim dijaštvom, ki danes krepko nastopa v zmislu istih idej. V najnovejšem času se še zbli-žuje s katoliškim češkim dijaštvom. Vrše se celo priprave za obširno skupno zvezo med slovanskimi katoliškimi dijaškimi društvi.

Vedno jasneje se kažejo sledovi sestanka slovenske in hrvaške katoliško misleče mladine. Trsatskemu sestanku hrvaškega kato-liškega dijaštva, kjer so bili tudi Slovenci sodelavci pri organizaciji katoliške hrvaške mladine, je sledil takoj prvi slovensko-hrvaški abiturientski sestanek ob priliki tretjega slovenskega katoliškega shoda v Ljubljani. V znamenju iste ideje se je vršil v preteklih velikih počitnicah v Zagrebu impozanten splošen sestanek slo-venskega in hrvaškega katoliškega dijaštva. Vrše se že priprave za drugi, ki bo najbrže prihodnje leto v Ljubljani. Skoro gotovo bo imel že splošno slovanski značaj.

Polagoma, a v vidnih obrisih se bliža tesna spojitve z enakomislečimi na jugu in severu. Slovansko dijaštvo postane prejalislej združeno v dve bojni vrsti: radi kulturnega in svetovnega naziranja. Ko se zvrši med dijaštvom poedinih slovanskih rodov sličen razvoj v smeri organiziranih čet, kot se je zvršil pri nas, se vrši pri hrvaškem in češkem dijaštvu, tedaj bo to vprašanje splavalo samoobsebi z vso elementarno silo na površje. In do tega ni več tako daleč . . .

Delo v tej smeri pomeni za slovensko dijaštvo prvič to, da mu postajajo meje domovine za delo preozke, drugič pa je umljiv izraz idealnega hrepenenja po višjih idejah s širšim delokrogom in naposled tudi ne najmanj priča, da išče v boju za svoje ideje za s l o m b e pri istomislečih med najbližjimi sorodniki.

In zdi se, kot bi bila ravno slovenskemu dijaštvu, ki je bilo doslej prisiljeno na tujo hrano in miloščino pri bratih za časa svojih študijev, poverjena važna naloga, pomenljiva za zbližanje slovanskih rodov. Kot čin hvaležnosti naj zvrši to veliko delo, da zbliža najprej slovansko inteligenco, da bo bolje pojmovala pravo idejo o slovanski moči. Ne hrvaško, ne češko, ne poljsko, ne rusinsko dijaštvo nima tako lahkega in ugodnega stališča pri delu za kulturno vzajemnost Slovanov, kakor ga ima ravno slovensko dijaštvo. Ali mu ni s tem prisojena vloga posredovavca in organizatorja? Zdi se nam, da je to njegova najsvetejša naloga sedanjosti, a tudi bližnje bodočnosti. In to svojo nalogo mora izvršiti, ker mora razrešiti kulturni problem svojega naroda: ali naj namreč še nadalje prevladuje vpliv germanske kulture, ali naj zmaga vpliv slovanske kulture.

Slovensko katoliško dijaštvo mora že iz hvaležnosti do svojega prebuditelja, ki je v svojem »Rim. Katoliku« z veseljem pozdravljal tako stremljenje, z vsem ognjem delati v zmislu njegovih idej. Ne najdemo poleg moči in kreposti svojega naroda lepšega ideala, kakor je: združitev vseh Slovanov na osnovi krščanskih načel. Ko se teologi skušajo približati uresničenju tega ideala, naj bi tudi slovansko svetno dijaštvo zastavilo vse sile, da po svoji moči in na svoj način pripravi tla za mogočno stavbo — slovenske edinostiv zmislu krščanstva. Ako katoliška slovenska mladina ne bi hotela poprijeti se te ideje z vsem žarom mladosti, prisili jo prejalislej notranja potreba: mladina potrebuje višjih idej kot jih more doumeti, rabi

nedosežnih vzorov, ki jo varujejo na poti navzgor. Velika je ideja o veličini naroda svojega, višja ona o človeštvu, za nas Slovence pa posebno o Slovanstvu. Kako lahko se kdaj zgodi, da ozke meje naše domovine postanejo še ožje, tem ožje, čimbolj se nam razraste sila na vse strani, čimbolj se zave — ozkih meja. Kulturno visoko stoječim se hoče širnega obzorja, prostranega polja za delo.

Slovensko katoliško dijaštvo stoji torej na prevažnem mestu. Si je svestno tega, čuti svoj pomen, pozna svojo nalogo? Gotovo in neoporečno je: slovensko katoliško mladino čaka doma razrešitev kulturnega vprašanja, čaka pa tudi razrešitev slovanske ideje, ker ne podira stoletnih tradicij, nego le zida in preraja v zmislu časovnih potreb,

Iz vsega tega razberemo prav lahko, da kaže glavna smer dijaškega gibanja odločno naprej in navzgor. Težišče postane skoro gotovo znanstveno - literarno delo in ustvarjanje slovanskega kulturnega programa. Z organizicijo lahko mnogo doseže. Ako nas ne vara sklepanje po analogiji iz prejšnjih dejstev, smemo tudi v teh dveh smereh pričakovati večjega valovanja od spodaj navzgor, od — srednješolske mladine. Upamo vsaj...

Ko smo razvili zgodovinsko - razvojno sliko slovenskega naroda, njegove inteligence, podajmo še kratek pregled važnejših momentov o poedinih dobah, da nam bo soglasje v pojavih splošnega kulturnega razvoja in dijaškega posebej, docela razvidno.

Prva doba:

Ideje. Splošno: narodnostna in svobodomiselna; naglas izprva na narodnostni, nato na svobodomiselni, končno se naglas izenači »narodno - napredna misel«. — Pri dijaštvu: iste in v istem stopnjevanju.

Psihološki oris. Splošni: idealno navdušenje in optimizem, fantazija in poezija, proti koncu dekadenca. — Pri dijaštvu: enako.

Dejstva. V širni javnosti: skupna politična narodna stranka, pozneje pojav »Mladoslavencev«. Sloga. — Med dijaštvom: le »slovensko dijaštvo«, proti koncu »mladoslovenski duh«. Sloga.

Glavni znak. Prva kriza narodnostna: ali »narodnjak« ali »nemškutar«.

Druga doba:

Ideje. Splošno: narodna, svoobodomiselna, verska, gospodarska, socialna; naglas nekaj časa na verski, se pomiče s te proti gospodarsko-socialni, koncem dobe je že bolj na gospodarsko-socialni. — Pri dijaštvu: iste ideje, a naglas izprva na verski, nato na narodni, potem v prejšnjem redu.

Psihološki oris. Splošni: važnost intelektualnega napredka, realistično mišljenje in stremljenje, veselje do pozitivnega dela in ustvarjenja novih vrednot; boj med prejšnjim in novim mišljenjem, negacija in kritika, nezadovoljnost z obstoječim, sterilnost na tej, na drugi strani živahnost. Proti koncu zvrnavanje nasprotij. — Pri dijaštvu: boj med idealizmom in razmerami; nemirnost, nezadovoljstvo, »kritičen duh«, negacija; reakcija povzroča reakcijo, secesija secesijo, proti koncu umirjevanje.

Dejstva. V širni javnosti: nesloga in stranke, narodno-napredna, katoliško-narodna, socialno-demokratska. Odloča v začetku narodno-napredna, potem preide moč v roke katoliško-narodne ali Slovenske Ljudske Stranke. Premoč na strani S. L. S. — Med dijaštvom: narodno-napredna struja, katoliško-narodna, narodno-radikalna, socialno-demokratska; proti koncu pojav strokovnih organizacij. Dvoje glavnih strank, namreč: »napredni elementi« in katoliško-narodno dijaštvo. Premoč »naprednih elementov«.

Glavni znak. Druga kriza načelna: »Klerikalec« — »liberalec«.

Tretja doba:

Ideje. Splošno: iste, naglas na gospodarski s težnjo proti socialni in novi — »kulturni«. — Pri dijaštvu: iste, glavni naglas na socialni, stranski na kulturni.

Psihološki oris. Splošni: realistično mišljenje in teženje, obilo refleksije in kritike, tudi skepse, pesimizem in resignacije, svitanje novega idealizma. — Dijaški: enako.

Dejstva. V širni javnosti: prejšnje stranke. S. L. S. na vrhuncu; liberalna pred razpadom, socialno-demokratska odločuje zmage liberalne stranke, gospodarske stranke kolebajo. Strokovne in stanovske organizacije. — Med dijaštvom: prejšnje struje; zbliževanje liberalne in narodno-radikalne struje, ki zgublja; katoliško-narodna pridobiva. Strokovna organizacija se širi.

Glavni znak. Tretja kriza: socialna in kulturna. Stanovska korist. Slovansko-germanska kultura?

Čemu ta kratka slika splošnega in dijaškega razvoja izza leta 1848.? Ali nam more podati zanesljivo odgovor na uvodna vprašanja in ona, ki so se nam med razpravo sama vrivala? Eno dejstvo je gotovo: splošni kulturni razvoj in dijaški posebej se popolnoma strinjata v pojavih, idejah in zapovrstnosti. To nam je dokaz, da so narod, inteligenca in dijaštvo trije činitelji, ki jih ni mogoče ločiti, da ne bi se razrušila harmonija. Kadar je ravnotežje v nevarnosti, je znak, da en činitelj povzroča nesoglasje, da s tem obenem moti vzajemni nadaljni tek. Primerjajmo le drugo dobo. Harmonični tek in simetrični pojavi na obeh straneh pričajo, da je slovensko dijaštvo res odsvit splošnega kulturnega razvoja domovine.

Močni so tuji vplivi, a še močnejši so oni iz domovine: to je prevažno dejstvo in tudi veselo, upapolno. Kar je bilo iz tujine zanešenega, je imelo sicer posledice, a v drugi smeri: vedno je izzvalo reakcijo. To nas tolaži, ker nam kaže, da je slovensko jedro zdravo in odporno proti okuževanju, ako so na straži duhovi širnega obzorja.

Po nastalih viharjih se napoveduje mirnejša doba, doba ustvarjanja, doba vsestranskega dela, ko bo sodeloval preprost delavec in kmet, meščan in uradnik, slovenski znanstvenik in literat. Ali ne zveni tako že nov trizvok sedanjega razvoja? Smer splošnega in dijaškega gibanja kaže navzgor, kaže pa tudi k umirjenju, treznemu delu. Kaj ne pomeni to, da potrebujemo res tistega dela, ki utrdi, poglobi, razširi, pojasni že dano in kaže k novim ciljem? Težko, da bi nas varala logika razvoja in ne bi nastopilo tekmovanje na znanstvenem, literarnem polju. Tudi tu se mora pojaviti organizovano vsestransko delo, ker to zahteva naš čas, naša kulturna doba.

In vendar ne moremo pozabiti besedi, ki smo jih že prej zapisali, da je docela v rokah slovenskega inteligenta, da-li se poravnajo nasprotja in nesoglasja in vznikne iz harmoničnega dela inteligenca in ljudstva veličina slovenskega naroda. Vodstvo naroda se mu obeta, ako se vživi v vlogo požrtvovalnega vzgojitelja, plemenitega učitelja, prijateljskega voditelja, ki spoštuje tradicije in najsvetejše svetinje svojega naroda. Narod hoče duševnih velikanov, ki jim zaupa, ki jih pa tudi mora spoštovati in — ljubiti. Ali smemo upati, da se spoprijaznita in vzljubita slovensko ljudstvo in slovenski inteligent? Poiščimo si odgovor v dejstvih, zgodovini.

Celo dolgo pot izza leta 1848. se je slovenski inteligent od-
 tujeval svojemu narodu, prihajal medenj s tujimi nazori. Ljudstvo
 ga ni umelo in on ne njega: misli so jima šle vsaksebi. In ljudstvo
 se dvigne naenkrat in gre prek slovenskega inteligenta, ki ne more
 doumeti nenadnega pojava med narodom. Skoro na mig in tisoči
 so vstali, ki jih prej ni mogla zbuditi doba štiridesetih let. Prej
 je on črtal pot, on risal smeri in vodil narod, zdaj zamisli
 slovenski duhovnik ljudsko-naroden program in ljudstvo ga
 z veseljem sprejme za svojega. Približal se je tudi inteligent, a
 misli mu niso prihajale odkrito in iz srca. V besede zaplete svoj
 program, oprimejo se ga sorodni duhovi in oni, ki ne umejo pra-
 vega zmisla, ki mu zagotavlja varnost in spoštovanje njegovih —
 vzorov. Prisiliti hoče inteligenca, da se vda narod,
 a narod pravi ne in prisili njo, da se ona prične bližati v sredo
 — nižjih slojev. Inteligenca se vdaja, a misel stara ostaja: da se
 mora narod preroditi v njenem zmislu. Na zunaj pri-
 bliževanje, v srcu — mrzlota. Ljubezen greje, ljubezen se žrtvuje
 in se ne skriva. Ljubezen velike večine današnje slovenske inteli-
 gence je izraz prisiljenosti, ker ljubi to, kar je narod doslej od-
 klanjal. In moti se, zelo se moti, če meni, da ljudstvo ne pozna
 in ne čuti, kdo ga res ljubi, kdo samo mami.

In vendar je mogoče zbližanje.

Ena pot gre v smeri ljudstva in tradicij, druga gre poleg
 ljudstva in proti tradicijam in še ena za ljudstvo, dasi ne za tra-
 dicije. Zadnja pelje na nevtrarno polje: prave, mirne, trezne zna-
 nosti, druga v monistični materializem in tretja — je pot katoliške
 inteligence. Le v prvem in tem slučaju je možno zbližanje naroda
 z inteligenco, ker omogočata pozitivno delo. Kdor meni, da se
 narod oprime modernih ateističnih nazorov, da se jih tudi mora
 oprijeti in kreniti s svoje tisočletne poti na drugo, se vara.

In če bi se zgodilo, da bi se ljudstvo in moderna ateistična
 inteligenca kdaj docela ujemala v svojih nazorih, bi to prejalislej
 rodilo dekadenco tistega naroda, ki mu hoče moderna slovenska
 inteligenca toliko dobrin, toliko sreče.

Ali navzgor, ali navzdol: to je moderni zakon, je zakon
 historijskega razvoja. Zadržati in ovreti je mogoče oboje, zapre-
 čiti nikoli, ako so dani pogoji. So lahko materialnega značaja, a
 to so le sredstva v rokah ljudi, so pa tudi duševno-nravni, ki
 uravnavajo in določajo razvoj, končno pa je le Eden, ki vodi
 razvoja tok.

Etiški nazori, npravno krepko življenje odloča pravec, da pojde smer razvoja navzgor ali navzdol.

Ali so bili etiški nazori slovenskega naroda dobri, koristni, ali kvarni, uničujoči? Če zadnje, potem se le čudimo, da je mogel tako mal narod stoletja vzdrževati silo od severa, navale od juga in preboleti najhujše udarce, tako preboleti, da še danes čil in čvrst odbija napade od vseh strani, se dviga in krepi, in celo prehaja v ofenzivo. Ali pa mogoče niso bili etiški nazori naroda odločivni, najbolj odločivni? Kaj pa?

Odprimo zgodovino in tehtajmo in preudarjajmo in povejmo drugi vir — narodne odpornosti. Bili so Grki najbolj kulturni narod starega veka in so izginili; bili so Rimljani vladarji sveta: danes pričajo izkopine, da je bila tudi v naši domovini rimska inteligenca. Bil je tudi Napoleon, a narod, ki je zapovedoval še pred sto leti, danes izumira, kar je statistično dokazano. Bili so krivi materialni, a še bolj etični vzroki in so še danes. Evidentno dejstvo sicer, a mnogi slovenski inteligenti ga ne vidijo in ne priznavajo.

Jasno je torej, da so morali biti etiški nazori slovenskega naroda taki, da so ohranili ljudstvo čilo, čvrsto in močno, neupognjeno in odporno.

Kateri in kakšni so ti etiški nazori? Ljudskošolska deca nam pove, ko moli preprosto vdano deset božjih zapovedi. In kakšen odgovor bi bil tekom zadnjih desetletij večine slovenske inteligence do današnjega dne? Lahek odgovor, kdor jo pozna. In v bodoče? Naraščaj moderne slovenske inteligence, večina slovenskega dijaštva trdi, da so te zapovedi le tvorba ljudi, da niso absolutno neizpremenljive in nadnaravne norme, da so le »umetni, oziroma protinaravno stvorjeni jezuitski stavki laži-morale«, da celo »žandarmerijska morala«!

Vprašamo: kdo ima prav, ali moderni preurejevalci etičnih vrednot, ali zgodovina; preprost šolarček, ki moli božje zapovedi, ali svobodomiselni slovenski akademik, ki oznanja novo moralo, novo etiko, ki ne priznava tem zapovedim absolutne veljave, nezavisne od človekove samovoljnosti? Jasno je kot beli dan, da iz takega naraščaja izšla slovenska inteligenca ostane tudi poslej v navskrižju z etičnimi načeli svojega naroda in s tem tudi v prekem razmerju do vsega, kar krepi, utrjuje in goji in priznava absolutna npravna načela krščanstva.

To je resnica in je ne spremeni niti narodno-radikalni rek »iz naroda za narod«, ki bi se bolje glasil »iz tujine v narod, v njegovo pogubo«. Ako trdi svobodomiselna slovenska mladina, da med načeli ni mogoče sporazumljenje, ji radi pritrdimo, kakor tudi za gotovo vemo, da bije in bo bilo narodno-radikalno dijaštvo, bodoča narodno-radikalna inteligenca, boj proti svojemu narodu in ne zanj.

Da, načelnega sporazumljenja ne more biti, ker je le vprašanje, da-li je četrta zapoved dekaloga eminentne, absolutne veljave ali ne, in sicer za vsak narod in za slovenski posebno. Ali — ali, tretjega ni! Tu tiči edino pravi odgovor na vprašanja o narodnosti, narodni moči, slovenski kulturi, slovenski bodočnosti. Osredite svoje misli le na to točko narodnega vprašanja in razmislite se na vse strani in poglobite do skrajnosti, potem bi strmeli, ako ne bi uvideli, da so v najnujnejši zvezi z njo tudi druge zapovedi dekaloga.

Prevažno je vprašanje, kako misli slovenska inteligenca, slovensko dijaštvo o temeljih in pogojih prave kulture. Razvidno je, da more to vprašanje prav in dobro rešiti le tista inteligenca, ki ne nasprotuje tradicijam, ne ruje proti tisočletnim nazorom krščanstva, nego gradi dalje in ustvarja nove kulturne vrednote.

To more izpolniti le slovenska katoliška inteligenca, slovensko katoliško dijaštvo, ki ne izloča iz svojega programa najsvetejših čuvstev — celega naroda. Med njo in narodom je popolno soglasje, pogoj, ki je potreben za vzajemno uspešno kulturno delo. In prav raditega, ker gre z narodom, mora iti tudi pred njim.

Da krivo ne obsodimo nasprotne intelligence, je nujno, da poznamo vpliv »miljeja«.

Slovensko dijaštvo je bilo doslej prisiljeno, iskati si višje naobrazbe izvun svojega naroda; na tujih kulturnih središčih je vsrkavalo tuje ideje. Iz tujine pa je prinašalo s seboj tudi tujo duševno hrano in jo vsiljevalo svojemu narodu. Umevno, da se je upiralo naravnemu razvoju svojega naroda. Spremenimo milje, prestavimo slovensko akademično mladino v osrčje njene domovine, s tem jo priklenemo in spojimo s celim kulturnim razvojem in omejimo čas in prilike, da bi se vdajala tujim teorijam.

Čas je že, potreba vsesplošna, da dobimo svoje kulturno središče, Smer celega razvoja kaže proti središču. In tudi pogoji

so tu. Danes ljudstvo res hoče kulturno središče, ker ga nujno potrebuje. Pogled na vsestransko razvito življenje priča o tem.

In ni-li velikega pomena dejstvo: da je po šestdesetih letih ogromna večina slovenskega naroda združena na temelju vseobsežnega kulturnega programa treh katoliških shodov? Ali ni pomembno, da imamo močno, enotno politično organizacijo širom cele domovine? Še več: na Kranjskem se bliža čas, ko bo Slovenec res svoj gospodar brez ozira na levo ali desno. In vse to v trenutku, ko se naši politični ideali bližajo vsled razmer okrog nas razrešitvi. Teh pogojev prej ni bilo in vendar smo zahtevali za Ljubljano svoje vseučilišče. Koliko bolj moramo zastaviti vse svoje moči danes, ko se cela domovina lahko vzdigne na en klic in zahteva potom vseh organizacij in drugih činiteljev, da resno hočemo svojega kulturnega ognjišča. In raditega smo popolnoma uverjeni, da se nam mora kmalu uresničiti en ideal iz za leta 1848: slovensko vseučilišče v Ljubljani. Drugi mu potem morajo slediti.

Da nam slovenska inteligenca tudi v bodoče ne ostane nespravljiv element v narodnem organizmu, uravnajmo njeno vzgojo tako, da bo od prve ljudskošolske in do zadnje vseučiliške ure v neposrednem stiku s svojim narodom.

Sirota je, ki nima staršev. Slovenski dijak v tujini prezeba in strda ljubezni, diha tuji zrak in se vrača domov z gnevom v srcu, revolucijo v mislih...

»Dijaško vprašanje« je torej ključ k razrešitvi problema med narodom in inteligenco. Ker se tako dijaški in kulturni interes krijeta, je trikrat sveta dolžnost vseh vplivnih činiteljev, da pospešijo razrešitev vprašanja o — slovenskem vseučilišču.

Razvit in zaveden narod čuti ekspanzivno moč, stare meje mu postajajo preozke, čim višja je kulturna stopnja njegova, tem bolj raste v njem teženje, da izžarja svoje kulturne pridobitve. Okrog njega nastaja vedno večji kulturni krog, vplivi se poznajo na sosednjih narodih. Paradokсна misel sicer, a uresničenje njeno ni tako nemožno, da ima slovenski narod, tlačén in poniževan od nekdanj, danes vendarle posebno nalogo. Med tri kulturne kroge je potisnjen: germanski na severu in zapadu, romanski na jugu in slovanski na vzhodu. Slovenski narod se nam zdi kot posrednik med zapadno in vzhodno kulturo. Mnogo je dejstev, ki potrjujejo, da po Slovencih prehaja zapadna kultura na jugovzhod. Ali slo-

vensko-hrvaško vprašanje ne pomeni pobratimije vzhoda z zapadom? Težko sicer, a nemogoče ni, da se ne bi tekom tega stoletja prebudil slovanski jug v eno kulturno celoto. Slovenskemu narodu je zagotovljeno prav gotovo v tem zmislu posebno poslanstvo. Tekom stoletja se izravnavajo lahko vse umetne zapreke, ako se narodi zbližajo na temelju krščanskega kulturnega dela. Ustvariti je le treba skupen, enoten kulturni program z organizacijo vsakega naroda v zmislu krščanskih idej. Ni treba ravno politične enote, ko zadošča že močna kulturna.

Danes smo še daleč od tega ideala, ki je že bil in ostane tudi v bodoče ideal slovenskega naroda. Zares pomenljivo: ideje in ideali izza leta 1848. se po dolgi dobi razvoja vračajo in vedno bolj bližajo končnemu uresničenju. Ni-li znamenje, da so nam res življenjske važnosti? Postanejo pa še bolj, čim se ves slovenski narod zave svoje kulturno-tvorne sile.

Kakor se je razjasnilo narodnostno-versko vprašanje, se poglobilo in razširilo v vseh delih naroda, tako pride tudi doba, ko bo čutil vsak poedinec kulturno silo celote, ko bo z zavestjo zrl na delo svoje in — prednikov. Slovenska inteligenca je poklicana, da ustvari čimprej kulturni temelj, da z organiziranim znanstvenim delom omogoči v to potrebne predpogoje. Najprej pa nam je nujno treba kulturnega središča — slovenskega vseučilišča.

In h koncu kot epilog malo — refleksije.

Ko zremo nazaj in gledamo v daljo, presojamo razvoj poedinih kulturnih stopinj, stopnjevanje in harmonijo med pojavi in idejami, kako se bore naziranja, sorodne misli zbližujejo, nasprotno odbijajo, kako zmotnim idejam slede zmotna dejanja in padanje, nasprotno pa pravim slede koristna in dviganje, moramo priznati gotov, naravni, a še bolj nravni red, zavisen od drugačnih zakonov kot so »železni zakoni narave«.

Seveda, ako ne priznavamo zavestnega človekovega dela, njegove proste volje, posebnih logičnih in nraavnih zakonov, ne priznavamo najvišjega urejevalca, potem nam preostanejo za razrešitev življenjskih pojavov in ugank le »železni zakoni«, ki brez smotra in brez namena vodijo razvoj... Kam? In infinitum, brez končnega cilja in smotra? Pomeni li njegova smer krog, elipso, parabolo? Je-li res razvoj človeške družbe isto kot razvoj nezavestne prirode, ali pa vendarle zavisen od činitelja višje kavzalne

vrste? Vzemite človeku razum in prosto voljo in — vero v nad-naravni red, pa vam izgine kosmos, ostane — kaos! Kultura, človeštvo, narod? Kako že pravi Gumpłowicz? »Ker če nima celota namena, je nezmislno, da govorimo o smotru dela...« Torej tudi poedinca ne, torej preostane? ». . . človeku ne preostaja nič drugega, kakor resignacija, da se zadovolji in vda nujnim življenjskim potrebam ter skuša življenje kar najbolje olepšati in pametno uživati.« In če niti tega ne more? Kaj potem... Nirvana!

In denimo, da pridejo vsi poedinca tega ali onega naroda prejalislej do tega bridkega in mrzlega zaključka, ne ostane li zanje le: ali uživanje ali — samomor? In veličina naroda, kultura, napredek in druge take krasno zveneče besede? Niti enega srca ne bi mogle ogreti in utešiti... Ne čaka li ta logika monistično-materialične slovenske inteligence? Dokler bo narodu njegova bodočnost resna skrb, življenje imelo še kaj zmislja, bo moral najodločneje zavračati tisto moderno pozitivno moralo mlajše slovenske inteligence, ki mu obljubuje tako krasno bodočnost — samomora. Slovensko ljudstvo je že nešteto krat izrazilo svoje mnenje in ga bo tudi v bodoče, da najodločneje odklanja vse preurejevalce etiških vrednot in naj tudi imajo na čelu zapisano: »Iz naroda za narod«.

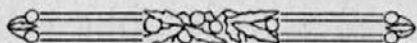
Slovenski narod hoče življenja in življenje mu daje krščanstvo.

Označili smo pot do razrešitve. V dveh smereh gre: ali v versko-pozitivni ali versko-negativni. Da-li ima ves razvoj kulture zmisel ali ne, na to odgovarja svetovni nazor. Moderni zanikuje možnost pravega in gotovega odgovora, zato vodi v resignacijo in propast; oni na podlagi krščanske metafizike pa ne pušča človeka sredi puščav, razpotij in onemoglosti, marveč ga dviga in krepi in mu daje življenje, ker daje zmisel življenju, delcem in celoti. Ali je res tako težka pot do — Resnice?

Slovenska inteligenca pa naj se sama odloči, kateri smoter je zanjo prikladnejši in upapolnejši. Slovenska katoliška inteligenca ne dvomi in ne išče zablod, ker hoče resnice v svesti si besed Zveličarjevih: »Jaz sem resnica in življenje«!

V tem znamenju je rešitev problema med narodom, inteligenco in dijaštvom. — —

Kdaj spozna to resnico večina slovenske inteligence, in ali jo sploh kdaj spozna?

Še: ločitev Cerkve in države.

Dr. A. Ušeničnik.

Dr. Krek je v kratkem, a jedrnem članku (»Čas«, zvezek 6.) pojasnil svoje stališče v vprašanju o ločitvi Cerkve in države. Ne dvomim, da bo ta članek razpršil marsikako nedoumevanje, ki je nastalo po takozvani »državnozbornski kulturni debati«. Vendar se mi zdi, da problem ni v osnovnih potezah še ni tako jasen, kakor bi bilo želeli. Če je torej, kakor poudarja odlični politik, »naša dolžnost baviti se z vprašanjem ločitve Cerkve in države resno in natančno v vseh podrobnostih, da smo pripravljeni za vsak slučaj«, je gotovo prva dolžnost, pridobiti si jasnost vodivnih načel. Torej:

1. Da ločitev Cerkve in države ni in ne more biti katoliški politiki ideal, to je res znano vsakemu teologu, in za tako dokazovanje tudi jaz gotovo ne bi tratil časa. A prav to je; — meni se zdi, da je premalo rečeno: »gotovo ima cerkvena oblast glede na načelno vprašanje odločivno besedo, glede na dejanske razmere, na fakt, pa je dolžan vsak, kdor ljubi Cerkev, opazovati in študirati, ter svoje skušnje dati javnosti na razpolago; pred vsem pa je to dolžnost katoliško mislečih politikov« (str. 277). V tej sicer lepi trditvi pogrešam neke misli, ki je brez nje ves zmisel dvoumen. Namreč: pogrešam misli, da je pa med katoliško mislečimi politiki prvi katoliški politik — papež. Vprašanje o ločitvi Cerkve in države ni zgolj politično vprašanje, ampak je cerkveno-politično vprašanje; v takih vprašanjih pa je seveda za nas prvi politik papež. To se pravi: cerkvena oblast nima le glede na načelno vprašanje odločivne besede, temveč je katoličanom tudi v dejanskih razmerah nje beseda avtoritativna, veljavna beseda. Poglejmo le na Francosko! V čisto konkretnih vprašanjih (n. pr. še zadnjič v vprašanju vzajemno - podpornih duhovskih društev) se obrača francoska cerkev v Rim, in jamstvo lepše bodočnosti je, da ji je tudi v takih vprašanjih beseda prvega katoliškega politika odločivna.

Politika, zlasti cerkvena politika je silno težavna reč. Mi navadni ljudje, ki nismo politiki po poklicu, se moramo dostikrat zadovoljiti z avtoritativnimi dokazi. Če pa od katoliško mislečih politikov sprejemamo take dokaze, tedaj nam je kajpada beseda

prvega katoliškega politika še bolj avtoritativna. Papež, si mislimo, je vladar vse Cerkve; njega je pred vsemi drugimi skrb, kakšna bo nje usoda v bodočnosti. On zre z visokega vidika vesoljne Cerkve doli na cerkvene razmere v posameznih državah, njemu je lažje presoditi sovražne nakane nasprotnikov Cerkve. Njega pa tudi vodi duh božje modrosti, in če je njemu lažje presoditi, kaj je Cerkvi v prid, a kaj v kvar, je tudi nam lažje vdati se avtoriteti njegove besede.

To sem hotel poudariti, ko sem v članku namenoma prisodil avtoritativnemu dokazu odlično mesto.

Seveda ne morem trditi, da imamo izrecno za Avstrijo tako avtoritativno besedo. Zdi se mi pa, da je zopet premalo, če kdo trdi, da je Cerkev obsodila le načelo, da se mora Cerkev ločiti od države. In zdi se mi, da sem to tudi dokazal. Leon XIII. in Pij X. sta govorila v čisto konkretnih slučajih; in v docela konkretnem slučaju, v okrožnici Francozom, ko je šlo prav za to, kakšno stališče naj zavzemajo katoliško misleči politiki, je rekel Leon XIII. naravnost: »Katoličani se ne morejo dosti čuvati, da ne zagovarjajo ločitve!« Če kje, so pa bile prav na Francoskem take razmere, da bi človek skoraj rekel: Ločitev je manjše zlo. Leon XIII. je drugače sodil: Če država izsili ločitev, bo seveda Cerkev izkušala tudi v novih razmerah vršiti svoje zvanje. V ameriških Zveznih državah je Cerkev v takem položaju, da, on-dotni položaj nudi Cerkvi celo nekatere ugodnosti. »Te ugodnosti ne morejo sicer ne opravičiti krivega načela o ločitvi, ne upravičiti koga, da bi branil to načelo, so pa vendar take, da je mogoče to stanje trpeti (tolerirati) . . . A na Francoskem, kjer je večina katoliška, Cerkev nikakor ne sme priti v tako negotov (prekêren) položaj. Tem manj pa morejo katoličani oznanjati ločitev, ker dobro poznajo nakane nasprotnikov, ki jo zahtevajo. Za te je ločitev — to nam dosti jasno izpovedajo — popolna neodvisnost političnega zakonodavstva od verskega; popoln indiferentizem socialne oblasti nasproti interesom Cerkve, da, zanižanje nje biti (eksistence) same.« Če me prav vse ne moti, je tu Leon XIII. na podlagi konkretnih razmer zavrgel ločitev in prepovedal katoličanom zavzemati se zanjo. Prav take razmere pa so v Avstriji. Tudi v Avstriji je večina katoliška. Tudi v Avstriji nasprotniki — svobodomiselci in socialni demokratje — dosti jasno in glasno izpovedajo, kaj hočejo: popolno neodvisnost političnega zakonodavstva od verskega, popoln indiferentizem

socialne oblasti nasproti interesom Cerkve, da, uničenje Cerkve. Ali ne velja torej tudi za Avstrijo Leonov opomin: »Katoličani se ne morejo dosti čuvati, da ne branijo take ločitve«!

Sicer pa dokaz iz papeških okrožnic ni zgolj avtoritativen. Papeži sami navajajo tudi umske dokaze, kažejo na strupeno korenino, iz katere izvira zahteva ločitve, kakor tudi na usodne posledice, ki bi izvirale iz ločitve. Strupena korenina je verski liberalizem in individualizem, usodna posledica pa bi bila, da »bi se še bolj razširila kuga verskega indiferentizma.« (Primeri članek v »Času«, str. 186—190.)

Moje prepričanje je torej slejkoprej: Za ločitev Cerkve in države se katoličani ne moremo ogrevati, ne načelno — to je dognano in priznано —, ne v dejanskih razmerah, kakoršne so v Avstriji. Ni dobro, a po ločitvi bi ne bilo bolje, ampak gorje!

Dr. Krek misli, da bi tako pridobili stotisoče, ki jih ima danes še socialna demokracija. Češ: »ni res, da mora biti socialna demokracija načeloma sovražna vsaki veri; res je, da je danes v stranki protiverska smer še silno močna; toda pri ogromni večini njenih pristašev določuje to smer samo politiški značaj verskih družb, predvsem seveda katoliške Cerkve, ker da je Cerkev s kapitalistiško državo sklenjena in na podlagi (dr. Krek dostavlja: večinoma namišljenih) privilegijev, ki jih ima od nje, vezana braniti tudi krivice proti delavstvu« (str. 278). Težko je dodobra presoditi ta avtoritativni dokaz glede premis; to se mi pa vendar zdi, da sklepa ne.

»Ni res, da mora biti socialna demokracija načeloma sovražna vsaki veri.« To je resnično, pod enim pogojem namreč: če socialna demokracija izvrže načela marksizma. Socialna demokracija, osnovana na marksizmu, mora biti načeloma sovražna vsaki veri, socializem kar tak ne. To je že jasno povedal svoj čas znameniti državnik in sociolog dr. A. Schäffle (*Die Quintessenz des Sozialismus*, 1906¹⁴, str. 63): »Dandanašnji socializem je skozinskoz brezverski (irreligiös) in Cerкви sovražen. Cerkev mu je le policijska naprava kapitala, ki da slepari proletariat z 'menjico na nebesa'; Cerkev zasluži, da pogine. Mnogi socialisti fanatično sovražijo Cerkev, dā, sploh vsako religijo. Nujna posledica gospodarskega socialističnega načela pa ta tendenca ni« ... Ali je torej socialna demokracija že izvrgla načela marksizma in z njimi sovraštvo do vere? Marksizem res propada; struja revizionizma je vedno močnejša, a kljub temu je, kakor priznava dr. Krek,

»protiverska smer v stranki še silno močna«. Zakaj? Dr. Krek pravi, da so pri ogromni večini tega krivi samo politiški privilegiji verskih družb, predvsem katoliške Cerkve. Kakšni pa so ti privilegiji? Dr. Krek pravi: »večinoma namišljeni«. Če so večinoma namišljeni, je treba ljudi samo poučiti, saj namišljenih privilegijev itak niti vzeti ni mogoče. Sploh je treba poučiti ljudi, da o kakih posebnih privilegijih Cerkve ni govora, če ni privilegij vse, kar komu gre; tedaj pa bi bili privilegiji vsi socialno-politični zakoni, ki jih prav sedaj sklepa državni zbor delavskim stanovom v prid. Ne vem, ali res ogromna večina socialnih demokratov sovraži Cerkev in vsako vero samo radi večinoma namišljenih privilegijev, a če jo, jo po krivici. Krivičnega sovraštva pa ne gre odpravljati s tem, da se jemlje pravica. Sicer bi pa jaz dvomil o trditvi sami. Voditelji socialne demokracije oznanjajo že od Marxa sem tako fanatično sovraštvo do vsake religije, da bi ne bilo nič čuda, če se je to sovraštvo razlezlo tudi že med mase. Kaj je vse storil, govoril in pisal na Nemškem Bebel, da bi vcepil masam mržnjo do Cerkve in religije! Ali so avstrijski socialni demokratje kaj boljši? Dr. Ellenbogen z Engelsom oznanja, da »religija ni nič drugega kakor fantastični odsvit vnanjih sil v glavah ljudi«. Pernerstorfer trdi, da je »socialna demokracija kontradiktorično nasprotje rimskega klerikalizma«, in sicer ne radi kakih političnih privilegijev, ampak zato, ker rimski klerikalizem ne prizna »absolutne duševne svobode«, ker brani avtoriteto in uči dogme, »socialni demokratje pa smo nasproti vsaki avtoriteti skeptični, zaničujemo in pobijamo vsako dogmo in zastopamo absolutno duševno svobodo«. (H. Schwechler, *Die österreichische Sozialdemokratie 1908*³, str. 167 sl.) In ko je bila zadnja kulturna debata v državnem zboru, je dokazoval Pernerstorfer, da se morata ločiti Cerkev in država zlasti zato, ker da je krščanstvo v nasprotju z vedom. Tudi voditelji avstrijske socialne demokracije sodijo torej o religiji blizu tako kakor »Neue Zeit« (1906, II., 644): »Religija je vsakega tovariša zasebna reč. Mi ne vprašamo nikogar, ali je jud, kristjan, mohamedan ali pogan. Mi smo iz vse duše tolerantni. Toda kot pristaši nauka o razvoju vemo, da vodi kakor strokovna organizacija v socializem, tako socializem v ateizem... Čimbolj se gospodarski razvoj ostri, tembolj se odvrča proletariat od religije.« To se sicer glasi nekoliko marksistično, a glede religije tudi revizionisti niso mnogo boljši. Sploh se socialna demokracija vedno bolj bliža svobodomiselnim strankam. Teoretični materializem v

socialni demokraciji propada, praktični materializem ima kakor v v svobodomiselstvu tako tudi v socialni demokraciji še vso moč, in jalovi idealizem, kakor ga oznanja n. pr. Masaryk, tega materializma ne bo premagal. S praktičnim materializmom pa je bistveno združena negacija religije, in če govori tak materializem o religiji, mu je to le prazna beseda, slepilo za mase. Jaz torej ne morem verjeti, da bi ločitev Cerkve in države izvršila tak čudež in v stotisočih obudila »zmisel za vernost in Cerkev«. Če stotisoči sovražijo Cerkev le zato, ker da je Cerkev radi političkih privilegijev »vezana braniti tudi krivice proti delavstvu«, zlahka spoznajo, da se grdo motijo. Krščanski socialci ljubijo Cerkev, a zato nič manj ne branijo pravic delavstva, dà, ravno krščanska ljubezen, ki jo podžiga Cerkev, je zanje najmočnejši nagib, da se žrtvujejo za delavsko stvar. Ako je delavstvo »dobre volje«, ne more odrekati Cerkvi pravičnosti in ljubezni do delavskih stanov; če pa dobre volje ni, tudi ločitev Cerkve in države ne bo nič pomagala: Cerkev bo oškodovala, delavstvu pa koristila ne bo.

2. Toda tu še tiči tista »temeljna hiba«, ki jo je našel dr. Krek v »Časovem« članku. Govori sicer o več »glavnih hibah«, a kolikor vidim, je našel, če jo je, le eno, le da je vodivna v vsem članku. Katera je torej tista »temeljna hiba«? Vsemu »Časovemu« članku je podstava, da ločitev Cerkve od države vzame Cerkvi javnopravni značaj. To, pravi dr. Krek, pa »nikakor ni nujno«. »Tu je temeljna hiba. Nikakor ni nujno, da bi moral pasti javnopravni značaj Cerkve, če se loči od države« (str. 278). Iz tega, se mi zdi, smem sklepati, da dr. Krek nikakor ni za tako ločitev Cerkve in države, ki bi potisnila Cerkev na zasebnopravno stališče. Ta sklep se mi zdi tembolj upravičen, ker dr. Krek priznava mojemu dokazovanju proti taki ločitvi dokazno moč. »Po pravici pravi člankar« — tako piše dr. Krek (str. 278) —, »da prodira socialno načelo proti individuališkemu. Katoliška vera živi v organizovani družbi. Država mora to družbo s stališča verske svobode priznavati in s tem priznavati njeno avtonomijo. S tem, ko država avtonomijo Cerkve zakonito prizna, je Cerkev že javnopraven organizem« . . . Če je tako, če dr. Krek obsoja kakor jaz ločitev Cerkve in države v »mojem« zmislu, tedaj sem srčno vesel te hibe, saj je razpršila mnogo pomislekov meni in, ne dvomim, da tudi drugim. Dà, sramotno suženjstvo nasproti propadajočemu liberalizmu bi bilo, da bi v dobi zmagujoče socialne misli pospeševali razdirajoči verski individualizem! Vesel

sem tega rezultata, naj sem zagrešil očitano logično hibo ali ne, in vesel sem, da sem pisal članek, ki je bil povod, da se je tako pojasnilo eno izmed poglavitnih dvoumij v tem vprašanju.

Vendar popolne jasnosti še ni in le zato nekaj opomb! »Ločitev Cerkve in države« je za nas neka »historična ideja«, in če vprašamo, kakšno vsebino ima, tedaj se pokaže, da ima ta ideja v zgodovini čisto določen pomen. »Ločitev Cerkve in države« pomenja vsaj historično res to, kar je bilo podstava »Časovemu« članku: tako ločitev, ki vzame Cerkev javnopravni značaj. Tako je pojmlil ločitev sicer globoko religiozni Washington, ko je položil v ustavo ameriških Zveznih držav načelo verske svobode in ločitve verskih družb od države. Tako je pojmlil Cavour geslo: *Libera Chiesa in libero Stato* (svobodna Cerkev v svobodni državi). Tako se je uveljavila ločitev na Francoskem (le da so jakobinci z ločitvijo združili še rop, ko so proti splošnemu pravu oropali Cerkev vsega imetja). Tako ločitev zahtevajo svobodomiselci. Tako ločitev zahtevajo tudi socialni demokratje. Še vedno veljavni erfurški program nemške socialne demokracije (1891) pravi izrecno: »Religija se proglasi za zasebno reč. Vsi izdatki za cerkvene in verske namene se odpravijo. Cerkvene in verske družbe se proglase za zasebne družbe. — Šola bodi posvetna.« Glede posvetnosti šole je zanimiv komentar Kautskyja (K. Kautsky — Br. Schönlanck, *Grundsätze und Forderungen der Sozialdemokratie*, Berlin 1892, 44): »Ist die Religion Privatsache ... so ist folgerichtig die Schule eine rein weltliche Einrichtung ... Die Unterweisung der Kinder mit religiösen Dingen zu verquicken ist ein grundsätzlicher Fehler. Die Mitwirkung kirchlicher Kräfte beim Unterricht ist deshalb unzulässig.« Slično pravi program avstrijske socialne demokracije (1901, zasnoval ga je dr. Adler): »Religija naj se proglasi za zasebno reč. Cerkev naj se loči od države. Cerkvene in verske družbe naj se proglase za zasebne družbe. Uvede naj se obvezni civilni zakon. Šola bodi posvetna.« To je tako jasno povedano, da ni mogoče nobeno dvoumje. Je pa tako pojmovanje tudi čisto naravno. Načelo o ločitvi Cerkve in države je izšlo iz liberalizma. Liberalizem pa je individualizem. Liberalizmu je verska družba pravno družba posameznikov, ki jih veže zgolj nravna vez. Vera je nekaj zgolj individualnega in obenem nekaj zgolj nravnega. Zato verska družba kar taka po načelih liberalizma celo ne more biti juridična osebnost. Juridični odnosi morejo nastati šele glede časnih pritikin dotične družbe. A ti, kakor sploh vse, kar je juridično, spadajo pod oblast

družbe, ki ima juridičen smoter, to je, pod oblast države. (Prim. Giobbio, *Diplomazia Ecclesiastica*, Roma 1899, str. 47 sl.: *Del liberalismo giuridico*.) V tem oziru je torej socialna demokracija verno prevzela dediščino liberalizma.

Tako pa pojmujejo ločitev Cerkve in države tudi tisti katoličani, ki se zavzemajo zanjo, češ, da je moderna oblika razmerja med Cerkvijo in državo. Že iz »Časovega« članka je bilo razvidno, da jo tako pojmujeta Bonomelli in Fogazzaro. Bonomelli pravi: »Le to je rešitev velikega problema (o razmerju med Cerkvijo in državo): splošno pravo; samo, a polno splošno pravo!« Še bolj jasno govori Bonomelli o tem v delu »La Chiesa« (Milano 1900, str. 299 sl.): »Tretji sistem — prvi je sistem popolne, drugi sistem nepopolne zveze — tretji sistem je torej sistem ločitve Cerkve in države, ali kakor pravijo, sistem svobodne Cerkve v svobodni državi, kar se pravi pravzaprav: sistem ateistične države. Po domače povedano znači formula to-le: jaz, država, se v svojih zakonih, v svojih ukrepih, v svoji vladi vedem in ravnam, kakor se mi bolje zdi; jaz ne priznavam ne poleg sebe ne nad seboj nobene oblasti. Jaz se ne brigam za nobeno religijo, ne zato, kaj katera uči ali dela. Jaz nimam in nočem imeti nobene kakoršnekoli vere. Vera je čisto zasebna reč, reč vesti vsakega posameznika: vsak naj misli, kakor hoče, imej veroizpoved, katero hoče, način bogočastja, katerega hoče ali pa tudi nobenega, meni je vseeno; glede na religijo jaz ničesar ne ukazujem in ničesar ne prepovedujem; popolna svoboda vesti za vse; ne preganjanja, ne protekcije, ampak vsem zajamčena popolna svoboda v mejah zakonov in socialne blaginje. Jaz sem država, lajiška država (Stato laico); kako naj se zahteva od mene, naj se brigam za religijo in Cerkev? ko bi to storila, bi segala na polje, ki ni moje. Cerkev naj skrbi zase, jaz bom skrbela zase. Naravni pomen teh formul je torej: Svobodna Cerkev v svobodni državi — ločitev Cerkve in države — lajiška država — ateistična država (Stato ateo).«

Nič drugače ne pojmuje ločitve Cerkve in države Leon XIII. V okrožnici francoskim katoličanom (1892) pravi: »Hoteti, da se država loči od Cerkve, bi bilo logično isto, kar hoteti, naj živi Cerkev svobodno po splošnem pravu vseh državljanov.« V drugi okrožnici (1882, *De animorum concordia*) pa pravi: »Nekateri hočejo Cerkev in državo ločiti, da bi ne imela druga z drugo nič skupnega in druga na drugo nobenega vpliva. Ti se ne ločijo mnogo od tistih, ki hočejo ateistično državo.«

Historično je bilo torej moje pojmovanje vsekako docela pravo. Zato meni ni bilo treba še posebej tolmačiti pojma, ki je priznan od vseh. Kdor ločitev drugače umeva, tisti mora raztolmačiti svoje umevanje, da ne bo v vsem njegovem govorjenju dvomnja.

V rečeni Leonovi okrožnici sem podčrtal besedo: logično. Po Leonu torej načelo o ločitvi Cerkve in države ne pomeni tega samo historično, ampak tudi logično. Ko bi bilo tako, tedaj bi seveda sploh ne bilo več mogoče govoriti o kaki hibi v »Časovem« članku in hiba bi bila le očitati hibo. Če človek reč globlje razmisli, se skoraj mora pridružiti Leonovemu pojmovanju. Ako država zakonito prizna avtonomijo Cerkve in potemtakem nje javnopravni značaj, tedaj Cerkev ni več zares ločena od države. Nje eksistenčno pravo, nje organizacija, nje javni socialni pomen je tedaj v državnem pravu naravnost kodificiran. Država se le ne vtika v stvari, ki spadajo v cerkveno področje, v cerkveno avtonomijo, kar je čisto pravo in edino pravo. To torej ni več ločitev, ampak le svoboda Cerkve.

Seveda beseda je beseda. Če hoče kdo na vsak način tako stanje imenovati ločitev, mu tega ni mogoče zabraniti: češ, z avtonomijo se postavi neka meja med eno in drugo oblastjo, vsaka meja pa loči. Zares ločiti Cerkev in državo pa se pravi izločiti iz osnovnih zakonov vsak ozir na Cerkev. Cerkev se more v tem slučaju sklicavati le še na splošno pravo, n. pr. na društveni zakon, kakor se sklicujejo na društveni zakon vsa druga zasebna društva.

Toliko, da se pojasnijo pojmi. Dr. Krek je torej vsekako za to, da država zakonito prizna avtonomijo in tako javnopravni značaj Cerkve. Mimogrede naj omenim, da mi ni prav jasno, kako si potem toliko obeta od ločitve glede socialne demokracije. »Pri ogromni večini njenih pristašev, je dejal, določuje protiversko smer samo politiški značaj verskih družb, predvsem katoliške Cerkve. Če pade podlaga za to sumničenje, oživi tudi v stotisočih zmisel za vernost in Cerkev.« Po ločitvi v dr. Krekovem zmislu ohranijo verske družbe še vedno »politiški« značaj in socialna demokracija po programu zahteva drugačno, popolno ločitev. Ta moment torej, ki ga dr. Krek proti »Časovem« članku tako zelo poudarja, ne kaže, da bi imel posebno vrednost, in jaz sem že odkrito povedal, da temu razlogu za ločitev ne verjamem. Toda to le mimogrede. Poglavitno je, da smo prišli do neke skupne točke, ki je avtonomija Cerkve.

3. Avtonomija Cerkve mora biti nam katoličanom svet paladij. Toliko napredujemo, kolikor se bližamo resnični avtonomiji Cerkve, in kolikor se oddaljujemo v katerikoli smeri od resnične avtonomije, toliko nazadujemo. V katerikoli smeri. Zakaj proti resnični avtonomiji ni le državni absolutizem v cerkvenih rečeh (Staatskirchentum), ampak prav tako popolna ločitev, ki vzame Cerkvi javnopravni značaj. V modernih državah dejansko ni mogoče Cerkvi drugače zagotoviti avtonomije kakor z načelom verske svobode. Država naj prizna eminentni tudi socialni pomen religije in naj zato verskim družbam zakonito zagamči svobodo in avtonomijo, da morejo po svojih načelih svobodno vršiti svoje zvanje.

Ne da se pa tajiti, da stvar ni tako lahka, kakor se vidi na prvi pogled in kakor bi se zdelo morda po dr. Krekovem članku. S tem problemom je v zvezi cela vrsta problemov in dr. Krek sam je že izkušal pojasniti tega in onega (n. pr. problem zakona v »K. O.«, IX. [1905], str. 217 sl.). Jaz sem v »Času« omenil zlasti tri probleme: budget, zakon in šolo. Seveda sem jih presojal z vidika popolne ločitve v historičnem pomenu besede. Dr. Krek jih je zavračal s stališča javno priznane avtonomije — kar je naravno nekaj drugega — a reči moram, da me dr. Krekovi odgovori niti s tega vidika niso popolnoma zadovoljili.

Začnimo z budgetom.

Dr. Krek si misli stvar tako, da bi ljudstvo naravnost vzdržavalo Cerkev. Saj tudi »država ne da iz svojega ničesar za Cerkev, marveč vse gre iz ljudskega premoženja, iz davkov; razmerje torej ostane isto, katero je sedaj, naj ljudstvo po državi ali naravnost vzdržuje Cerkev; še ugodnejši je drugi slučaj, ker ne pride v poštev dragi državni upravni aparat . . .; potem se pa danes s katoliškega ljudstva davki vzdržuje tudi protestantstvo, židovstvo, pravoslavje itd.; tudi to odpade« (279). Zadnji dokaz je malodobrn, ker se pozivlje le na srce, a ne tudi na um. Če se z davki katoliškega ljudstva vzdržuje židovstvo, se pa tudi z davki židov vzdržuje katolištvo. Tu ni torej gmotno nobene razlike. Državni aparat je res drag, a potreben je reforme na vseh poljih, in upanje je, da se bo demokratična država lotila te reforme. Ali pa je razmerje res isto, ali ljudstvo naravnost vzdržuje kako stvar ali po državi, na to si najložje odgovorimo, če se vprašamo, ali bi ljudstvo toliko žrtvovalo za armado, kolikor zdaj žrtvuje, ko ne bi država sama iz davkov vzdrževala armade?

Pod enim pogojem pač, to je, ne radovoljno, ampak prisiljeno. Tako abstraktno se torej taka vprašanja ne dado rešiti. Treba je resničnega navdušenja, da ljudstvo radovoljno žrtvuje velike vsote. Ne dvomim, da je v našem ljudstvu tako navdušenje za Cerkev, vendar bi bilo mnogo negotovosti, mnogo prilike za grdo agitacijo . . . Prav pa poudarja dr. Krek s stališča javno priznane cerkvene avtonomije, da »imajo javnopravni organizmi pač pravico svojim članom nalagati potrebne doneske«. S tem je gotovo vprašanje jako olajšano. Rešeno, kakor pravi dr. Krek, jaz ne bi rekel, ker je pač še dosti težak problem, kako naj bi se določevali doneski in kako dobivali. Tudi z verskim zakladom je gotovo treba računati. Verski zaklad je cerkvena last, ki jo država upravlja, zato je država dolžna položiti račune in povrniti vse, kar je zaklad s svojo krivdo oškodovala. Abstraktno je vprašanje tako rešeno, ne dvomim pa, da si tudi dr. Krek ne taji velikih težkoč, ki bi nastale, ko bi bilo treba konkretno rešiti vprašanje. Ne rečem torej, da bi bilo gmotno vprašanje nerešljivo, če bi zahtevala Cerkev, da ji da država tudi v tem popolno avtonomijo, vendar jaz sam zase dvomim, da bi se samo radi tega položaj Cerkve kdove kako izboljšal! Eno pa moramo vsekakor zahtevati: Država je vzela Cerkvi imetje in se je tako obvezala, da bo sama skrbela za dostojen gmotni položaj Cerkve. Načelo verske svobode torej terja, da država vestno izvršuje to dolžnost, ne da bi si radi tega lastila kakoršnihkoli pravic. Vsekako je torej tu problem, ki je vreden in potreben resnega in natančnega študija.

Glede zakona dr. Krek nič določnega ne oporeka. Kar oporeka, velja le z javnopravnega stališča Cerkve. Jaz sem trdil, da bi popolna ločitev razmere le poslabšala, ker bi bil civilni zakon čisto naravna posledica. Avstrijska socialna demokracija res zahteva oboje: ločitev in obvezni civilni zakon. S stališča avtonomije pa je treba reči, da je naša država s postavami iz dobe liberalizma cerkveno avtonomijo prekršila. Tu torej treba avtonomijo zopet izvojevati. Po načelu verske svobode mora država priznati, da katoliška Cerkev avtonomno določuje o veljavnosti zakona, ki je po načelih katoliške religije zakrament. Država naj bi torej le priznala zakon, sklenjen po načelih verskih družb, in urejala s svojimi postavami civilne posledice, torej stvari, ki spadajo v področje državne oblasti. Glede tega se docela strinjam z načeli, ki jih je postavil dr. Krek leta 1905. v omenjeni izvrstni razpravi v

»Katoliškem Obzorniku«: »Katoliške zahteve povemo lahko na kratko. Naše zakonsko pravo je potrebno izpremembe, toda poslabšati ga ne pustimo. Za državo bi bilo najbolje, ko bi se za vse državljane zakonito določila nerazrušna monogamija kot edino dopustna oblika zakona. Na vsak način pa se mora za katoličane dosledno izvesti to, kar na videz poudarja naš zakonik, da se namreč ozira na religijsko prepričanje svojih članov glede na zakon. V tem zmislu bi se morali uzakoniti vsi cerkveni zadržki in sodna pravica o zakonskih zadevah bi se morala vrniti Cerkvi. Država mora uprav s svojega sedanjega stališča kot paritetiška država priznavati katoličanom pravico, da sklepajo zakone, kakor zahteva Cerkev, in to pravico tudi braniti. Dovolj zaušnic smo že mirno sprejeli. Kvišku s trdnim sklepom, da jih ne maramo več. Naj jamči zato naša trdna volja in probujena zavest vsega katoliškega ljudstva!« (str. 236). Če dr. Krek danes še prav tako misli, kakor tedaj, ko je pisal te vrste — in kako bi mogel kdo le posumnjati, da ne! —, tedaj glede te točke ni med nami niti najmanjšega nesoglasja.

Najmanj zadovoljivo je, kar omenja dr. Krek glede šolstva. Tega vprašanja se je komaj doteknil in vendar je to vprašanje eno najvažnejših in — najtežjih. Jaz sem dejal, da bi bila ločitev Cerkve in države usodna za šolstvo. Naravna posledica take ločitve bi bila »svobodna šola«, kakor jo zahtevajo svobodomiselci, to je, ateistična šola. Če pojmujeemo ločitev tako, kakor se splošno pojmuje, da bi namreč Cerkev po ločitvi izgubila javnopravni značaj in bi jo država popolnoma »ignorirala«, ne razumem, kako more imenovati dr. Krek ta sklep »logiško neutemeljen«. Naj navedem tu le sodbo nesumnjivega moža, velikega častivca Cavourja, Fr. Ks. Krausa (Cavour, Mainz 1902, str. 94): »Die Doktrinärs, welche niemals mit der Praxis der Regierungskunst Fühlung gewonnen haben, verkünden auch heute noch, dass jede geniale und grosse Kirchenpolitik von diesem Prinzip (Libera Chiesa in libero Stato) ausgehen müsse. In Wirklichkeit kann man dieser Formel nur einen relativen Wert zuerkennen. Sie war, wie der 20. September 1870 bewies, ein mächtiges, weite Tore öffnendes Schlagwort. Sobald man mit der Wirklichkeit der Dinge zu thun hatte, musste sie einen starken Teil ihres Zaubers sofort verlieren ... Zweifellos ist, dass in unsren alten Kulturstaaten ohne eine totale, in ihren Folgen nicht abzusehende Umwälzung die Trennung von Staat und Kirche vorläufig nicht durchzuführen ist. Die Berufung

auf Belgien, England, Nordamerika beweist weniger als nichts, indem die Früchte, welche die Trennung von Staat und Kirche in diesen Ländern hervorgetrieben hat, namentlich auf dem Gebiete des Volksunterrichts und der Erziehung nichts weniger als erfreulich sind.«

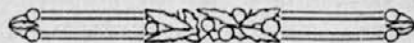
Ako pa pojmuje ločitev v nenavadnem pomenu kot samosvojo Cerkev, tedaj ni mogoč noben sklep, dokler se ne reši vprašanje: kaj s šolo? To vprašanje pa je silno težko. Jaz vidim tri načine, kako je mogoče odgovoriti. Prvi: šola ostani, kakoršna je sedaj, le zato naj se poskrbi, da se vsaka mržnja do religije iz šole korenito iztrebi. Ta način ni posebno zadovoljiv, kakor priča že dosti žalostna izkušnja. Nekaj bi pomagalo, ko bi se okrepila avtonomija dežel in občin ter bi dežele in občine vodile šolstvo. Tako bi ljudstvo lažje uveljavilo svojo voljo in učitelji bi se zavedali, kaj so, da le v imenu ljudstva vzgajajo mladino in da so zato odgovorni ljudstvu. Drugi: država naj snuje svoje šole, Cerkev lahko svoje. Ta način je krivičen, ker nalaga katoličanom dvojna bremena. Imel bi pa tudi zle posledice popolne ločitve. Nekaj malega bi pomagalo, ko bi se država obvezala, da bo podpirala verske šole, kakor dela n. pr. na Angleškem. A nekaj nenaravnega v tem načinu vedno tiči. Tretji: država naj prepusti šolstvo avtonomnim verskim družbam, to je, šola bodi konfesionalna. Glede ljudskih šol bi se to vprašanje lahko hitro rešilo, težji je problem glede srednjih šol in najtežji glede univerz. Tu je torej cela vrsta problemov, ki zopet še čakajo resnega in natančnega študija. Bonomelli v rečenem delu (*La Chiesa*, 309) pravi, da je sploh vir vseh modernih ateistiških tendenc v politiki šola. Zato, pravi, pa je tudi le eno sredstvo proti temu velikemu zlu: »šole naj bodo zopet religiozne, a resnično in globoko religiozne! to je zanesljivo in nezmotljivo sredstvo!« Seveda pa je problem prav ta, kako vrniti šolam religioznost. — —

Kdor je pazno prečital »Časov« članek in prečita te opomnje, bo zlahka prevedel, da se nisem boril za nobene »teoretiške ideale«. Hotel sem v vprašanju, ki ga je sprožil dr. Krek, opozoriti najprej na to, kje ne iščimo ne idealov, ne realnih ciljev. Zakaj, res je »potrebnejše modro, previdno, pa zraven navdušenja polno praktičsko delo v dosego idealov,« kakor pa »teoretiške razprave o idealih« — toda, to mora priznati tudi dr. Krek, potrebne so tudi te. Če ni jasnih ciljev, ali če so cilji le slepivi, blodni ideali, tedaj bo tudi delo blodno in pogubno! Nikakor torej nisem hotel

»zavirati za vsak slučaj namerjenega pripravljavnega dela,« marveč hotel pospešiti pripravljavno delo, da do tako usodnih slučajev sploh nikdar ne pride.

Zadnjič sem bral kritiko pruskega osrednjega vojnega vodstva o porazu Rusov pri Liaojangu. Ta poraz, pravi kritika, je odločil rusko-japonsko vojsko. A kar je najbolj tragično je to, da je poraz zakrivil Kuropatkin sam. Ves položaj, pravi kritika, je bil tak, da bi bili Rusi gotovo zmagali, ko bi imel Kuropatkin »voljo zmagati«. Japonska vojna je bila že docela utrujena; en krepak naskok od vrhovnega vojskovodja navdušene ruske armade in zgodovina bi bila morala zapisati zmago Rusije. Toda Kuropatkin ni imel vere v rusko moč in je le pripravljaj tla za umikanje. Ta načrt je Kuropatkin ženijalno izvedel, pravi kritika, a vojska je bila — izgubljena.

Take misli so mene obhajale, ko sem pisal tisti članek. Ali se ni bati, sem si mislil, da se ne bi katoliški politiki začeli umikati socialni demokraciji in svobodomiselnem, ko jih mora vendar predvsem podžigati vera v svojo moč, v moč krščanske ideje, na boj in zmago? Ali se ni bati, da bi popustili socialni demokraciji in se vdali v usodno ločitev Cerkve in države ter tako šli ne naprej, ampak nazaj? Morda ni bilo prav, da sem se vdal temu strahu in mu celo duška dal, vendar sem sedaj, kakor sem že odkrito povedal, tega vesel, zakaj dal sem tako priliko enemu prvih naših katoliških politikov, da je avtoritativno razložil svoja načela. Je sicer pri tem, in kakor sodim neupravičeno, zamahnil po meni, a jasnost načel je vendarle pridobila. Jasno je sedaj vsaj vrhovno načelo: »Ne za popolno ločitev, ki bi vzela Cerkvi avtonomijo, ampak ravno za popolno avtonomijo Cerkve mora biti naše politično delo!« Želim le, da bi mogel prinesiti »Čas« še novih doneskov izpod peres katoliških inteligentov, da se vsebolj pojasnijo načela in rešijo težki problemi o razmerju med Cerkvijo in državo.

Liberalizem v gospodarstvu.

Gospodarska črtica.

Ivan Podlesnik (Ljubljana).

Kakor morje je svetovni gospodarski trg. Kakor morje: val se dvigne in široka plan neizmerne vode zavalovi do nedoglednih daljav. Kamen pade v vodo in iz enega kroga na zrcalnati gladini jih nastane sto in sto večjih in zmerom večjih. In kakor na vodah opazujemo dviganje in padanje, tako povzroča tudi denar dvig in pad gospodarskih vrednosti. Ena sama velika moč je to, ki rodi iz mnogokrat malenkostnih razburjenj posameznikov neizmerno gorja.

Preteklo leto se je možu neizmerne bogastva tam v svobodni, na višku gospodarskega napredka stoječi Ameriki zljubilo, da je odtegnil svetovnemu denarnemu prometu del svojega velikega bogastva — in svet je zaječal pod mogočnim vtisom tega dejanja. Ne samo v Ameriki, temveč tudi v Evropi smo čutili peklensko moč tega čina. Stotisoči so se vračali nazaj v domovino, zdelani, bolni, brezupni; stotisočem se je zaprla pot v »obljubljeno deželo«. Tovarne so prenehale z delom, družbe so se razpuščale, vrednost denarja je rastla kakor raste vrednost žita po slabi letini; trgovine so se zapirale in tisoč in tisoč družin je bilo postavljenih iz razkošnih domov na cesto. Koliko kletev, koliko obupa in greha je rodilo to dejanje! In tisti, ki je povzročil vse to — Rockefeller, mož 70 let — je sedel mirno v kraljevskem svojem domu in študiral, kako bi razširil verske težnje cerkve baptistov, ki je nje član. Njegov sin je prav tedaj osnoval v New Yorku nedeljsko šolo, v kateri pogosto govori verske govore... Stotisoči obupanih pa so ječali in stiskali pesti. Dolgi vlaki, prenapolnjeni izdelanih izseljencev, so izvažali iz izseljeniških pristanišč živo blago... On pa je študiral versko vprašanje svoje cerkve. Ironija! Ironija, ki nas sili, da moramo odločno poudarjati, kako krivo je načelo, da sta si versko in gospodarsko vprašanje tuji, da ne posezata in ne smeta posegati drugo v drugo. Kakor vsa druga vprašanja, tako mora versko vprašanje tudi gospodarko prekvašati in pronicati. Versko vprašanje je prvo in glavno

vprašanje, ker je vprašanje o bistvu človeka in sveta. Samo dvoje je mogoče: vera ali nevera. Politično, socialno, gospodarsko in še sto drugih vprašanj na temelju vere, ali brez tega temelja, na temelju materializma. Srednje poti ni, in je ne sme biti. Vera je moč, po kateri uravnava človek svoje življenje, ki obsega tudi njegovo gospodarstvo, zato pa se morajo njegova verska načela dejstvovati tudi pri njegovem gospodarskem delu. Iz globokega verskega prepričanja more človek črpati moč, s katero premaguje gospodarske težave in hiti za cilji gospodarskega napredka. Vera pa mora biti obenem tudi jez, ki mu brani prekoračiti meje gospodarskega napredka in ga obvaruje nepoštenih stranskih poti do ciljev gospodarskega blagostanja. Vera ga mora braniti dalekosežnih posledic gospodarskega liberalizma, ki je pravzaprav tiranski absolutizem, absolutizem, kakoršen gospodari samo v tako prosvetljeni, svobodni, demokratični Ameriki, državi Vanderbiltov, Rockefellerjev, Carnegiev in drugih, ki se predstavljajo svetu kot ženiji, nedosežni talenti, možje dela in napredka, so pa najhujši avtokratje, katerim se fevdali latifundijev vseh časov niti primerjati ne smejo. Svobodni so v svoji moči; z denarjem si kupujejo pravice, z denarjem povzročajo in bojujejo velike gospodarske vojne, z denarjem pa tudi namakajo svoje zemlje s solzami stotisočev modernih sužnjev. Despoti, ki mečejo drobtine raz bogatih svojih miz v milijonih za univerze in cerkve, zato da pokrijejo z njimi gnusobo svojih dejanj in namečejo masam peska v oči. Kakor v starem Rimu: panem et circenses! Ves svet strmi na ideal svobodne Amerike, ker vse spoznava, da jo obvladujejo kruti absolutisti: Vanderbilt, Rockefeller, Carnegie i. dr.

So pa li res tako kruti? Saj vemo n. pr. o Rockefellerju, da se peča že leta in leta izključno skoraj samo z verskim vprašanjem svoje cerkve. Saj beremo o njem vsako leto v časopisih, koliko milijonov izda za dobrodelne, občekoristne namene. Univerza v Čikagu je n. pr. njegovo delo. In ta mož naj je krut, naj je absolutist? Neizmerno velik! Dve veliki naturi v majhnem telesu. Zase morda mehak, prepojen z verskim fanatizmom, v svojem gospodarstvu tiran. Predstavitelj ameriške, svetu idealne svobode, ki hoče rešiti vsa svetovna vprašanja brez verskega vprašanja. Versko vprašanje nima nobenega stika z gospodarskim vprašanjem. Gospodarsko vprašanje se ne sme omejevati po verskem. To je načelo svobodne Amerike, kjer vlada brezmejna gospodarska konkurenca, ki stresa svet in poraja gorje in gorje. Oglejmo si

posledice te konkurence brez meje v njenih posledicah po dveh predstaviteljih, Rockefellerju in Carnegieju.¹

John Rockefeller si je izbral petrolejsko industrijo za polje svojih špekulacij. Ustanovil je Standard Oil Company in pozneje Standard Oil Trust. Akcijski kapital te družbe znaša nominalno 100 milijonov dolarjev. Neizmerni razvoj svoje družbe si je Rockefeller s tem zagotovil, da si je znal pridobiti od čikaške Alton-železnice tako ugodne vozne pogoje, da je bila s tem onemogočena vsaka konkurenca. Vsledtega si je pridobil Oil Trust monopol za petrolej, in akcije te družbe so dajale od leta 1882. do 1906. dividende 551,922.904 dolarjev, kar znaša 24⁰/₀ na leto. Ta vsota pa ne izkazuje še vsega dobička, kajti čisti dobiček je na leto 80⁰/₀, kar daje v teh letih 750 milijonov dolarjev.

V Ameriki velja »antirabatt-postava«, po kateri je taka manipulacija, kakoršno je sklenil Rockefeller z čikaško Alton-železnico, izključena. Rockefeller je kršil postavo dolgo vrsto let. Šele jeseni leta 1906. je naperilo čikaško sodišče proti Oil družbi, kateri predseduje Rockefeller, tožbo. Do tisoč dokazov je bilo proti družbi, da je ista kršila »antirabatt-zakon«, in po ameriških postavah se ne more naložiti kazen za vse prestopke skupaj, temveč za vsakega posebej. Kazen bi znašala več milijonov dolarjev. Rockefeller bi moral pred sodišče, pa se je znal dolgo skrivati po obsežnih svojih posestvih. Šele po dolgem času se je policiji posrečilo privedi ga pred sodišče, odkoder pa je bil po podani izjavi odpuščen, družba pa obsojena na 29 milijonov dolarjev globe. Rockefeller pa je smeje se izjavil, da te globe družba nikdar ne bo plačala. In res je do danes še ni in je najbrže tudi nikdar ne bo, ker je bil po družbenih zastopnikih takoj vložen rekurz, kateremu bo sledilo gotovo še več drugih. Stvar se bo zavlekla in zaspala. V Ameriki to tudi ni nič čudnega, ker »vsako sodišče, vsakega sodnika moremo kupiti«, kakor pravi drugi ameriški milijonar Harriman. Tako misli tudi Rockefeller. Verjetno je to tudi vsledtega, ker je spremenil svoje naziranje o trustih v zadnjem času tudi predsednik ameriških zedinjenih držav Roosevelt, ki je bil prvi začel boj proti Rockefellerju. V eni majnikovih številčk že poroča dunajski »Vaterland«, kako mirno je govoril o trustih Roosevelt, mož, ki je pravzaprav povzročil boj z Rockefellerjem, iz katerega boja se je rodila lanskoletna kriza na svetovnem

¹ Primerjaj: Dr. Ludwig Psenner »Christliche Volkswirtschaftslehre«, dritter Teil.

denarnem trgu. Rockefeller se je hotel Rooseveltu maščevati. Odtegnil je del svojega imetja svetovnemu prometu, in denarni trg se je stresel, zahreščalo je na tisoč krajih, vrednost denarja je rastla, obrestna mera se je dvigala, kredit je padal, tovarne in velika industrijska podjetja so stala, delavci so bili odpuščeni, izseljenci so bili brez kruha, kapitalistično časopisje celega sveta je hujskalo proti Rooseveltu, povzročitelju te krize, Rockefeller pa se je smejal in — študiral vprašanje baptistovske cerkve, njegov sin pa je govoril navdušujoče verske govore v njujorški nedeljski šoli ... Bil je to boj med dvema — med Rockefellerjem, zastopnikom trustov, in Rooseveltom, predsednikom svobodnih združenih ameriških držav, — boj strašen v svojih posledicah, boj kapitala, boj moči, ki vlada svet. Če bi trajal še samo pol leta, bi lahko povzročil svetovni gospodarski polom, katerega posledice bi bile hujše od posledic krvave vojske.

Petrolejska družba ni nič zgubila. Stanovanja Rockefellerja in njegovih kompanov razsvetljuje električna luč, delavec v bornem svojem stanovanju pa mora še vedno žgati in drago plačevati petrolejsko luč.

Roosevelt govori pomirjevalne govore ... Rockefeller pa mirno lahko študira še naprej cerkev baptistov in vrže kmalu lahko zopet par milijonov za kak dobrodelen namen, da bo moglo časopisje zopet povelečevati blagodušni njegov čin.

Vi pa, ki ste lansko leto trumoma zapuščali s svojimi družinami Ameriko, pridete lahko zopet nazaj, delat, robotat in namakat zemljo milijonarjev s potom izdelanih svojih teles. Če morete? če ne morete, pridejo drugi, saj jih je še stotisoč, ki hrepene po svobodi in bogastvu svobodne, bogate Amerike ...

Rockefeller ima brata Viljema, ki je v Tarrytovnu v državi Washington lastnik ogromnega posestva z obsežnimi vrtovi in parki. Posestvo obsega krog 20.000 hektarov. Toda Viljemu se je zdelo to posestvo še premajhno, zato je kupil še drug ogromen kompleks sveta. Med tem in njegovim posestvom pa je ležalo malo mesto Brandon. To mesto ga je jezilo, ker je tvorilo otok na njegovih posestvih. Sklenil je torej in kupil je celo mesto. Vsi posestniki so se vdali in prodali svoje domove, samo neki stari mož se ni hotel ločiti od svojega domovanja. Kaj stori Viljem Rockefeller? Ker je bil lastnik celega mesta, je pričel zapirati pota, ki so vodila do domovanja tega moža. Tako je bil ta mož primoran tičati doma, ako ni hotel priti navskriž s postavo, ki

govori o motenju tuje lastnine. Bil je zaprt v svoj dom. Tožil je, toda ni našel pravice in bil je primoran vdati se in za nizko ceno prodati svoj dom milijonarju. Tako vlada kralj dolarjev! Ali ne spominja to na tragedijo, ki se je odigrala pred leti v angleško-burski vojni? Tamkaj cel narod, tu en mož, prepoden z doma vsled pohlepnosti denarnih mogotcev, ki z zlatom vladajo svet in si kupujejo postave in sodnike.

Zelo zanimiva je bila tudi denarna vojna med Rockefellerjem in drugim ameriškim milijonarjem Carnegiejem, ki se je odigrala pred nekaterimi leti.

Petrolejskemu kralju Rockefellerju ni zadostoval samo monopol na petrolej, temveč zaželel si je v svoji nezmerni pohlepnosti po bogastvu podjarmiti si tudi ameriško industrijo jekla.

Mali, energični in vztrajni Šotec Carnegie je povzdignil s svojim delom jekleno industrijo v Ameriki do največje višine. Rockefeller pa je hotel, kakor tovarne za petrolej, združiti tudi podjetja za jeklo v trust. Tega pa brez Carnegieja ni mogel storiti. Carnegie je zahteval za svoja podjetja nad 200 milijonov dolarjev. Ta vsota je bila tudi za Rockefellerja prevelika, zato je skušal na drug način pridobiti Carnegieja. Pričel se je boj, kakoršnega še ni videl denarni trg. Najprvo je povzročil Rockefeller, da je največja družba za koks, od katere ga je Carnegie dobival, svoje cene povišala. Carnegie je zagrozil družbi, da bo sam nakupil 100 kvadratnih kilometrov premogovnega sveta in sam začel izdelovati koks. Rockefeller je poskusil drug način. Pridobil je zase velika podjetja in tovarne, katere je zalagal Carnegie z jeklom. Vsa ta podjetja so Carnegieju odpovedala dobavo. Carnegie pa je zagrozil, da bo sam zgradil enaka podjetja in vpeljal konkurenco na življenje in smrt. Zmagal je, ker bi svojo grožnjo tudi lahko uresničil. Rockefeller pa še ni miroval. Pridobil je Pennsylvanijo-železnico, da je Carnegieju zvišala voznino. Carnegie je takoj poslal inženirje in pričel graditi novo progo od Pittsburga do atlantske morske obali. K temu podjetju je pritegnil še nekatere večje tovarne. Rockefeller je zopet propadel in ni mu kazalo drugega, nego da je bil prisiljen kupiti od Carnegieja njegova podjetja. Carnegie se je vdal, podvojil pa je prvotno določeno prodajno ceno, in zahteval pol milijarde dolarjev. To je bila največja kupčija sveta. Carnegie je začel pred 30 leti s 6000 dolarji, sedaj pa je eden najbogatejših mož sveta.

V teh dveh zgledih iz navidezno gospodarsko idealne Amerike se nam jasno kaže, kako vlada svet ne svoboda, ne inteligenca in npravna sila, temveč samo denar. Z denarjem se dela svetovna politika, z denarjem se kupuje pravica, denar povzroča gospodarske krize, denar kliče v svet probujo naroda, denar često odločuje v javnem in zasebnem življenju. Denar pozna samo eno svobodo, svobodo neomejene vlade, absolutistične vlade posameznih njegovih sužnjev, ki so si ga nakopili, da se jim množi ne z leti, temveč z urami po stotisočih.

Ali pa mora tako biti? Ali mora res nebrzdan pohlep prevladovati vse naše življenje in zastrupljati našo javnost?

Kako žalostno je gledati časi najboljše narodove može, kako ječe v tem neizmernem pohlepu po bogastvu! In kako velik je mož, ki stoji čistih rok med voditelji ljudstva in ne zahteva zase drugega nego da ima jesti!

Če je pokopan v svetovni politiki liberalizem, potem mora izginiti tudi iz gospodarstva. Tudi v gospodarstvu mora bolj in bolj zavladati ideja skupnosti, ideja, ki druží male v gospodarsko moč, ki bo zopet prehajala na male in šibke nazaj.

In kdaj bo uresničen ta cilj? kdaj bomo gledali pred seboj ustvarjen ta ideal?

Kadar bo versko vprašanje prekrvasilo posameznike, po njih ljudstvo in po ljudstvu narod. Kadar bo največji in najbogatejši gospodar, ki hrani v eni sami kaplji božjega svojega srca več bogastva kakor zemlja in nebo, postal po svojem Sinu vzor malih in velikih, revnih in bogatih.

Kadar bogati ne bodo samo za zabavo študirali vprašanj srca in duha, temveč poslušali in se ravnali po besedah Njega, ki je bil in je ljubezen.

Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina.

Prispevki za slovensko slovstveno zgodovino l. 1680.—1830.

Priobčuje Frančišek Rebó1 (Dunaj).

31. »Pridige sa vŕe nedeŕe skusi lejtŭ . . . Juri Japel . . . V' Lublani . . . 1794.«¹

Lansko leto je minilo 100 let od smrti slovečega slovenskega pisatelja *Jurija Japlja*, ki je dvesto let po izdaji Dalmatinovega prevoda Sv. pisma začel na novo prevajati in izdajati Sv. pismo (1784—1802). Naglič je imel v svoji bogati knjižnici tudi vseh 10 zvezkov Japljevega Sv. pisma (8 zvezkov Stare in 2 zvezka Nove Zaveze), česar sicer v svojih rokopisih nikjer ne omenja, a mi je znano iz popolnoma zanesljivega vira, iz ustmenega poročila priče Janeza Bukovnika (prim. »Čas«, I., str. 319). Pač pa je Naglič navedel poglobitno vsebino znamenitih Japljevih nedeljskih pridig, ki so izšle l. 1794. v dveh delih, od katerih je prvi del obsegal pridige od 1. nedelje v adventu do 1. nedelje po Binkošti (praznik presvete Trojice), drugi del pa pridige od 2. nedelje po Binkošti do zadnje nedelje cerkvenega leta. Naglič nam navaja najprej vsebino drugega dela, potem šele prvega dela, na kar pristavlja (str. 71): »Od tega drujga Talla je pa halifhter špredei pred tem *bukle*. — Pifou fem to to sadne ta 24ti dan Profinza u leti 1825. en vezher.«

32. »Kerŕhanfkiga navuka islagaine . . . u Latinskimu od Joshefa Jacomina . . . preŕtaulenu v slovenski jesik od Andrea Reya . . . Lublana . . . 1801.«¹

¹ Prim. Simonič str. 180; Glaser II. 55; Šaf. 124, 125; Voditelj X. 52—55. — H str. 58: »Halifhter js Pridig Juri Japeln, Leta 1794, od tega druiga tala po binkuŕhteh.« — H str. 64: »Sdej je pa pervi Tall Halifhter js Bukuv Juri Japeln, 1794. Od Adventa do Binkuŕhti je te (= tu).«

² Prim. Simonič 175; Glaser I. 178; Šaf. 119. — H str. 471: »Halifhter js Kerŕhanfkiga nauka bukov tega velikiga od tega perviga Talla, Josheffa Jacomina, drukane leta 1801.« — H str. 478: »2. tall bukov.«

Razdelitev tega katekizma, o katerem nam Naglič navaja natančno vsebino, je ista, kakor v sedanjem katekizmu. Prvi del govori o veri (str. 2—108), upanju (str. 109—156), ljubezni (str. 157 do 308). Pri razlagi druge cerkvene zapovedi obravnava obširno dajitev svete maše, razlaga pomen cerkvenih oblačil in posod ter poučuje, kako se je treba vesti pri*posameznih delih svete maše (str. 262—293). V drugem delu je nauk o zakramentih (str. 2—180) in krščanski »pravici« (181—284).

33. »Sveti Krishovi pot, to je premišlvanje terplenja Jesufa Kristufa, is Svetiga Pisma napravlenu. V Lublani 1808.«¹

Pri tem »Križevem potu« se moramo nekoliko dalje pomuditi.

Ime pisateljevo nam je ohranil Šafařík: križev pot iz Sve-tega pisma je sestavil Anton Klementini. Ta Klementini je bil pozneje ravnatelj bogoslovnih študij na ljubljanskem liceju.² Nagličev »hališter« pa nam je ohranil vsebino 1. izdaje Klemen-tinijevega križevega pota, ki nam je bila doslej neznana. Natisnjena je bila 1. izdaja, kakor nam sporoča Naglič v »halištru«, l. 1806. Ali se pa smemo tudi zanesti, da nam je Naglič ohranil pravo letnico? Ali ni morda pomotoma zapisal 1806 na-mesto 1808? Zakaj po Šafaříku, Glaserju in Simoniču je izšla 1. iz-daja l. 1808. — Dokazati hočem najprej, da je bila izdaja, ki jo je imel Naglič v rokah, različna od izdaje l. 1808. Primerjal sem namreč Nagličev »hališter« z izdajo iz l. 1808. in sem opazil sle-deče: Obe izdaji imata najprej *predgovor* »o koristi premišlje-vanja Kristusovega trpljenja«, Naglič nam je navedel vsebino kratko z besedami: »Od nuza terplenja Jefufa«, boljše: »... pre-mišljevanja trpljenja Jezusa«. — V obeh izdajah nahajamo pred-govor na prvih 7 straneh. Na str. 8 se začne v obeh izdajah 1. postaja (štacion), na str. 11 pa nauk iz premišljevanja pri 1. po-staji, na kar sledi na str. 12 v izdaji iz l. 1808. kratka molitvica, ki je pa Naglič ne omenja.

Vsakokratni nauk in naslovi postaj se popolnoma vjemajo v obeh izdajah. — Razlika se začne od 2. postaje dalje: Dočim

¹ Prim. Simonič str. 208; Glaser II. 269; Šaf. 136. — H str. 460: »Ha-lifhter js Krishouga pota kje (= ki je) noti od špremišlvanja Kristufoviga terplenja, js S. pisma. So drukane uleti 1806. na novizh sloshen.«

² Prim. »Doneski k slov. liter. in kult. zgod.« (dr. Iv. Prijatelj) v Zbor-niku M. Sl. (IX.) 1907, str. 10.

se začne 2. postaja v izdaji l. 1808. na str. 13 spodaj, pričela se je v izdaji, ki jo je imel Naglič v rokah, na str. 14; nauk pa na str. 18 v Nagličevi izdaji, v izdaji l. 1808. pa na str. 16. — Pri 14. postaji vidimo sledeče razmerje: Izdaja l. 1808. ima »Branje iz sv. evangelija« na str. 89 sl., »nauk« pa na str. 90 sl. (95 strani obsega ta izdaja); Nagličeva izdaja pa je imela »branje« na str. 100, »nauk« pa na str. 102 (imela je torej okrog 108 strani). Iz tega torej razvidimo, da se je Nagličeva izdaja razlikovala od izdaje iz l. 1808., ne sicer po vsebini, pač pa po tisku.

Ker navaja Naglič letnico natiska 1806, moremo torej z gotovostjo reči, da je bila to prva izdaja Klementinijevega »Križevega pota«, ki je torej izšla l. 1806. Natisk l. 1808. je že 2. izdaja; Glaser navaja, kot 3. izdajo natisk l. 1812.; Simonič ne vé za 2. in 3. natisk. V 4. natisku je izšla močno pomnožena in popravljena l. 1826. (str. 184 v mali 8°); to izdajo je oskrbel Janez Bedenčič. Omenja jo že Šafařík in za njim vsi naši bibliografi.

Naglič je pripisal k naslovu svojega »halištra« opombo: »na novič zložen« (namreč križev pot). V izdaji l. 1808. te opombe nikjer ne najdemo. Kako naj si razlagamo Nagličevo opombo, ki jo je najbrže Naglič našel na naslovnem listu? — Koncem XVIII. stoletja se je začela janzeniško-jožefinska slovenska duhovščina — na čelu ji po vrsti škofa Herberstein in Brigido — boriti zoper razne cerkvene pobožnosti, ki so jih gojili zlasti frančiškani in drugi redovniki po svojih cerkvah in so se ljudstvu zelo priljubile. Jako zanimivih pojasnil v tem oziru nam je podal prof. dr. Fr. Ilešič v »Izvestjih muzejskega društva za Kranjsko« let. XVI. (1906), seš. 1. in 2. v razpravi: »Baroni Brigidi. (Mihael baron Brigido, nadškof ljubljanski 1787—1806)«, in v seš. 3. in 4. v razpravi »Novomeški prošt Fran Nikola Peršič (1790—1797)«, kjer nam je narisal »sliko iz jožefinske dobe ljubljanskega nadškofa Mihaela barona Brigida«. Peršič je prišel kot novomeški prošt v hudo nasprotje z novomeškimi frančiškani.¹ Boril se je, kakor sploh janzenisti, zoper pobožnost »križevega pota«, zoper 40 urno molitev in rožnovensko pobožnost; vse te pobožnosti so bile pod njegovo vladno do l. 1797. v Novem mestu prepovedane. — Nas zanima na tem mestu, zakaj so bili janzenisti zoper pobožnost križevega

¹ Prim. tudi dr. Ilešičev spis: »Gimnazijske studije v dobi našega preporoda« v VII. zv. »Pedagoškega Letopisa«, Ljubljana, 1907, str. 121 sl. »Dodatek«.

pota. O križevem potu so trdili, da je »Ändächtelei« in da pred-očuje ljudstvu »neevangeljske in neistinite reči«.

Križev pot, ki je bil v XVIII. stoletju med Slovenci v navadi, je bil sestavljen po blaženem Leonardu Portomavriškem. (Prim. »Čas«, II., št. 1. in 2., str. 59.) Res je sicer sprejel blaženi Leonard v svoj križev pot več stvari, ki so bile znane le iz ustnega izročila, a to je bilo staro izročilo v katoliški cerkvi, zato se nam mora nekako čudno zdeti, da je janzeniška duhovščina zaradi tega nastopala proti »križevemu potu«. Zdi se mi, da moramo iskati vzroka še nekoliko globlje. Verjetno je, da je bil poleg Leonardovega križevega pota v navadi še drug, recimo »ljudski« križev pot, ki je bil znatno obširnejši in so bila vanj sprejeta tudi razna privatna razodenja. — V rokopisnem molitveniku nam je Naglič ohranil na str. 98—158 tak »ljudski« križev pot, ki najbrže ni nastal šele v začetku XIX. stoletja, ampak se je rabil skoraj gotovo že v XVIII. stoletju in je tako janzenistom dal povod, da so odpravili sploh pobožnost »križevega pota«. — Namen »ljudskih« križevih potov je bil, vzbuditi v človeških srcih kar najmočnejša čustva usmiljenja s trpečim Zveličarjem in čustva žalosti nad lastnimi grehi, pretresti človeka do dna srca in ga dovesti do pokore in poboljšanja. — Navesti hočem iz križevega pota, ki ga nam je ohranil Naglič, mesto, nad katerim so se umevno in to tudi po pravici spotikali janzeniško nadahnjeni duhovniki, mesto, ki je jako značilno, ker se v tedanji nabožni literaturi večkrat ponavlja v različnih oblikah. Na str. 145 Nagličevega molitvenika beremo pri 12. postaji tole pretresljivo mesto:¹ »Grešnik, poslušaj Jezusa, on te sam nagovori. — Poslušaj moj grešnik, kaj sem zate terpov: u' vertu getsemani sem 62 taužent 292 grenkeh souz zate stoču, 305 kervavih kapelc spotiu, u' gaižlanju sem 6666 žlakou prejev: je tu še premalu? poslušaj dalej: jest sem prestov 110 žlafernc, s pestmi sem biv 30 krat biť, na urat sem bil 120 krat udarjen, na herbet 300 krat, na serce inu perse 43 krat, na glavo 85 krat, na strani inu ledje 38 krat. Kaj sem ote v še zate striti? Na rame sem biv 62 krat, na roke 40 krat, na noge inu pišal 32 krat udarjen. Smerdlivih pluncov je blu 32 u moje obličje pluvaneh, is nogami sem biv 170 krat sunjen; na zemlo 13 krat veržen, 300 krat za lase cukan, za brado 58 krat; ternasta krona je meni 300 luken naredila, 900 krat sem zate milu zdihnuv.

¹ Šumnike in sičnike bom pisal na tem mestu z našimi sedanjimi znamenji.

Mertvičnih bolečin sem 160 prejev. Kaj bi biv mogov še striti, inu nisem sturov? Moj človek, moj grešnik, če lete besede nagredo tebi k' sercu, če našaluješ, de s' tvojem greham si tvojga Dobrotnika toku martrov, toku rečem jest, de tvoje serce je že od pregreh oterpnilu, okamnelu, ja terši je koker skale, katere so pokale.« — — —

To mesto se opira na privatna razodenja iz srednjega veka. K nam Slovencem so najbrže prišla vsa taka privatna razodenja pod vplivom in po posredovanju spisov pobožnega nemškega kapucina P. Martina Kohemskega. Scherer piše v svoji »Geschichte der Deutschen Litteratur« (9. izdaja, Berlin 1902) na str. 336: »Martin von Cochem . . . schöpft aus der mystischen Litteratur des Mittelalters; was heilige Männer und Frauen über das Leben des Erlösers, über die Empfindung seiner Mutter durch Visionen erfahren haben wollten, das ist ihm eine wichtige historische Quelle.« Na str. 337 pa beremo: »Die Bestimmtheit der Angaben, welche das Volk verlangt, fehlt nirgends: der Verfasser kennt die Dimensionen der Höhle, worin Christus geboren, und die Zahl der Hammerschläge, mit denen er ans Kreuz genagelt wurde.« Scherer sploh mojstersko označuje Kohemovo pisateljsko individualnost, zato k sklepu navedem z iste strani še eno mesto: »Jede Situation, jede Empfindung sucht er zu erschöpfen. Das Rührendste und das Schrecklichste, was die geistlichen Volksschauspiele enthalten hatten, wird überboten, die sentimentale Betrachtung des Leidens Christi, vor welcher Luther warnte, auf die Spitze getrieben. Die Geiselung, die Kreuzigung sind entsetzlich zu lesen. Aber wie zart weiß Pater Martin hinwiederum die Geburt Jesu zu beschreiben!« Vpliv Kohemov na naše nabožno slovstvo XVIII. in začetkom XIX. stoletja je bil sploh velik, na kar bom ob priliki še tuintam opozarjal tekom nadaljnje razprave. Tukaj le izrazim še željo, da bi se kdo potrudil, v celoti zasledovati vpliv pobožnega nemškega kapucina O. Martina kohemskega na naše nabožno slovstvo, kar bi bila pač hvaležna naloga!

Torej! Naši janzenisti so se borili zoper pobožnost »križevga pota«, ker se ta pobožnost ni naslanjala samo na sv. pismo, ampak tudi na ustno izročilo. Da bi bili janzenisti zavrgli samo privatna razodenja, proti temu bi pač noben pameten človek ničesar ne imel, ker privatnih razodenj nismo dolžni verovati; toda zavrgli so s privatnimi razodenji vsako ustno izročilo sploh in se držali le besedi sv. pisma, v tem pa so prokorali prave meje.

A ljudstvu se je pobožnost križevega pota tako priljubila, da je nikakor ni hotelo opustiti. Zato pa se je odločil duhovnik Anton Klementini, da sestavi nov »križev pot«, strogo na podlagi sv. pisma. In to označuje Naglič z besedami »na novič zložen«.

Toda ta »križev pot« se ni mogel udomačiti, že zato ne, ker je bil preobširen in tako ni bilo mogoče vseh 14 postaj naenkrat obiskati. Sicer pa je vsebina jako lepa! Zopet je prišel do popolne veljave Leonardov križev pot, ki je še dandanes v navadi. V kratkih in jedrnatih odstavkih nam slika blaženi Leonard posamezne dogodke na potu trpljenja iz hiše Pilatove na goro Kalvarijo. Kako lepo je porabljeno ustno izročilo o trikratnem padcu Gospodovem pod križem, a Klementini o tem nič ne vé, ker to ne stoji v sv. pismu! In zopet, kako nas gane usmiljena Veronika, ki sočutno poda Zveličarja potni prt, da si obriše z obraza krvave srage! A o tem nam nič ne govori sv. pismo, zato tudi Veronike Klementini nič ne omeni. Štiri postaje, ki se nahajajo v Leonardovem križevem potu (trikratni padec, prizor z Veroniko) je Klementini izpustil popolnoma.

Simona Cirenejca in pobožne žene pa je strnil v eno postajo, a vendar je pridržal 14 postaj, zato je moral porabiti še drugih dogodkov iz trpljenja Gospodovega, da je dosegel število 14 postaj. Klementini nam popisuje v prvi postaji, kako je Jezus krvav pot potil, v drugi postaji, kako Jezusa vjamejo sovražniki, v tretji, kako ga tožijo pred Pilatom; v peti postaji da Pilat Jezusa bičat, v šesti postaji Jezusa s trnjem kronajo, v sedmi izroči Pilat Jezusa v smrt, v osmi nese Jezus svoj križ, v deveti pomaga Simon križ nesti in pobožne žene Jezusa milujejo, v deseti Jezusa na križ pribijejo itd. — Iz tega torej razvidimo, da nam Klementini ne popisuje samo križevega pota, ampak tudi pot trpljenja z vrta gezemanskega do smrtne obsodbe pred Pilatom. Za premišljevanja bi služil Klementinijev Križev pot prav dobro, a ne za pobožnost križevega pota, kakor je v navadi v katoliški cerkvi; v ta namen služi najbolje Križev pot Leonarda Portomavriškega!

34. »Zirkounu leitu ali Evangeliski navuki sa uffe nedele inu prasnike zeliga leita . . . od . . . Francisca Xav. Goriuppa . . . Labaci. 1806.«¹

¹ Prim. Simonič str. 134; Glaser I. 178; Šaf. 123; — Voditelj IX. str. 402. — H str. 164: »Halifhter js garjupa, ali js evangelfkiga nauka lkusi zelo leito — tega leta druk. 1806.

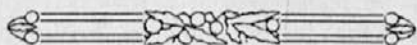
Prva izdaja Gorjupovih pridig za vse nedelje in med ljudstvom znane praznike celega leta je izšla l. 1770. Druga izdaja je bila potrebna že l. 1776. (prim. Simonič, str. 612, spodaj), l. 1806. pa je bila knjiga zadnjikrat natisnjena (prim. Simonič, str. 134), in to zadnjo izdajo je imel Naglič v roki. — V knjigi je bilo zbranih 115 pridig za vse nedelje, zapovedane praznike in sopraznike v letu. Prva izdaja je obsegala 448 strani, za zadnjo pa nam Naglič zaznamenuje 430 strani. — Naglič nam natanko navaja vsebino posameznih pridig, katerih vsaka je obsegala 3—4 strani.

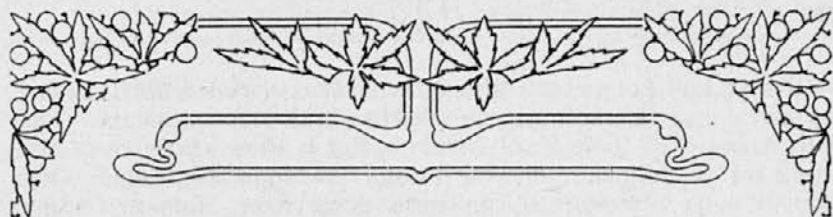
35. »Kratki Navuki, Regelze inu Molítve sa Sakrament te pokore. Od Joannesa Debevza . . . V' Lublani 1807.«¹

Na 95 straneh poučuje knjižica grešnika, kako se mora spokoriti in očistiti svojih grehov. Na str. 43—72 je razložen očenaš »po potrebi spokorjeniga grešnika«. —

Debevec je izdal knjižico prvič že leta 1783.; leta 1807. je izšla 5. in zadnja izdaja, in iz te je Naglič sestavil »hališter«, na koncu katerega je pripisal opombo: »To jmam sato špifane, de vejn refnizo poijskati.«

¹ Prim. Simonič str. 80; Glašer II. 223 in 226; Šaf. 135. — H str. 531: »Halifhter js bukovz od pokore. sloshiu: joannes Debevz — petiga druka 1807.«

Kulturne slike z Balkana.

Piše dr. J. Debevec (Kranj).

III. »Balkanska carica«.

»Pred smrtjo nikogar ne blagruj!« Da tiči globoka resnica v teh besedah, je občutil že stari tebanski kralj Edip, ki ga je en sam nesrečen dan pahnil s prestola in slave v strašno brezumno sramoto in bede; spomnil se je pozneje iste resnice kralj Krez, ki je s kraljevega prestola moral stopiti na grmado, da bi v dimu in plamenu izdihnil dušo ... Spomnilo se je te resnice brez dvoma še mnogo, mnogo drugih »kraljev in cesarjev«, oboževanih, blagrovanih nekaj časa od ljudi, a morda le prekmalu, ko jih je zapustila sreča, psovanih, zasramovanih. Zdi se, kakor da bo moral staremu Solonu pritrditi tudi sedanjí sosed starih Grkov, vladar Črne gore, knez Nikola I., ki od l. 1900. nosi tudi častni naslov: »Kraljevsko Visočanstvo« ...

Gotovo ga ni sedaj med živečimi vladarji nobenega, ki bi ga bile rojenice že v zibeli obdarile s takimi vrlinami kakor kneza Nikolo: odlikuje se po svoji osebni hrabrosti, ki jo je večkrat pokazal v krvavih bojih s Turki; odkar je izvojeval mir svoji zemlji, deluje tudi kot čislán pesnik na slovstvenem polju; vrhutega si je ustanovil lepo rodbinsko življenje. Kateri izmed vladarjev se more ponášati z vsem trojim? Lepo je opisan Nikola I. kot vojak, politik in pesnik v uvodu »Gorskega venca«¹; v hudih časih je kot devetnajstleten mladenič (l. 1860.) nastopil vlado po svojem stricu Danilu, ki je padel dne 12. avgusta l. 1860. na avstrijskih tleh (v morskem kopališču pri Kotoru) kot žrtev zavratnega umora. Že l. 1862. je prineslo krvavo vojsko s Turčijo, ki je bila sicer na enem koncu Črne gore poražena, a je s svojo premočjo (50.000 mož!) na drugem koncu pridrla v Cetinje ter ondj narekovala svoje zahteve, ki jih pa Črnogorci niso izpolnili. V letih 1876. in 1877. pa je Nikola I. po silno hudih bojih izvojeval kršni svoji kneževini popolno neodvisnost od Turčije, priznано tudi od evropskih velesil na berlinskem kongresu (3. sušca 1878). Kakšno veselje je moralo takrat prešinjati srca Črnogorcem — po toliko stoletjih ljutih bojov za krst častni in slobodo zlatno! S kakšnim triumfom je pripeljal knez svojo hrabro četo z bojišča nazaj v svoje sokolovo gnezdo, na Cetinje!

¹ Gorski venec vladike črnogorskega Petra II. Petrovića-Njeguša. Prevel ... Rajko Perušek. Izdala »Matica Slovenska« 1907 (IV. zvezek prevodov iz svetovne književnosti).

— Da je tudi kot pesnik dosegel svoje lepe uspehe, treba navesti en sam dokaz: kjerkoli prebiva srbski rod, se prepeva himna »Onamo, onamo«, ki jo je zložil Nikola I. Kar je Rusu »Bože carjá hranjí«, kar je Poljaku: »Jeszcze Polska nie zginęła«, Čehu: »Kde domov muj«, Hrvat: »Liepa naša domovino«, Bulgaru: »Šumi Marica«, Slovincu: »Naprej zastave Slave«, to je Srbu omenjena Nikolina himna.¹ Pesem (8 kitic) navdušuje srbsko mladež, naj bi šla v staro Srbijo, ki še zdihuje pod Turkom, si osvojila razvaline stare carske prestolnice Prizrena ter tako maščevala carja Lazarja, Miloša, Juga in njegovih devetero sinov, padlih na Kosovem polju. — Vsebino lepe pesnitve »Hajdana« (izd. l. 1889.) pripoveduje prof. R. Perušek (n. m. str. 110). V zbirki »Pjesnik i vila« (izd. l. 1894.) se pesnik bridko pritožuje o raznih narodnih napakah Srbov, zlasti o medsebojni zavisti in neslogi, v enodejanki »Knjaz Arvanit« (napisal jo je v petih dneh, l. 1895., za rodbinsko gledališče na Cetinju) pripoveduje, kakó so sredi XV. stoletja Črnogorci zasedli grad Skadar (Scutari): turška gospa Fatima, ki je bila prej Črnogorka, kristjana, a se je morala na očetovo povelje pomohamedaniti in postati žena skadarskemu Ali-begu, — še vedno ljubi Črno goro, zlasti pa mladega kneževiča Arvanita; ponoči zastrupi vse vodnjake v mestu s tem, da pomeče v vodovod gnijoče glave kristjanov, ki so jih Turki, nasadivši jih na kole, razstavili po trdnjavskem ozidju. Ko se branijo turški vojaki piti usmrajeno vodo, pridero Črnogorci v mesto, na čelu jim kneževič Arvanit, kakor mu je bila v pismu priporočila Fatima. Fatimo Turki umoré, a grad morajo izročiti Arvanitu. — L. 1894. je izšla že v drugi izdaji drama v treh činih »Balkanska carica«. — L. 1860. (8. septembra) se je oženil s 14 letno Mileno Vukotičevo, hčerko slavnega vojvode Petra Stefanova Vukotića, zmagovavca nad Turki v soteski Dugi (16. aprila l. 1862.). Porodila mu je šest hčera in dva sina: starejšega Danila, ki je prestolonaslednik, in mlajšega Mirka, ki sta se oba že oženila; tudi hčerke je že vse pomožil, in sicer v najvišje dvore: ruski, italijanski, srbski, meklenburški. Zgodilo se je, kakor poje pevec v Schillerjevi baladi »Graf von Habsburg« pred novoizvoljenim cesarjem:

»Euch blühen sechs liebliche Töchter:
So mögen sie —
sechs Kronen Euch bringen in Euer Haus
und glänzen die spätesten Geschlechter!«

¹ Zložil jo je l. 1867.; uglasbil jo je Davorin Jenko. Prva kitica se glasi:

Онамо, онамо! . . . за брда она,
говоре, да је разорен двор.
Мојега цара, онамо веде,
био је негда јуначки збор.

Prepis v latinici:

Onamo, onamo! . . . Za brda ona,
gówore, da je razoren dvor.
Mojeга cara, ónamo vele,
bio je njегда јunački zbor.

Kdo ne bi vzkliknil ob tolikih uspehih: »Oj ti presrečni knez!« In res! ko je l. 1900. praznoval štiridesetletnico svojega vladanja, je tudi njegovo ljudstvo pripoznalo, da so se v Črni gori začeli srečnejši časi, in je ponudilo knezu v zahvalo častni naslov »Kraljevo Visočanstvo«, ki ga je knez tudi sprejel.

A danes? Kako se je v kratkem času vse izpremenilo! Že par mesecev se vleče na Cetinju mučna preiskava zaradi bomb in zarotnikov, deloma iz najuglednejših rodbin Črne gore, ki so se baje zarotili zoper dinastijo; črnogorska vseučiliška mladež, ki studira v inozemstvu, v okrožnicah toži vlado Nikolino, tako n. pr. so črnogorski vseučiliščniki v Zagrebu, kateri v svoji resoluciji »obžalujejo starega kneza - pesnika, ki je s svojo sebičnostjo in tolikerimi nelepimi čini svoje vlade zoper verne podanike stvar privedel tako daleč, da bo črnogorski narod morda izgubil vse spoštovanje do vladarske hiše;« inteligenca se — kakor poročajo listi — trumoma seli iz Črne gore; črnogorski izseljenci so lani v Novem Jorku imeli shod, na katerem so v ostri resoluciji obsodili sedanjo vlado Nikole I. Protest je podpisalo 11.000 ameriških Črnogorcev in 194 Črnogorek!

Za božjo voljo, tako po pravici vprašamo, kaj pa se je zgodilo v Črni gori v tem zadnjem času? Se-li je knez zaradi svoje prevelike sreče prevzel ter začel kruto vladati, ne več kot oče, temveč kot tiran? Ali pa je morda zbok starosti njegov prej tako bistri um otemnel takó, da je nesposoben za vlado? Ali morda vlada že predolgo in ga otroci izpodrivajo? Morda pa zetje rujejo proti njemu, zahtevajoč doto za svoje žene in le-te hočejo morda postati »balkanske carice«?

Prvi pogled na narodopisni zemljevid Balkana nas prepriča, da so Srbi jako važen del te živopisane mešanice ljudskih plemen, a so državnopravno zelo razcepljeni: v kraljevini Srbiji, v Črni gori, v stari Srbiji pod Turkom, v Bosni, Dalmaciji, v Banatu itd. In da bi — kakor pravi pesnik — »zbral raztresene ude«, se je pojavil v zadnjih letih močan tok z geslom: vsi Srbi naj se združijo v eno politiško teló, tvorijo naj veliko Srbijo, slavno in mogočno. To gibanje ni nič novega. Začelo se je l. 1806. pri Nemcih — in se še nadaljuje; združili so Italijani (Italia unita), a še ne — vsi; Grki so zahtevali v ime narodne enote Kreto; albanska liga deluje na združenje vseh Albancev tostran in onstran jadranskega morja; čudno bi bilo, ako drugi narodi, politično razkosani, ne bi težili za istim vzorom! Toda vsak napor rodi — odpor. Če naj bo v Belem gradu središče vélike Srbije, ali naj Črna gora vtone v velikosrbskem morju?! Vsaka država in državica skuša držati to, kar ima. In tako vidimo sedaj prizor: iz Belega grada — kakor kažejo vsa znamenja — pljuskajo silni valovi velesrbske ideje na vse strani Balkana, pljuskajo tudi ob stene Črne gore, toda to je — skala, in s te visoke skale knez Nikola I. z nezaupnostjo strmi v to razpenjeno valovje. Morda bi ga ta nezaupnost minila, ako bi njemu in njegovi dinastiji ponudili velesrbsko krono in bi Milena postala

»balkanska carica«? Ako smemo Nikoli I. pesniku verjeti, je on zadovoljen s svojo skalnato kneževino ter hoče biti vedno le ponižen sluga Srbstva.¹

Knez ljubi svojo srbsko narodnost, ne sili v ospredje — kako torej, da je zazijal prepad med njim in velikim delom črnogorskega razumništva?

Na sv. Nikolaja dan 1. 1905. se je knez odrekel absolutizmu ter je dal svojemu narodu ustavo. To je bil zanj usodepoln dan: podal se je s tem na čisto politično polje, na katerem pa je menda nemogoče, da bi se izpolnjeval znani Schillerjev blagor:

Wohl dem, der frei von Schuld und Fehle
bewahrt die kindlich reine Seele!

Le začniva pri — Temistoklu, Pavzaniji ... Cezar, Ciceron ... Politisch Lied, pfui! ein garstig Lied!

Slovesna je bila prva seja skupštine omenjenega dne (6. decembra 1905 po starem štetju), ko je knez pred novoizvoljenimi poslanci (60) prisegel na ustavo in so z njim vred prisegli tudi prvi odgovorni ministri: minister notranjih zadev Labud Gojnić, minister vnanjih zadev Lazar Mijušković, finančni minister Andrija Radović, justični in naučni minister Mile Dožić in vojni minister brigadnik Janko Vukotić. Knez sicer ni dal popolne demokratske ustave, temveč je hotel, da se vrši prehod od prejšnjega patriarhalnega življenja v novo dobo polagoma; vendar nova sapa je začela takoj pihati preko teh nebotečnih višin. Dotlej je izhajal na Cetinju edini politični časopis »Glas Crnogorca«, ki je bil seveda popolnoma vladen, zdaj se je pokazalo, da je najbolj napredno mesto Nikšić, ki je v njem začel izhajati časopis »Narodna Misao« — v delniški tiskarni. Takoj v začetku 1. 1906, komaj je bila ustava dana, se je že vršila prva politična pravda: vseučiliška mladina črnogorska, učeča se na vseučilišču v Belem gradu, je bila tožena, češ, da so žalili kneza v brošuri: »Riječ crnogorske univerzitske omladine«, kjer so grajali in kritikovali mlado ustavo: da nima narodna skupščina prav nobene zakonodajne moči, da ni nič drugega ko igrača v rokah vlade, da mora vzprejeti

¹ V pesnitvi »Pjesnik i vila« tako-le govori Srbom (str. 28 sl.):

Ja ne tražim, ljudi, krunu,
nit' prvenstva u narodu;
ja mu želim cjelokupnost,
sreću, pravdu i slobodu. —

Pred šator ću stražit' kralju —
spoji li se ikad srpstvo
i jedinstvo svoje steče ...

Ah — u dio nama pade
za rod rvat' spram krvnika;
a na čelo — mjesto krune —
nosit' vjenac mučenikâ!

vse vladne predloge, da nima pravice interpelirati ministre, da poslanci nimajo imunitete itd. Na čelu omladine je bil pravnik Daković, iz slavne rodbine črnogorske (prim. Perušek, n. d., str. 102). Knez v brošuri ni našel osebne žalitve ter se je zavzel za vseučilišnike, da so bili oproščeni.

Knez je morda mislil: v začetku je dovolj, ako pomolim prst; toda pokazalo se je, da polovičarstvo ne velja nikjer. Pomolil je prst, a omladina je zagrabila celo roko in je ne izpusti več. Vse ali pa nič! Popolni parlamentarizem nam daj! to zahtevajo. Pa ne samo omladina, ki se uči po vseučiliščih v tujini, temveč tudi velik del inteligence v Črni gori sami. Najobsirnejše reforme na vseh poljih zahteva ta stranka, ki si je nadela oficijelno ime: »Narodna stranka«, a jo privrženci »starega režima« zaničljivo zovejo »opančari«, češ, da je vsa njih politika — demagogija. Na čelu »narodne stranke« stoje delavni in ugledni možje: nekateri izmed najbližjih sorodnikov knezovih, kakor Šako Petrovič, dalje Marko Radulović, A. Radović, med. dr. Marusič i. dr. i. dr. Svoj program je »narodna stranka« jasno začrtala v adresi na kneza dne 1. decembra 1906, kjer zahteva, da se razširi ustava v smislu nove dobe in narodnih potreb; ljudstvo treba navajati na pametnejšo izrabo zemlje; treba osuševati močvirja, dvigniti živinorejo, ustanavljati gospodarske in obrtne šole, podpirati razvoj hranilnic in posojilnic, podpirati industrijska podjetja, zanimati se za delavsko vprašanje itd. Kar se tiče velike politike, pa zahteva adresa: naj bi vladala med Srbijo in Črno goro, obema svobodnima srbskima deželama, popolna solidarnost, kajti dokler bode stik z brati iste krvi v kraljevini srbski trden in prisrčen, bode v tem poročstvo boljše bodočnosti srbskega naroda.

Tako torej opozicija, »narodna stranka« ali »opančari«. Takoj ob rojstvu ustave pa je nastala tudi druga stranka, ki je obžalovala, da je knez »pomolil prst« in ki bi bila najrajši videla, da bi vladal kakor prej, absolutno. Nazvala se je ta stranka: »prava narodna stranka«. Njen voditelj je dr. A. Lazar Tomanović, predsednik velikega sodišča. Za njim je metropolit in pravoslavna duhovščina. Opoziciji očita Tomanovičeva stranka, da tiči za tistim prijateljstvom s Srbijo — veleizdaja!

Nekaj časa se je knez bolj naslanjal na narodno stranko ter poveril vlado najprej Raduloviću, potem Radoviću — končno pa je zmagal vpliv »višjih krogov« in pristašev »starega režima« in tako vlada sedaj dr. Tomanović (od 17. aprila 1907) s skupščino, ki ni v njej nobene opozicije. Kakor poroča »Slovanský přehled«, Tomanović neusmiljeno preganja opozicionalce, ki so izvečene bežali čez mejo. Voda na njegov mlin pa so bile bombe, ki so jih lani zasačili pri »anarhistu« Rajkoviću. To je delo »opančarjev«, delo »narodne stranke« — si je mislil Tomanović, in pričelo se je zasledovanje zarotnikov. Dne 25. maja t. l. se je pričela obravnavati, ki, kakor omenjeno, še ni zaključena. Obtoženih je nad 40 oseb »veleizdaje«, med njimi bivši ministrski predsednik Andrija Radović, še nekaj drugih bivših poslancev in — sedem nižjegimnazijcev!

Javnost sodi o tej »zaroti« zelo različno: večina jugoslovanskih časopisov meni, da je bil Rajković od Tomanovića nalašč »najet« in da je cela afera — humbug, neslana šala; nekaj pa jih je mnenja, da sledi zarote in bomb vodijo v — Beli grad. Bližnja bodočnost gotovo razjasni vso stvar.

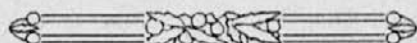
Vpliv »višjih krogov« je pomagal dr. Tomanoviću do zmage pri knezu, smo rekli gori. Kdo so ti višji krogi? Vnet pristaš »starega režima« je — kneževič Mirko, mlajši sin knezov, dočim je starejši Danilo, prestolonaslednik, enih misli z »narodno stranko«. Ko je Tomanović prevzel vlado, je Danilo ostavil Cetinje ter odpotoval v tujino; za njim je odpotovala kneginja Milena. Na »Gjurgjev dan« 24. aprila 1907, ko se slavi krstno ime¹ Petrovičev, se je zgodilo prvič, da knezova obitelj ni bila zbrana na Cetinju v domačem krogu... Baje vojaki stražijo palačo v Baru, kjer prebiva Danilo, ker se Tomanović boji, da ga ne bi »veleizdajice« proglasile mesto očeta za kneza.

A kaj ima vsa ta dolga povest opraviti s knezovo dramo »Balkansko carico«? Vsebinska v velikih potezih ji je tá-le: Ivan-beg Crnojevič, gospodar Črne gore (v XV. stoletju) ima dva sina: starejši je Gjorgje, mlajši Stanko. Gjorgje se misli oženiti v Benetkah s hčerjo doževo ter mirno vladati po očetovi smrti na Cetinju; mlajši Stanko pa je nemiren duh: preozka mu je Črna gora, on bi rad imel ves Balkan. In ko mu tedanji turški car Murat po svojem poslancu Ibrahim-begu tajno namigne, da lahko dobi Balkan v dar, ako izda Črno goro Turkom, se da Stanko preslepiti. O pravem času izve oče za sinovo izdajstvo; sin zbeži. Toda v trenutku, preden zapusti domača tla, ponudi svoji nevesti Danici, hčeri vojvode Peruna, da jo naredi za balkansko carico, ako pobegne z njim. Težak je boj v duši deve Danice: tu domovina, tam ženin in carska krona. Ljubezen do domovine zmaga! Stanko uskoči sam k Turkom. V boju, ki se vname nato med Črnogorci in Turki, streže Danica ranjenim Črnogorcem; med ranjenci dobi tudi Stanka, ki jo prosi vode. Dá mu jo z besedami: »Tvoja su mi mrzna djela — a mili mi tvoji dani!« — Zmaga je na črnogorski strani; Turki odneso Stanka, Danica pa, ko vidi, da je oteta domovina, a izgubljen zanjo izdajica-ženin, se vrže v Moračo, da jo odnese v Skadarsko jezero...

Je-li knez v preroškem duhu, pišoč dramo, gledal razpor v svoji hiši? Posvetil je igro vernim Črnogorkam, ki je Danica le ena izmed mnogih.

Najlepša »balkanska carica« bi bila — sloga! Naj bi živela!

¹ Prim. Perušek (n. d. str. 287 sl.).

Slovenska trgovska šola.

Ivan Podlesnik (Ljubljana).

Prvi, za volilno preosnovo najvažnejši sklep kranjskega deželnega zbora je bil ta, da se ustanovi v Ljubljani slovenska trgovska šola. Zbornica je soglasno sprejela nujni predlog dr. J. Kreka, ki je poudarjal, da je taka šola živa potreba. Skoraj se nekamo čudno vidi, da so se poslanci stranke, ki ima pred seboj predvsem kmetško ljudstvo in delavstvo, s toliko vnemo zavzeli za ta predlog. Čudno se vidi, da ni sprožil in utemeljeval tega predloga kak poslanec one stranke, ki zastopa po večini trgovski in obrtniški stan. Zakaj marsikdo bi mislil, da bodo imeli od slovenske trgovske šole korist v prvi vrsti trgovci, obrtniki in uradniki. Zakaj tedaj takoj početkom dela zapostavljati interese kmetijskega ljudstva? Toda to je samo videz. Gotovo je, da bo slovenska trgovska šola koristila, in sicer jako koristila, tudi našemu kmečkemu ljudstvu. To bom skušal dokazati. Prej pa hočem še na kratko odgovoriti na vprašanje: kakšen namen ima trgovsko šolstvo?

Trgovsko šolstvo ima dvojen namen. Prvi in poglobljen je, da vzgoji samostojne trgovce, drugi pa, da izobrazbi trgovstvu delavnih moči, n. pr. knjigovodij in poslovodij. Naš narod potrebuje obojega. Srednji naš stan se zbira ravno iz trgovstva, zato so njegove naloge v socialnem življenju našega naroda zelo važne. Industrija je pri nas še v povojih, in veseli moramo biti, da je imamo vsaj nekaj, ako vpoštevamo, kako malo prilike so imeli naši trgovci pridobiti si trgovsko izobrazbo, ki je gotovo najvažnejši činitelj trgovstva in industrije. Naši trgovci in maloštevilni industrijci so po večini samouki, ki imajo svoje naravne dari in vztrajno pridnost zahvaliti, da so svoja podjetja spravili do lepe višine. Sinovom teh trgovcev in industrijcev bo z novo slovensko trgovsko šolo dana prilika, da bodo že doma dobili temeljno izobrazbo, katero bodo potem lahko izpopolnili v tujini, v očetovi hiši pa praktično uporabili, dokler ne prevzemo podjetij v lastne roke.

Pisarne naših trgovcev, podjetnikov, naših denarnih zavodov in zadrug bodo dobile po slovenski trgovski šoli v materinskih izvežbanih moči. Tako bo lahko izginila iz komptoarjev tujščina v knjigah in dopisovanju. Paziti bo treba seveda, da bo dobil učenec trgovske šole tako podlago, da ne bo, kadar zapusti šolo, samo pomnožil našega pisarniškega proletariata, temveč, da bomo iz trgovske šole dobivali res moči, ki bodo imele veselje za nadaljno teoretično in praktično izobrazbo in se bodo lahko pospele do samostojnih vodij večjih podjetij. Zato pa ne zadostuje samo šolska izobrazba, temveč pridejati ji je treba tudi precej svetovne izobrazbe. In kar je glavno: misliti je treba ne samo na glavo, temveč tudi na vzgojo in izobrazbo volje in srca. Treba je izobrazbe volje. Nikjer

morda tako ne potrebujemo energičnih, vztrajnih in neplašljivih mladeničev in mož, kakor ravno pri trgovini. »Kaplja eneržije odvaga mnogokrat več kot cel sod učenosti,« to velja in se uresničuje največkrat prav pri trgovini. Potem pa tudi srca. Tudi izobrazba srca ne sme hirati na račun volje in razuma. Tudi v trgovini ne, ako nočemo postati narod kramarjev in brezsrčnih špekulantov.

In naš kmetski stan? Kakšno korist bo imel le ta od trgovske šole? Tudi naš kmetski stan potrebuje več trgovske izobrazbe, kajti tudi naš kmet ni le producent, temveč tudi konsument. Tudi on potrebuje zapiskov, potrebuje knjigovodstva in duha podjetnosti, duha trgovine, če naj se povzdigne njegov stan. Že se je tudi med nami v zadnjih letih večkrat pojavila želja, da se sestavi navodilo, kako naj bi vodil kmečki gospodar zapiske v svojem gospodarstvu, in po predavanjih se je že poskušalo dajati taka navodila. Toda vse to ne bo mnogo koristilo, ako ne spravimo med naše ljudstvo več gospodarskega duha. V vsakem kmetskem našem gospodarju mora biti mnogo trgovca, ker se ravno kmet mora zelo živahno udeleževati menjav narodnega blaga, pridelkov svoje zemlje.

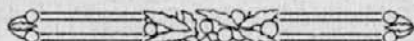
Po trgovski šoli pa bo našemu kmetu odprti tudi zavod, kamor bo lahko pošiljal tiste svoje sinove, ki jih ne določi za dom in ki do klasičnih študij nimajo veselja. Nikdar sicer ne sme postati slovenska trgovska šola pribežališče za tiste, ki v srednjih šolah ne morejo ali nočejo naprej, temveč že v srednje šole mora vstopiti mladenič z namenom, da si pridobi v par razredih nekaj temeljne izobrazbe, da bo potem lažje nadaljeval strokovno svojo izobrazbo, za katero se odloči iz veselja in nagnjenja do stvari. Ako pa bodo pohajali v trgovsko šolo izpadki iz nižjih razredov gimnazij in realk, potem bo trgovska šola samo množila tisti pisarniški proletariat, ki dan na dan za borno plačo po pisarnah toči črnilo, večere pa preseda po zatohlih gostilnah. Takim ne sme biti trgovska šola pribežališče. Zlasti naš kmetski gospodar bo moral paziti, da ne bo dobil iz trgovske šole »gospoda«, ki bo imel samo prve dni v mesecu v žepu denar. In še nekaj. Po slovenski trgovski šoli bo nekoliko tudi že rešeno vprašanje našega kmetskega ženstva. Kdo pa je bolj pripraven voditi našim gospodarjem gospodarske zapiske kakor ravno hčere in žene? Postaviti se moramo na stališče, da moramo tudi našemu ženstvu dati več duha za pravo, racionalno gospodinjstvo. Tega slovenske žene potrebujejo, tega smo jim dolžni dati, ker mnogokrat bodo ravno gospodinje prenesle tega duha potem tudi na gospodarje. S slovensko trgovsko šolo naj bo združen tudi tečaj za dekleta. Pri tem pa je zopet paziti na to, da ne bodo iz tega tečaja izhajale zgolj gospodične, ki si bodo morale služiti borni kruh po pisarnah, kjer že zdaj delajo moškim občutno konkurenco, temveč da bo trgovska šola s tečajem za dekleta vzgajala v prvi vrsti zmožne gospodinje, ki bodo pomagale lahko tudi očetom in možem pri gospodarstvu.

S trgovsko šolo bo združen tudi zadružni tečaj. Odveč bi bilo poudarjati pomen zadružništva za naše kmetsko ljudstvo. Le

to rečemo, da se bo v tem združnem tečaju gotovo vzgojilo za naše združništvo več sposobnih moči in se bo tako dvignilo tudi naše združništvo.

Iz teh kratkih opazk je razvidno, da bo tudi naše kmetско ljudstvo pridobilo s trgovsko šolo, in tako nam je lahko umevna vnema, s katero so postavili poslanci »Slovenske Ljudske Stranke« temelj za to šolo. Ali se bodo ti upi, ki jih v nas budi naša prva slovenska trgovska šola, uresničili? Bodo se, ako bo šola zvesta svojim smotrom; ako bodo izhajali iz nje mladeniči, ki se bodo jasno zavedali, da so vzgojeni za stroko, ki je našemu narodu živo potrebna, ako bodo umevali težnje našega naroda, ako bodo zrli preko ozkih mej naše domovine tudi po svetu, ki je z njihovega stališča velik trg, na katerem je tudi našemu narodu odkazano igrati vlogo kupca in prodajalca. Toda ne samo to. Šola jim bo morala dajati tudi zavest, da je močan na tem trgu samo oni, ki ima moč v svoji vztrajni volji in v svojem znanju. Zares srečen pa samo oni, ki ima — žal, da se to na svetovnem trgu le malo vpošteva! — tudi pošteno srce.

Slovenska trgovska šola bo obenem prva stopnja, da dobimo Slovenci sčasoma tudi višjo trgovsko šolo.

Nove knjige.

S. Gregorčič: **Poezije, IV.** Založila »Narodna tiskarna« v Gorici, 1908. Str. 180. Cena K 2'20.

Gregorčič je naš kot človek in kot pesnik. Njegovo nežno, globoko čustvovanje je do vzetno za vsako bol, struna sočutja in ljubezni mu zazveni v srcu, kadar misli na svoj narod. Gregorčičev pesniški genij je najbolj soroden našemu narodu; tudi naš preprosti človek živo čuti; naše ljudstvo ima mehko, živo srce, ki se seveda često skriva pod trdo zunanjo skorjo. Gregorčič pa ima poleg mehkega, vzprejemljivega srca tudi globoko pesniško intuicijo: pr. pesmi »Poezija«, »Ohrani Bog te v cveti«, »Narave svatba«. Zato po pravici trdimo, da je Gregorčič najboljši pesnik — glasnik narodovega mišljenja in čustvovanja. Slovenci nimamo pesnika, ki bi znal vsebino v tako prikladno obliko vliiti in obliko tako v soglasju z vsebino v eni in isti pesmi menjavati. V takozvanem »pesniškem slikarstvu« se naš Gregorčič lahko meri s Schillerjem, ki je njegovemu umotvoru »das Lied von der Glocke« v svetovnem slovstvu težko najti kaj enakega.

Četrti zvezek Gregorčičevih poezij nam nudi po večini pesmi iz novejšega časa. Tudi iz teh listov diha Gregorčičev duh, v nekaterih pesmih najdemo zopet Gregorčiča, ki smo ga občudovali v prvem in drugem zvezku; tudi tu je tista ljubezen do domačega krova, tiste tolažilne in bodrilne besede milemu narodu, tisto navdušenje za vse lepo in idealno; kakor prva dva zvezka, tako preveva tudi četrti zbornik neko trpeče hrepenenje po idealu, ki pa pesnika ne žene v topo resignacijo, ko vidi, da se mu ideal ne bo uresničil; z mehko ljubeznijo se odpove uživanju zaželjenega ideala, a ljubezen do njega hrani.

Če pa mi v daljnem sveti
zatisne smrt oči —
Bog tebe hrani v cveti,
planinska roža ti!

(Ohrani Bog te v cveti!)

A iz tega nekoliko sentimentalnega razpoloženja se kmalu vzdrami, krepko si zakliče:

Usode ni,
usoda svoja — to si ti!

(Kljubuj usodi!)

Vobče sta si pri Gregorčiču umska in čustvena refleksija v ravnotežju; le v pesmi »Kdo je naš gospodar?« prevladuje umsko razmišljanje; s tem mogočnim priznanjem človeške minljivosti se Gregorčič bliža Medvedu; tu ni skoro nič čustva; mirno razmišljanje; nagrobnica človekovemu tostranskemu življenju. Neprijetna resnica je, a resnica, in resnica je zadnji vir tolažbe.

V poznejši dobi Gregorčičevega pesniškega razvoja stopa vedno bolj v ospredje umska refleksija. Globoki verskofilozofski problem Jobove knjige, ki jo je tudi Medved prestavil v »Dom in Svetu« (l. 1904.), je dokaz, da si je bil Gregorčič v zadnjem času ohladil gorka čustva mladostne dobe, ne da bi bil padel v mrzlo modroslovno razmotrivanje. Saj ni kmalu kaj iskrenejšega v kakem slovstvu kakor je psalm 118., ki ga je Gregorčič pridelal Jobu (»Narodna tiskarna« v Gorici, 1904); poln pesniške toplote je tudi prerok Jeremija, ki ga je pesniku brezobzirna smrt iztrgala iz roke.

Morda s tem še niso vse vrline najnovejših Gregorčičevih poezij izčrpane; a ker slovitim možem včasih preradi prezremo napake, bodi dovolj hvale.

Veseli smo četrtega zvezka Gregorčičevih poezij; veseli tudi tistih biserov, ki jih je nabral Gregorčič na krajih, ki še niso bili preiskani; pesnik pa je zašel tudi na shojena, včasih tudi steptana pota dnevnih dogodkov — politike.

V tem zvezku je veliko priložnostnih pesmi, ki se ozirajo na posamezne slučajne dogodke, ali pa so namenjene posameznim osebam — pesnikovim prijateljem. Gregorčiču tega ne očitamo, saj jih skoro gotovo tudi sam ni bil namenil javnosti; sodimo le, da bi bile nekatere brez škode lahko izostale.

»Politisch Lied ein garstig Lied.« Pesem človek uživa, če ne čuti, da je imela preveč vsakdanji namen. Čimbolj pesem abstrahira od vsakdanjih, navadnih dogodkov, čim manj materialnega ima na sebi in čim splošnejšo idejo izraža, tem bolj ugaja. Saj je najlepši umotvor oni, ki v kolikor mogoče preprosti čutni obliki izraža kolikor mogoče splošno idejo. Pesem, ki se ji na prvi hip pozna značaj sredstva, je proizvod rokodelstva, ne umetnosti.

»Die Sterne, die begehrt man nicht,
Man freut sich ihrer Pracht ...«

pravi Goethe.

S tem še ne prisezamo na princip *l'art pour l'art*, ker priznavamo umetnosti vzvišen namen, blažiti srca, jih dvigati kvišku, človeka tolažiti in mu vsaj včasih kak trenutek osladiti; a ravno zato naj bo umetna pesem last vseh, ki se vdajajo čarom nebeske poezije; če pa berem na koncu pesmi, da velja le enemu, me to iz prijetne iluzije potisne v realno vsakdanjost — poezija je izginila.

Ta tendencioznost pa pri ciklu »V obrambo« tako ne moti, ravno zato ne, ker je vsebina splošnejša, objektivno veljavnejša in ker je namen idealnejši.

Da kratko ponovimo svojo sodbo:

Četrty zvezek Gregorčičevih poezij ima marsikaj lepega, vendar tiste krasne poezije, ki jo ima prvi in drugi zvezek, je v četrtem zvezku malo. Vkljub temu smemo imenovati naše leposlovje za lep zvezek bogatejše. Gregorčič je mojsterski v obliki, plemenit v vsebini!

J. S.

1. Fr. Snopek, **Studie Cyrillo-Methoděské**. Brno 1906. Str. 170.

2. Fr. Snopek, **Konstantin-Cyrril a Methoděj, slovanšti apoštolé**. Olomouc 1908. Str. 154.

3. Fr. Snopek, **Methodius Slavorum apostolus quo sensu orthodoxus declaratus sit**. Praga 1908. Str. 28.

Fr. Snopek, nadškofovski arhivar v Kromerizu, že od l. 1880. raziskuje življenje in delovanje sv. Cirila in Metoda. V pričujočih treh knjigah nam podaje važne, deloma čisto nove rezultate svojih raziskav. Njegovi uspehi nam najlepše potrjujejo njegovo trditev, da more le bogoslovsko izobražen učenjak prav umevati življenje sv. Cirila in Metoda in pravilno presojati dotične zgodovinske vire.

1. »Studie Cyrillo-Methoděské« so spisane po povodu dr. Vondrákove knjige »Studie z oboru cirkevně-slovanského písemnictví« (Praga 1903, str. 180). Vondrák razpravlja o spisih bulgarskega škofa Klimenta in dokazuje, da je Kliment pisatelj obeh panonskih legend (»Življenje Konstantina« in »Življenje Metoda«). Snopek je pa že l. 1886. dokazoval, da je pisatelj obeh legend bulgarski menih Hrabar, ki je spisal znani spis o staroslovenskih pismenih. Vondrákov dokaz se opira na veliko podobnost med panonskima legendama in med Klimentovimi spisi; Snopek je pa pravtako prepričevalno dokazal podobnost med legendama in med spisom o staroslovenskih pismenih. Iz tega sledi, da je bulgarski škof Kliment in menih Hrabar ena oseba. Hrabar je proti Grkom, ki so se v X. stoletju borili proti slovanski liturgiji med Bulgari, dokazoval, da so slovanska pismena in slovanski liturgični jezik delo svetega moža, ne pa iznajdba hudobnega duha. Na isti način se v panonskih legendah zagovarja staroslovenski bogoslužni jezik. Deloma resni, deloma smešni ugovori, s katerimi so v Bulgariji grški duhovniki napadali slovanski bogoslužni jezik, se v panonskih legendah pripisujejo frankovskim in latinskim duhovnikom. Panonski legendi sta popolnoma odvisni od Hrabrovega spisa in sta njega nadaljevanje. Snopkov dokaz je tako dobro podprt, da ga bode težko kdo izpodbil (13—25).

V obeh panonskih legendah se pa nahajajo tudi odločno fotianske razkolne tendence. Ker nam je pa iz zanesljivih listin znano, da je bil Metod vdan rimski Cerkvi, zato skoraj ni mogoče, da bi bil kak Metodov učenec tako zagrizen Fotijev pristaš. In res se da dokazati, da Kliment ni bil Metodov učenec, ampak Bulgar, ki ni bil nikoli na Moravskem ali v Panoniji in ki tudi ni bil očividec dogodkov, katere popisuje (25—45). Odtod sledi, da rimske

legende o sv. Cirilu ne smemo manj ceniti kakor panonskih, ampak nasprotno, ako se kak podatek rimske legende ne nahaja v panonskih, še ne sledi, da bi bil napačen (45—57).

Ti dokazi že z veliko verjetnostjo dokazujejo, da iz fotianske tendence v panonskih legendah ne smemo sklepati na cerkveno mišljenje Metodovo. Ker so pravoslavni zgodovinarji in filologi, v zadnjih letih pa dr. Brückner dokazovali, da sv. Metod ni bil pristaš rimske Cerkve, zato Snopek na podlagi zgodovinskih listin obširno dokazuje Metodovo pravovernost (57—124). Isto dokazuje tudi o Metodovih učencih (124—151). »Studie« so ponatisk iz brnske »Hlidke«, 1904—1906; gl. »Čas«, 1907, str. 82—84.

Snopkove »Studie« obsegajo izredno važne rezultate, katerih slovanski zgodovinarji in filologi ne bodo smeli prezreti. A Snopek se v njih izraža še preveč boječe. Mnogo odločneje in precizneje se izraža v svoji naslednji knjigi, ki je spisana naravnost proti dr. Brücknerju (gl. »Čas«, 1907, str. 80—82).

2. Literatura o sv. Cirilu in Metodu je že ogromno narastla. Slovanski in neslovanski učenjaki so se trudili, da bi proslavili spomin slovanskih apostolov. Med temi učenjaki je bilo le malo duhovnikov, oziroma bogoslovsko izobraženih mož; a nobeden izmed njih še ni temeljito in kritično proučil panonskih legend. To delo je bilo prepuščeno filologom in svetnim zgodovinarjem. Panonski legendi sta veljali za delo Metodovih učencev in s tega stališča se je presojala njuna verodostojnost. Zapadni učenjaki so se mnogo trudili, da bi se izognili vsemu, kar bi postavljalo značaj sv. Cirila in Metoda v neugodno luč. Rusi so pa sv. Cirila in Metoda brez posebnega truda razglašali za nasprotnika rimske cerkve in za pristaša »pravoslavja«. Nazadnje pa je znani berlinski slavist dr. A. Brückner iz legend dokazal vso razkolniško prekanjenost in zagriženost sv. Cirila in Metoda. Kje je resnica? Ali je možno, da bi legendi, spisani od Metodovih učencev v Metodovem duhu, tako čudno in dvomljivo opisovali življenje in delo sv. Cirila in Metoda? Ali se sploh sme dvomiti o značaju in o pravovernosti sv. Cirila in Metoda? Nikakor ne! Vsa čast dosedanjim učenim raziskovavcem o sv. Cirilu in Metodu! A kljub vsej bistrournosti in kljub vsemu trudu ni še nobeden izmed teh učenjakov pravilno presodil panonskih legend. Večini je manjkalo potrebne bogoslovske izobrazbe, drugi so se pa zanašali na filologe. Skromni učenjak Fr. Snopek ima veliko zaslugo, da je našel ključ za pravilno umevanje panonskih legend.

Skromni in tihi glas Fr. Snopka najbrže ne bi bil še mogel podreti tradicionalne razlage panonskih legend. Drzni nastop dr. Brücknerja mu je pripravil pot k zmagi. Fr. Snopek sam vidi in priznava to negativno zaslugo svojega nasprotnika dr. Brücknerja. Zato postaja pogumnejši. Prejšnja knjiga je bila pisana še v neodločnem, boječem tonu. Pričujoča knjiga pa že razodeva pogum učenjakazmagovavca, dasi v svoji skromnosti še misli, da bodo učenjaki njegov glas preslišali (7).

Panonski legendi sta spisani v Bulgariji; spisal ju je Hraberkliment, ki je bil izobražen v fotianskem duhu. V IX. in X. stoletju se je grška duhovščina strastno upirala uvedbi slovanskega bogoslužnega jezika med Bulgari; razen tega so v Bulgariji tudi Židi, Saraceni in pavličani (poznejši bogomili) širili svoje zmote. »Življenje Konstantina« in »Življenje Metoda« pa skupno tvori nekak apologetični kompendij v obrambo slovanskega bogoslužnega jezika in proti omenjenim krivovercem. Pisatelj panonskih legend tendenciozno pretirava vse, kar more služiti njegovemu namenu; sv. Cirila in Metoda slika kot vzorna branitelja sv. vere in slovanskega jezika nasproti krivovercem in latincem. Latinski duhovščini zlobno podtika manihejske zmote, dasi se v dobi sv. Cirila in Metoda te zmote niso širile na zapadu, pač pa na vzhodu (tudi v Bulgariji). Pravtako zlobno latinski duhovščini pripisuje razne praznoverske in protikršćanske nauke: o »veleglavih« ljudeh pod zemljo, kdor ubije kačo, temu je odpuščenih devet grehov, dovoljenost malikovavskih žrtev, napačen nauk o sv. zakonu. V vsem tem se že kaže način grške polemike proti latincem. Fotianska tendenca se posebno jasno kaže v očitjanju, da so nasprotniki sv. Metoda učili »iopatorsko jeres'«, da je namreč Bog Sin oče sv. Duha.

Pisatelj panonskih legend je bil dobro poučen o vsem, kar je bilo v prilog slovanski liturgiji. Njegovo poročilo o dovoljenju slovanske liturgije na Moravskem se opira na zanesljive vire. A to mu ni zadostovalo. Da bi mogel slovansko liturgijo še bolj proslaviti, si je marsikaj izmislil. Izmišljen je pogovor sv. Cirila z grškim cesarjem, pismo grškega cesarja Rastislavu, Cirilov prepir z latinsko duhovščino v Benetkah, Metodova pot v Carigrad, Cirilova molitev pred smrtjo in še nekatere druge podrobnosti.

Na podlagi teh rezultatov se nam pokaže življenje sv. Cirila in Metoda v mnogo jasnejši luči; mnoge podrobnosti, ki so nam bile dozdaj zagonetne, postanejo razumljive in jasne.

Snopek se torej ujeina z Brücknerjem v tem, da sta panonski legendi tendenciozni, deloma celo zlobno in lažnivo tendenciozni. Ker nam pa zanesljive zgodovinske listine kažejo sv. Cirila in Metoda kot sveta in pravoverna moža, zato ni možno, da bi bil sv. Metod v kaki zvezi s pisateljem panonskih legend. Dr. Brücknerjevi nazorji so kričč dokaz, kako daleč se lahko zaide s precejevanjem panonskih legend. Fr. Snopek je Brücknerja tako temeljito in sijajno zavrnil, da se ta gotovo ne bo več drznil ponavljati svojih trditev o razkolništvu in o neznačajnosti slovanskih apostolov. Za slovansko filologijo in zgodovino bi bilo nečastno, ako se ne bi hotela ozirati na sijajne in prepričevalne Snopkove dokaze.

3. Že v obeh prejšnjih knjigah je Fr. Snopek dokazal pravovernost sv. Metoda. V svoji latinski knjižici (ponatisk iz »Acta I. Conventus Velehradensis«; gl. »Čas«, 1908, str. 251) je dokaze izpopolnil in lepše uredil. Velike vrednosti so citati, zbrani iz svetih očetov in cerkvenih zborov. Knjižica je važna za dogmatika in zgodovinarja.

G. Fr. Snopku častitamo na tako lepih uspehih. Njegove raziskave so že toliko dozorele, da jih znanost ne more več prezirati. Slovanska apostola sv. Ciril in Metod vstajata v novi luči. Zdaj je prišel čas, ko je treba vse raziskave o svetem Cirilu in Metodu še enkrat revidirati in na podlagi novih rezultatov opisati življenje in delo slovanskih apostolov. Fr. Snopka bi bil za to delo sposoben. Češki katoliški krogi naj bi se potrudili, da vendar že enkrat dobimo vsestransko zanesljiv in temeljit življenjepis toliko slavljениh, a tako malo poznanih slovanskih apostolov sv. Cirila in Metoda.

Dr. F. Grivec.

Dr. G. Reinhold. **Der alte und der neue Glaube.** Ein Beitrag zur Verteidigung des kathol. Christentums gegen seine modernen Gegner. Wien 1908. Str. XI+334. Cena K 6.

Znani racionalist Strauss je v knjigi »Der alte und der neue Glaube« izkušal izpodkopati ali vsaj omajati temelje krščanstva; Reinhold pa hoče pod istim naslovom dokazati, da je edinole krščansko naziranje, kakor ga uči katoliška cerkev, v soglasju z zdravim razumom in z zgodovinskimi dejstvi. Jedro Reinholdovega najnovejšega dela tvorita dve osnovni resnici krščanske religije, bivanje osebnega Boga in božanstvo Kristusovo. Vmes pa obravnava vse tiste poglavitne resnice krščanske filozofije in religije, ki se dandanes najbolj napadajo. Tako je pričujoča knjiga res praktično sestavljena moderna apologija krščanstva.

Pisatelj priznava, da vzroki nevere niso samo v umu. Zelo pogosten vzrok nevere je n. pr. opuščanje in zanemarjanje verskih vaj, molitve itd.; zato se pri mnogih izpreobrnjenih prične z izvrševanjem verskih vaj, še preden so teoretično zadosti utrjeni v krščanskem naziranju (6). A kljub temu je apologetika v naši dobi nujno potrebna.

Knjiga najprej podaja osnovne poteze protikršćanskih svetovnih naziranj in protikršćanske filozofije (6—16). Potem v I. delu razpravlja o umskem temelju krščanstva (17—159). Proti moderni filozofiji je treba najprej dokazati objektivno realnost zunanjega sveta in veljavnost načela vzročnosti; šele na tej podlagi se da dokazati bivanje božje. Reinhold sicer ne navaja novih dokazov; a vendar se vedno ozira tudi na novejšo filozofijo. Nato sledé poglavja o duši, o religiji sploh in o razodetju.

Drugi del razpravlja o zgodovinskem temelju krščanstva (160—231), o božanstvu Kristusovem, o njegovih čudežih, o razširjanju krščanstva. V III. delu obravnava važnejše krščanske resnice, stvarjenje, izvirni greh, sv. pismo, krščansko moralo, krščanstvo in kulturo itd.

Knjiga po vsebini sicer ne prinaša mnogo izvirnega, vendar je v nji zbranega mnogo deloma novega apologetičnega gradiva, ki je na izviren način urejeno in času primerno obdelano. V knjigi bi kaj več pričakovali o modernizmu, ki se pač nekoliko omenja,

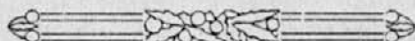
a le bolj mimogrede; nasproti modernizmu bi se morala Kantova in kantovska filozofija nekoliko bolj vpoštevati in podrobneje zavračati.

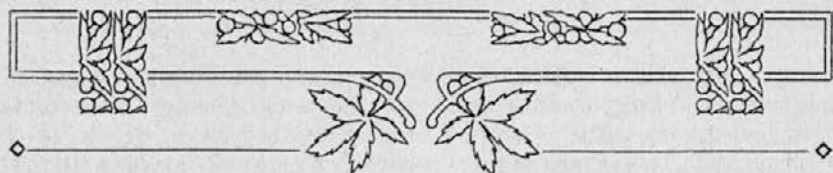
F. G.

P. Špaldák S. J. **Člověk a zvíře**. Praga 1907. Str. 154 (»Vzdelavací knihovna katolická«, zv. 43); cena 1*60 K.

Vsestransko delavni P. Špaldák na podlagi krščanske filozofije in modernega naravoslovja raziskuje o naravi živalske duše in o razlikah med človeško in živalsko dušo. Princip življenja razlaga po načelih takoimenovanega zmerne vitalizma; v organizmih delujejo mehanske in kemične sile, a njih delovanje se vrši na poseben način, ki je bistveno različen od delovanja istih sil v anorganskem svetu. Vse delovanje se vrši pod vodstvom posebne forme, ki jo imenujemo živlenski princip. Dosti podrobno ocenja razna mnenja o formah organskih teles; temeljito dokazuje, da imajo živali pač čutenje, ne pa razuma. Drugi del knjige tvorijo iz nemščine prevedeni članki o pticah, mravljah in o opici. Knjiga je zanimiva in temeljita; prvi del je posebno temeljit, a za tiste, ki ne poznajo dobro krščanske filozofije, je nekoliko pretežek.

F. G.

Listek.

Kulturna debata v državnem zboru. V budgetni razpravi, dne 4. junija, t. l. je dr. Masaryk zopet sprožil versko vprašanje. Masarykova posebnost je, kakor je že pri lanski debati dobro povedal dr. Krek, da dokazuje s samimi »storijcami«. Ena, dvoje »storijc«, in samozavestno postavi svojo tezo, kakor da je nepobiten rezultat znanstvene indukcije. Mož mnogo čita, ampak tega ni mogoče reči, da bi to, kar čita, tudi predelal. Kar pove, je bolj podobno zmedenemu zamotku, kakor pa enotno zamišljenemu govoru. Je za vero in ni za vero, je protestant in ni protestant, je liberalec in ni liberalec, je vse in nič. Samo ena misel je jasna: med moderno kulturo in katoliško vero je, tako pravi, nepremostljiv prepad, zato naj se loči država od Cerkve, šola od Cerkve. Zoper religijo pravi Masaryk da ni, toda religija, za katero je on, se snuje na evolucionizmu. »Katolicizem je bolj objektivističen, mi smo bolj subjektivni, subjektivistični, to je, vsako duševno delo, vsak proizvod duha je po Kantu in Humeju nekaj, kar izvira iz duha samega... Mi smo individualisti, v zmislu, ki ga pozna vsak, kdor govori o modernem težnju in mišljenju. Mi vidimo zakonitost ne le v naravi, temveč tudi v zgodovini. Mi izločujemo vsak čudež, teologi pa hočejo čudež... Mi nimamo zaupanja, mi nimamo pokorščine, mi nimamo vere, ampak le prepričanje... Nismo pa edini. Nekateri filozofi in strokovnjaki med nami mislijo, da se je religija sploh preživela. Jaz mislim, da ne. Na

podlagi evolucije mislim, da se bo dalje razvijala in razvila na višjo stopnjo... Drugi pravijo, da je religija le stvar srca in čudi. To je nejasen mysticism, to je alkoholizem religije, romantizem, dekadenca... Tudi ni religija nekaj nadmoralnega, religija in nramnost se ne smeta narazen trgati... Religija ni zasebna reč, Cerkev, ki ima religijo in dogme, ni zasebna reč, v tem se liberalizem moti. Mi napredno in svobodno misleči se z današnjim liberalizmom v ničemer ne strinjamo, kvečjemu v negaciji, kjer moramo skupaj hoditi...« Sklep: katolicizem in mi sta dva svetova, zato naj se Cerkev loči od države, šola in zakon naj se postavita neodvisno od Cerkve na temelje modernih nazorov! Masaryku je odgovarjalo vsaj mimogrede več poslancev. Podrobno ga je zavračal J. Šrámek. Odkril je razne zgodovinske zmote in mu dokazal, da pači resnico. Označil je tudi njegovo metodo: češ, da navede par slučajev iz vsakdanjega življenja in nato opre kratkomalo celo teorijo. Tako je Masaryk naredil kneza Eulenburga za »krščanskega mistika«, in ker je baje po krivem prisegel, iz tega sklepa, da mi ločimo nramnost in religijo. In vendar pravi po pravici J. Šrámek, prav to loči katolicizem od protestantizma, da je nam katoličanom religija brez religioznega življenja mrtva. Po pravici je J. Šrámek omenil tudi, da ima Masarykova samosvest in oholost že nekaj »patološkega«. Končno pa je dejal, da v zbornici pač ne bo mogoče

teoretično rešiti velikih vprašanj svetovnih naziranj. Ljudstvo hoče kruha. Poslancev čakajo socialna in gospodarska vprašanja, rešitve čaka narodno vprašanje. Kulturne debate pa ne bodo prinesle tega, česar od nas pričakujejo in zahtevajo narodi.

Resnica o Ricmanjih. »Glasnik pravoslavne dalmatinske crkve«, uradno glasilo pravoslavne dalmatinske škofije (Zadar), zanimivo in objektivno popisuje ricmanjsko afero (let. 1908., str. 37—39). O celi stvari je »Glasnik« dosti dobro informiran; posebno zanesljivi in zanimivi so njegovi podatki o ricmanjski deputaciji, ki je koncem marca leta 1903. prišla k pravoslavni škofijski oblasti v Zadru. »Člani te deputacije so bili na videz dosti energični možje, ki so kazali odločnost v svoji nameri; tudi v pravoslavnem katekizmu so bili precej verzirani, tako da se je smelo sklepati, da hočejo tudi njih mandanti iz prepričanja prestopiti v pravoslavno cerkev. Na podlagi tega je srbska cerkvena oblast deputaciji izjavila, da bode Ricmanjce in Ložane sprejela v pravoslavno cerkev, in je deputacijo poučila, kake korake morajo storiti z ozirom na interkonfesionalni zakon. Ista oblast je v tej stvari s svoje strani ukrenila vse, kar je bilo potrebno v smislu istega zakona.« Deputacija je odšla; po njenem odhodu se pa niso Ricmanjci nikoli več obrnili do pravoslavne cerkvene oblasti v Zadru niti ustmeno, niti pismeno. Isti ljudje, ki so prej Ricmanjce nagovarjali, naj prestopijo v pravoslavje, so se po vrnitvi te deputacije ustrašili in jih začeli nagovarjati, naj tega koraka nikar ne store, temveč naj se potegujejo samo za glagoljsko bogoslužje. Prošnja Ricmanjcev je bila v Rimu odbita z odlokom z dne 11. februarja 1908. Ker Ricmanjci celih pet let niso storili nobenega koraka, da bi prešli v pravoslavje, dasi se jim je večkrat

nudila prilika, zato »Glasnik« sklepa, da bodo Ricmanjci tudi zdaj ostali katoličani, »ako to ne bode nasprotovalo namenom nekaterih politikov,« ki so krivi cele afere! »Želja Ricmanjcev in Ložanov, da prestopijo v pravoslavno cerkev ni bila odkritosrčna in resna, temveč je bila samo grožnja, da bi jim Rim rajši dovolil glagoljico. To naj bode zdaj v tolažbo ljubljanskemu knezoškofu Jegliču in v pouk onemu c. kr. notarju, ki je zastopal ricmanjsko občino.«

Tako »Glasnik«, uradno glasilo one pravoslavne cerkvene oblasti, pod katero spadajo tudi pravoslavni verniki v Trstu in Istri; ta list gotovo najbolje pozna razmerje Ricmanjcev do pravoslavja, pozna pa tudi »vernost« tistih agitatorjev, ki so povzročili celo afero. Uradno pravoslavno glasilo je torej javno proglasilo, da so Ricmanjci le igrača nekaterih brezvestnih političnih agitatorjev, ki jim ni za vero, ampak za vse kaj drugega.

Biolog dr. J. Reinke je izdal pravkar štiri zvezke prirodoslovnih predavanj (Naturwissenschaftliche Vorträge). V njih odgovarja na vprašanje: Kaj vemo in kaj moremo vedeti o naravi? Odgovor je obsodba materializma.

V proslavo 1500letnice sv. Zlato-usta so se ob koncu l. 1907. in v začetku l. 1908. po vsem svetu vršile velike slavnosti. Rimski slavnostni odbor bo vse te slavnosti opisal v posebni knjigi, ki bo v kratkem izšla; uredil jo je P. Ciril Charon, duhovnik grškega obreda. Najbolj obširno bodo opisane rimske slavnosti; bolj kratko bodo popisane slavnosti, ki so se vršile v Carigradu, v Rusiji, Avstriji (omenjena bo tudi ljubljanska), Nemčiji, Rumuniji in Italiji. Knjiga bo obsegala okoli 300 str. in več slik. Naslov knjige je: *Compte rendu des fêtes du quinzième cente-*

naire de la mort de S. J. Chrysostome. Naroča se pri tajniku rimskega slavnostnega odbora, P. Placidu de Meester (Collegio Greco, Roma, Via Babuino 149). Cena za naročnike 3 fr., pozneje se bo cena zvišala na 5 fr.

Meditace. — Pod tem značilnim naslovom so začeli mladi češki pisatelji izdajati četrtletno revijo za umetnost in filozofijo. Med uredniki je znani filozof dr. J. Kratochvil. Smer novega časopisa je razvidna iz navdušenega Kratochvilovega članka »Novoidealizem«: ni nam treba novega svetovnega naziranja, uporabiti moramo resnične pridobitve moderne kulture in v novi krasoti pokazati staro krščansko kulturo. Temeljita in obširna filozofska izobrazba Kratochvilova (ki dobro pozna sholastično in moderno filozofijo) nam daje poročstvo, da bodo filozofski članki in referati dobro urejevani. — V leposlovno-pesniškem oddelku so zastopani najboljši češki katoliški pisatelji in pesniki. V 1. št. se nahajajo tudi nekateri prevodi, med njimi prevod Meškove črtice »Dolga je še pot«. Pregled slovstva, filozofije, umetnosti in dramatike je zelo dobro sestavljen. Upamo, da bode novi časopis znal hoditi pravo srednjo pot in se izogibati modernim pretiranostim. Kolikor moremo soditi po 1. št., je smer »Meditace« odločno katoliška; zato bi bila za katoliško kulturo med Čehi velika škoda, ako bi katoliški krogi to idealno podjetje krivo umevali. — Naslov upravnništva in uredništva je: Praga — Libeň č. 444; cena 10 K.

Predsedki proti »Latincem« med Srbi in Bolgari. — O vzrokih teh predsodkov bi se dale napisati obširne razprave. Na podlagi panonskih legend se da dokazati, da so se že v začetku X. stoletja širili predsodki proti Latincem. Brückner in Snopek sta dokazala, da sta obe panonski legendi

tendenciozni in imata namen zagovarjati slovansko bogoslužje, obenem pa vzbujati nezaupanje in mržnje nasproti »Latincem«. Legendi pač obširno govorita o rimskem papežu, a le zato, ker je potrdil slovansko bogoslužje. Če je že pisatelj panonskih legend širil nezaupanje nasproti Latincem, koliko bolj so to delali Grki, ki so si prav takrat najbolj prizadevali, da Bulgare spravijo pod bizantinsko cerkveno nadoblast. Iz Bizanca so med Bulgare gotovo prihajali le zagrizeni nasprotniki »Latincev«. Z bizantinsko kulturo in z bizantinsko cerkveno nadoblastjo se je med Jugoslovani širilo tudi sovraštvo proti Latincem. Kakor se je to sovraštvo vkoreninilo med Bizantinci in prodrla celo v samostane, tako se je naposled utrdilo tudi med Srbi in Bulgari, ki so bili pod bizantinskim vplivom.

»Věra i Žizn«. — »Věra in življenje« se imenuje novi katoliški časopis, ki je začel dne 1. marca 1908 izhajati v Petrogradu v dvojni izdaji, ruski in poljski. Katoliški krogi, ki poznajo ruske razmere, so bili že davno prepričani o potrebi katoliškega časopisa v ruskem jeziku. Novi list je sicer samo skromen, a vendar zelo srečen začetek; v treh mesecih si je pridobil že nekoliko tisoč naročnikov. Izhaja mesečno na eni poli, smer je nabožna; urejevan je zelo dobro, članki so poljudni in temeljiti, jezik je čist in pravilen, dasi večina sotrudnikov ni ruske narodnosti. Pregled cerkvenega življenja na zadnjih straneh vsake številke je izvrsten, objektivni in točen. List je namenjen ruskim katoličanom latinskega obreda, ker grškokatoliški obred v Rusiji še ni dovoljen. V 4. št. poroča, da je ruski dnevnik »Novoe Vremja« prinesel že dva članka, ki priporočata dovoljenje grškokatoliškega obreda v Rusiji. Sicer bode vlada sama kriva, ako se bodo ruski katoličani latinizirali in odtujevali ruski narod-

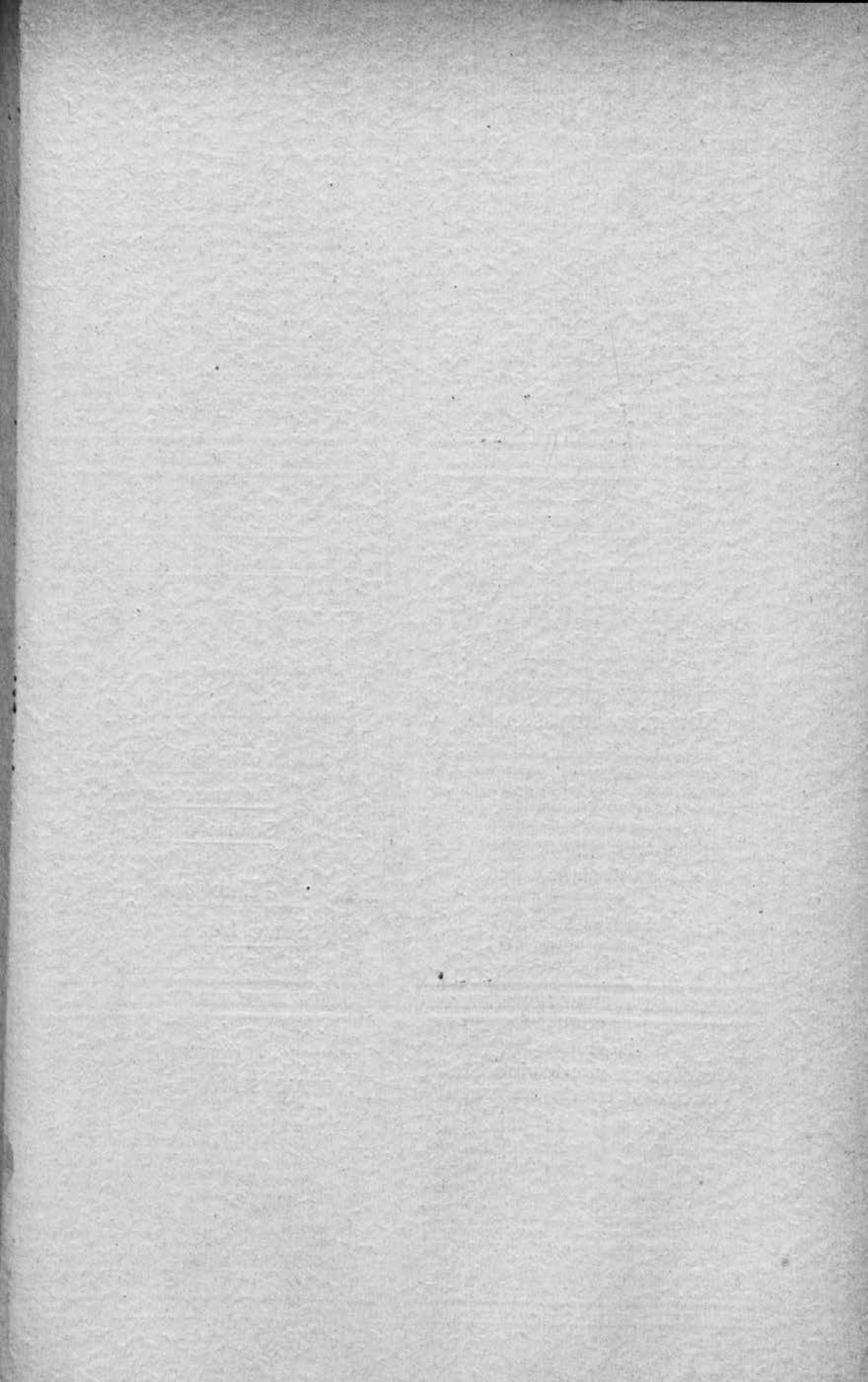
nosti. — Kdor se zanima za cerkvene razmere v Rusiji, naj si list naroči; uredništvo in administracija je v Petrogradu, M. Masterskaja d. 9. kv. 12; cena je neznatna — 50 kopejk za celo leto.

»**Dokumente des Fortschritts.**«

V Parizu, Londonu in Berlinu je začela izhajati nova revija v francoskem, angleskem in nemškem jeziku, v vsakem posebej: Les documents du progres, Revue internationale (F. Alcan, Paris), The international A Review of the World's Progress (T. Fischer Unwin, London), Dokumente des Fortschritts (G. Reimer, Berlin). Izhaja po enajstkrat na leto in stane 10 M. Vsak zvezek je posvečen posebni stroki. Četrtni n. pr. obravnava religiozna vprašanja. Znani abbé Naudet je napisal članek: »Leto poločitvi«; zloglasni grof Hoensbroech: »Mrtvaško polje«; P. Göhre: »Religiozne vrednote v socializmu«; E. Broda: »Religiozna vsebina razvojne teorije«; dr. B. Wille: »Svobodnoverske občine na Nemskem«... Taka revija bi bila vsekako dobro došla, le žal, da imena nekaterih sotrudnikov (Hoensbroech i. dr.) slabo jamčijo za znanstveno vrednost. Sicer pa je to in ono jako zanimivo. Hoensbroech se seveda že v tem zvezku bori proti Rimu. Rim mu je »največja antikulturalna moč, ki jo pozna zgodovina«. Proti Rimu bi se moral dvigniti ves »neultramontanski svet«. A tega ni, toži Hoensbroech, in žalostno je. »Tudi modernizem bi lahko imel bodočnost, če bi mu od zunaj prišla pomoč, če bi mu obupajoče stegnjene roke prijele krepke bratske roke. A kje so tiste roke?... Boj je končan, Rim je zmagal. To je facit modernistovskega gibanja« (str. 342 sl.) Ernst Broda (Dunaj) upa rešitve človeštvu od evolucije. Svetovna moč krščanstva misli da je strta, a brez religije človeštvo ne

more živeti. »Nekaj absolutnega, neizpremenljivega potrebujemo, da se moremo kam opreti in tako ravnati hoteli in moranje (Wollen und Sollen). A kje je taka trdna točka? Črta neskončnega razvoja je edino, kar je trdno v vesoljstvu.« Življenje brez religije, brez vere v Boga in v posmrtnost je strašno pusto in prazno (entsetzliche Nüchtern). Kje je pomoč? Zopet v evoluciji, »Evolucija nam ne vzame docela Boga, ampak ga le prestavi v našo lastno bodočnost« (354). Profesor dr. B. Broda (Pariz) govori o veliki religiozni krizi. Veda, pravi, je modernega človeka odvrnila od religije, a »psihološka potreba, da se človek dvigne nad vsakdanjost, potreba tolažbe v trpljenju, neke trdne opore v življenju, globokega umevanja zadnjih smotrov vleče človeka nezadovoljenega vedno zopet domov k poživljajočim vrelcem vere. Tako nastaja v dušah velik razpor... Na Nemskem so možje vede spoznali eminentno vrednost religije za duševno življenje. Celotna zveza monistov išče novih verskih vrednot. Tudi agnostiki hrepene vedno bolj po novih religioznih vrednotah, po novem svetovnem nazoru, ki bi bil zasnovan iz znanstvenih spoznav in socialnih imperativov...« (364).

»**Himmel und Erde.**« Pod tem naslovom je začela izdajati dunajska »Leo-Gesellschaft« veliko ilustrirano delo o našem osolnčju in zvezdah, o postanku zemlje in o življenju na zemlji. Delo bo popularno pisano. Izšlo bo v dveh knjigah. Prvo knjigo »Zvezdnato nebo« bodeta izdala prof. dr. J. Plasmann in prof. dr. J. Pohle, oba vešča astronoma; drugo knjigo »Naša zemlja« pa geologa prof. dr. Ivan Bebbler in P. Kreidhgauer. Celotno delo bo izšlo v kakih 28 sešitkih à K 1'20.

FR. ČUDEN

: urar in trgovec :

Ljubljana, Prešernove ulice

Največja izbira vsakovrstnih ur

Ceniki zastonj. : Ceniki zastonj.

Stavb. umet. in konstr. kjučavničarstvo

Jos. Weibl

nasl. J. Spreitzerja
priporoča sl. občinstvu
in prečastiti duhovščini

: svojo izborno :
urejeno delavnico

Cene solidnemu delu so
doka nizke.

Specijaliteta: Valjni
zastori železne kon-
strukcije, vod. sesalke,
napeljavanje vodovo-
dov. Napravljajo troš-
kovnike in načrte po
poljubnih risbah v raz-
ličnih slogih ter po-
šilja poštnine prosto.

Vse poprave izvršuje
po najnižji ceni. :

Najsigurnejša prilika za štedenje!

**Vzajemno pod-
porno društvo v**

: Ljubljani :

registr. zadruga z om. poroštvom

Kongresni trg štev. 19

sprejema vsak delavnik od 9.—12. ure
dopolodne hranilne vloge ter jih obre-
stuje po 4 1/2 %, to je: daje za 200 K
9 K 50 h na leto. Druge hranilne knji-
žice se sprejemajo kot gotov denar,
ne da bi se njih obrestovanje prekinilo.

Kanonik Andrej Kalan l. r.,
predsednik.

Kanonik Ivan Sušnik l. r.,
podpredsednik.

: Ljubljana, :

Stari trg štev. 10.

Iv. Podlesnik ml.

priporoča svojo trgovino

s klobuki in čevlji

Velika zaloga

Zmerne cene

Solidno blago

: Ljubljana, :

Stari trg štev. 10

: Dr. Fr. Kos: :
**Gradivo za zgodovino Slo-
vencev v srednjem veku.**

: I. knjiga (l. 501—800) :

str. LXXX + 415 . . K 8.—

: II. knjiga (l. 801—1000) :

str. LXXXIV + 514 . . K 10.—

Za redne člane „Leonove družbe“ I. knjiga
K 4.—, II. K 5.—, o Za podporne člane „Leo-
nove družbe“ I. knjiga K 5.—, II. kron 7.—

: **Leonova družba v Ljubljani.** :

: Herders :

Konversations-Lexikon

8 knjig s tekstom risbami, slikami in tabe-
lami — Vsaka knjiga 1700—1900 polstrani
Tehnično na vrhuncu modernega knjigar-
stva vsebinsko kratko, a popolno in znan-
stveno — Smer katoliška

Cena 120 K Po dogovoru v obrokih.

Katoliška Bukvarna v Ljubljani.